MEMORIALUL REVOLUŢIEI 16 - 22 DECEMBRIE 1989

CENTRUL NAŢIONAL DE DOCUMENTARE,
CERCETARE ŞI INFORMARE PUBLICĂ DESPRE
REVOLUŢIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989

MEMORIAL 1989

Buletin ştiinţific şi de informare

2/2007

Timişoara

Colegiul de redacţie:

Redactor responsabil: Miodrag Milin

Secretar de redacţie: Doina Magheţi

Redactori: Adina Hornea Abruda, Adrian Kali, Liza Kratochwill

Consiliul consultativ: Ioana Boca – Fundaţia Academia Civică-Bucureşti, Viorel Marineasa – Universitatea de Vest din Timişoara, Stelian Mândruţ – Academia Română, filiala Cluj-Napoca, Silviu B. Moldovan – CNSAS-Bucureşti, Bogdan Murgescu – Universitatea din Bucureşti, Victor Neumann – Universitatea de Vest din Timişoara, Daniel Vighi – Universitatea de Vest din Timişoara, Smaranda Vultur – Universitatea de Vest din Timişoara

Coperta: Traian Abruda

ISSN 1843-319X

Acest volum a fost tipărit cu sprijinul financiar al Ministerului Culturii şi Cultelor.

© Asociaţia Memorialul Revoluţiei 16-22 Decembrie 1989 Timişoara
Strada Emanoil Ungureanu, nr. 8, cod 300079, Timişoara
Tel./Fax: 294936, E-mail: asocmemrev@clicknet.ro

Imprimat la TIPOGRAFIA MARINEASA, str. Mureş nr. 34, Timişoara, tel.: 0256-272379

CUPRINS

Miodrag Milin,
Cuvânt către cititor …… 9
Foreword ……..……..……. 10
Vorwort ……...…….. 11

STUDII

Victor Neumann, *Civismul Timişoarei în anii naţional-comunismului* ….. 13
Silviu B. Moldovan, *Revoluţia română şi ordinea liberală* ……. 34

MĂRTURII NEALTERATE

Sacii cu oase de la Freidorf
„Domnul Dressler a strâns trei saci de oase...” ……. 41
„O rafală de foc...” ……..... 43
Un procuror vorbeşte
„Peste 1.200 de persoane...” ……...…….. 44
Unde sunt dosarele? …….. 46
Masacrul din Calea Giroculuі (II) ……..... 46
Sub ploaia de gloanţe de la Podul Decebal …….…….. 48

HALATELE ALBE ALE REVOLUŢIEI

„Toată noaptea am salvat oameni” …….…….. 51
„Împuşcaţi în cap am avut cei mai mulţi” ……..... 58
Gust de cenuşă …….……. 60

PORTRETE DIN REVOLUŢIE

Remus Tăşală …….……... 76

OPINII ŞI ATITUDINI

Alexandru Zub, *Veleitarii continuă să profite* …….. 79
Stéphane Courtois, *Arhivele trebuie să treacă,*
din mâinile vechilor securişti, în mâinile istoricilor ……... 79

Bogdan Murgescu, *Istoricii şi politicul. Colonialismul, comunismul şi revoluţia din 1989* ……. 80

MEMORIA REZISTENŢEI

Der Schrei nach Freiheit / Strigătul libertăţii (Adina Hornea Abruda) ….. 87
Închisoarea de la Sighet – un spaţiu al memoriei (Doina Magheţi) ……... 96
Relicve ale comunismului: Insula Goli Otok – iadul din Adriatica (Adrian Kali) …….. 102

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Seminarul de la Kreisau (Krzižowa) – Viaţa de zi cu zi în dictatură (Adina Hornea Abruda) …….. 107
Revoluţia Română în imagini la Parlamentul Turingiei (Adina Hornea Abruda) …….. 109
Şcoala de Vară de la Sighet – ediţia a X-a (Doina Magheţi) ……. 111
Colocviu internaţional la Târgovişte (Gino Rado) ……. 113

BIBLIOTECA REVOLUŢIEI

Adrian Kali, *Lecţia Timişoarei*, Timişoara, 2007, 63 pag. (Miodrag Milin) ……. 116
Timothy Garton Ash, *Istoria prezentului. Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor ’90*, Editura Polirom, Iaşi, 2002, 368 pag. (Laurenţiu Mioc) ……..…….. 117

DOCUMENTAR

Miodrag Milin, *Femeile în revoluţie* …….. 121
Doina Magheţi, *Trupele speciale de la Caracal în acţiune* ……... 145
Adrian Kali, *Copiii plebei proletare* ……... 149

Colaboratori …….…….…….. 159

CONTENTS

Miodrag Milin, *Foreword* ……... 10

STUDIES

Victor Neumann, *The Civism of Timişoara in the Years of the National-Communism* ……... 13
Silviu B. Moldovan, *The Romanian Revolution and the Liberal Order* ….. 34

UNCHANGEABLE TESTIMONIES

The Sacks with Bones in Freidorf
"Mister Dressler Gathered Three Sacks of Bones..." ……..…. 41
"A Storm of Shots..." ……..……... 43
A Public Prosecutor Speaks
"Above 1,200 Persons..." ……..…….…….. 44
Where Are the Records? ……..…..... 46
The Massacre from Calea Girocului (II) …….. 46
Under the Shower of Bullets on the Decebal Bridge ……... 48

THE WHITE SMOCKS OF THE REVOLUTION

"I've Saved People All Night Long" ……..……... 51
"Most of Them Were Shot in the Head" …….. 58
Ashtaste ……..... 60

PORTRAITS OF THE REVOLUTION

Remus Tăşală ……... 76

OPINIONS AND ATTITUDES

Alexandru Zub, *The Ambitious People Continues to Profit* ……...…….. 79
Stéphane Courtois, *The Archives Must Change the Hands of the Securitate with the Historians' Hands* ……..... 79
Bogdan Murgescu, *The Historians and the Political. Collonialism, Communism and the 1989 Revolution* ……...……... 80

THE MEMORY OF THE RESISTANCE

Der Schrei nach Freiheit – The Cry of the Liberty
(Adina Hornea Abruda) ……... 87
The Sighet Prison – a Place of the Memory (Doina Magheţi) ……. 96
Relics of Communism: the Island Goli Otok – Adriatic Hell
(Adrian Kali) ……... 102

SCIENTIFIC LIFE

The Seminar in Kreisau (Krzižowa)- The Daily Life in the Dictatorship
(Adina Hornea Abruda) ……..……... 107
The Romanian Revolution in Images at the Parlament of
Thüringen (Adina Hornea Abruda) ……..….. 109
Summer-School in Sighet – the 10th Edition (Doina Magheţi) ……..…. 111
International Colloquium at Târgovişte (Gino Rado) ……... 113

THE LIBRARY OF THE REVOLUTION

Adrian Kali, *The Lesson of Timişoara*, Timişoara, 2007,
63 pages (Miodrag Milin) ……... 114
Timothy Garton Ash, *The History of the Present. Essays,*
Sketches and Accounts from the Nineties, Polirom, Iaşi,
2002, 368 pages (Laurenţiu Mioc) ……. 115

DOCUMENTARY

Miodrag Milin, *Women in the Revolution* …….. 121
Doina Magheţi, *The Special Troops in Caracal in Action* ……..….. 145
Adrian Kali, *The Children of the Proletarian Populace* ……..... 149

Fellowworkers ……..... 159

INHALTSANGABE

Miodrag Milin, *Vorwort* 11

STUDIEN

Victor Neumann, *Der Temeswarer Zivismus in den Jahren des National-Kommunismus* 13
Silviu B. Moldovan, *Die rumänische Revolution und die liberale Ordnung* 34

UNVERFÄLSCHTE BEWEISE

Die Säcke mit Knochen von Freidorf
"Herr Dressler hat drei Säcke mit Knochen gesammelt..." 41
"Eine Feuerwelle…" 43
Ein Staatsanwalt spricht
"Über 1.200 Personen...." 44
Wo sind die Akten? 46
Das Massaker vom Girocului Weg (II) 46
Unter dem Kugelregen von der Brücke Decebal 48

DIE WEISSEN ARZTKITTEL DER REVOLUTION

"Die ganze Nacht habe ich Menschen gerettet" 51
"Die meisten wurden im Kopf geschossen" 58
Aschengeschmack 60

BILDNISSE VON DER REVOLUTION

Remus Tăşală 76

MEINUNGEN UND HALTUNGEN

Alexandru Zub, *Die Ehrgeizigen profitieren weiter* 79
Stéphane Courtois, *Die Archive müssen von den Händen der Securitate in die Händen der Historiker fallen* 79

Bogdan Murgescu, *Die Historiker und das Politische. Der Kolonialismus, der Kommunismus und die Revolution von 1989* ... 80

GEDÄCHTNIS DES WIDERSTANDS

Der Schrei nach Freiheit (Adina Hornea Abruda) 87
Das Gefängnis von Sighet – ein Raum des Gedächtnisses (Doina Magheţi) 96
Spuren des Kommunismus: die Insel Goli Otok – die Hölle aus Adriatik (Adrian Kali) 102

WISSENSCHAFTLICHES LEBEN

Das Seminar von Kreisau (Krzižowa)- Alltag in Diktatur (Adina Hornea Abruda) 107
Die Rumänische Revolution in Bildern am Thüringens Parlament (Adina Hornea Abruda) 109
Sommerschule von Sighet – 10. Session (Doina Magheţi) 111
Das internationale Kolloquium von Târgovişte (Gino Rado) 113

BIBLIOTHEK DER REVOLUTION

Adrian Kali, *Temeswars Lektion*, Temeswar, 2007, 63 Seiten (Miodrag Milin) 116
Timothy Garton Ash, *Die Geschichte des Präsens. Essays, Skizzen und Berichte von Europa der 90. Jahre,* Polirom, Iaşi, 2002, 368 Seiten (Laurenţiu Mioc) 117

DOKUMENTAR

Miodrag Milin, *Die Frauen in der Revolution* 121
Doina Magheţi, *Die speziellen Truppen von Caracal in Tätigkeit* 145
Adrian Kali, *Die Kinder des proletarischen Plebs* 149

Mitarbeiter 159

Cuvânt către cititor

Numărul de faţă reuneşte o diversitate de subiecte, toate privind ***revoluţia română****. Sub aspect interpretativ-teoretic (rubricile „Studii”, „Opinii şi atitudini”, „Viaţa ştiinţifică”, „Biblioteca revoluţiei”) şi documentar-restitutiv („Mărturii nealterate”, „Halatele albe ale revoluţiei”, „Portrete din revoluţie”, „Memoria rezistenţei”, „Documentar”).*

Remarcăm contribuţiile teoretice semnate de Victor Neumann (privind reperele civismului timişorean, de sorginte central-europeană şi cu impact în coagularea opoziţiei faţă de excesele represive şi subculturale ale naţional-comunismului ceauşist de ultimă oră); Silviu B. Moldovan (de integrare a revoluţiei române într-o ordine dinamică a lumii de azi, discutabilă însă, a reculului totalitarismelor în faţa ordinii liberale); Bogdan Murgescu (redeschiderea discuţiei despre relaţia inevitabilă, deşi reciproc stânjenitoare, dintre ştiinţa istoriei şi practica politicii, cu focalizare pe realităţi conexe, din Occident şi de la noi, în 1989 – desprinzând concluziile de rigoare, versus efectele lor, păguboase ori necontrolabile); comentariile pertinente ale Acad. Alexandru Zub despre confuziile şi indeciziile factorilor puterii din România, cu repercusiuni păguboase asupra evoluţiei climatului civic de tip european la noi; opiniile istoricului Stéphane Courtois, privind nevoia stringentă de normalitate, ca arhivele sensibile să ajungă în mâinile specialiştilor, eliberându-ne, astfel, de manipulare şi manipulatori.

Buletinul îşi justifică însă existenţa, mai cu seamă prin străduinţa echipei editoriale de a aduce la cunoştinţa cititorului fapte, mărturii, portrete, restituiri documentare despre Decembrie 1989, aşa cum a fost la Timişoara: cu masacrele de la Podul Decebal şi din Calea Giroculuiu; cu dosarele de anchetă ale securiştilor, distruse; cu urmele misterioase ale sinistrelor incendieri de cadavre, la Freidorf; cu mărturia celor pe care urgia criminală din Decembrie i-a surprins la datorie, sub semnul Crucii Roşii şi al halatelor albe însângerate; evocări, cu smerenie şi dureroasă aducere aminte, despre martirii noştri – de această dată, ***Remus Tăşală****. O rubrică distinctă, „Documentar”, ne aduce în faţă secvenţe de gen, inedite şi de neocolit la Timişoara: copilăria celor ce s-au maturizat printre gloanţe; suferinţa femeilor în 1989, sub multiple ipostaze, şi inedite secvenţe de istorie de taină cu intervenţia trupelor speciale în haosul de la Timişoara.*

Nu lipsesc nici rubricile ce evidenţiază prezenţele ştiinţifice ale Memorialului ori comentariile despre cărţile revoluţiei şi ale istoriei timpului nostru.

3

Miodrag Milin

Foreword

The present edition brings together a diversity of subjects, all regarding the ***Romanian Revolution****, under the interpretative-theoretical aspect (the headings "Studies", "Opinions and attitudes", "Scientific Life", "The Library of the Revolution") and the documentary one ("Unchangeable Testimonies", "The White Smocks of the Revolution", "Portraits of the Revolution", "The Memory of the Resistance", "Documentary").*

We remark the theoretical contributions signed by Victor Neumann (regarding the marks of Central Europe-originated civism in Timişoara and with an impact in the coagulation of the resistance against the repressive and sub-cultural excesses of Ceauşescu's latest National-Communism); Silviu B. Moldovan (the integration of the Romanian Revolution in a dynamical, but doubtful order of today's world, the one of the withdrawal of all kinds of totalitarianisms in front of the liberal order); Bogdan Murgescu (the reopening of the discussion about the inevitable, although mutually disturbing connection between the history-science and the practice of the politics, with focus on the connected Eastern and Romanian realities in 1989 – drawing the respective conclusions versus their losing or uncontrollable effects); Academician Alexandru Zub's pertinent comments on the confusions and lack of decision of the power-representatives in Romania, with losing consequences on the evolution of the civic climate of European type; the historian Stéphane Courtois's opinions regarding the acute necessity of normality and the entering of the "sensible" archives in the specialists' hands, in order to free us from manipulation and manipulators.

The bulletin justifies its existence the more through the endeavor of the editorial team to inform the reader of the facts, testimonies, portraits, documentary restitutions about December 1989, as it happened in Timişoara: with the massacres on the Decebal Bridge and in Calea Girocului; with the destroyed investigation records of the Securitate; with the mysterious traces of the dreary body burnings in Freidorf; with the testimony of the ones who overtook the criminal scourge when on duty, under the sign of the Red Cross and of the white blood-stained smocks; humble evocations and sad recollection about our martyrs – this time ***Remus Tăşală****. A distinct heading, "Documentary", brings us new and inevitable episodes in Timişoara: the childhood of the ones who became mature under the bullets; the women' suffering in 1989 under multiple hypostases and new episodes of the secret history with the intervention of the special troops in the chaos in Timişoara.*

The headings which emphasize the scientific presences of the Memorial or the commentaries about the books about the Revolution and contemporary history are not missing.

Miodrag Milin
(Traducere Codrina Tomov)

Vorwort

Die vorliegende Nummer versammelt eine Vielfalt von Themen, alle betreffs der ***rumänischen Revolution*** *wieder, u. zw. unter interpretativ-theoretischem Aspekt (die Rubriken "Studien", "Meinungen und Haltungen", "Wissenschaftliches Leben", "Bibliothek der Revolution") und auch unter dokumentarisch-zurückgebendem Aspekt ("Unverfälschte Beweise", "Die weissen Arztkittel der Revolution", "Bildnisse von der Revolution", "Gedächtnis des Widerstands", "Dokumentar").*

Wir bemerken die theoretischen Beiträge, unterschrieben von Victor Neumann (betreffend der Anhaltspunkte des Temeswarer Zivismus mitteleuropäischer Herkunft und mit Wirkung in der Kohäsion der Opposition vor den letzten repressiven und unterkulturellen Ausschreitungen des National-Kommunismus von Ceauşescu); Silviu B. Moldovan (die Integration der rumänischen Revolution in einer dynamischen aber streitbaren Ordnung der heutigen Welt, eine Ordnung der Rückwertsbewegung des Totalitarismus vor der liberalen Ordnung); Bogdan Murgescu (die Wiederöffnung des Gesprächs über das unvermeidbare und gegenseitig störende Verhältnis zwischen der Wissenschaft der Geschichte und dem Praktikum der Politik mit Fokussierung auf verbundene Wirklichkeiten des Jahrs 1989 vom Westen und von uns, ziehend die notwendigen Schlussfolgerungen gegen ihre schadende oder unkontrollierbare Folgen); die passenden Kommentare des Akademikers Alexandru Zub über die Konfusionen und Unschlüssigkeiten der Machthaber von Rumänien mit schadenden Folgen über die Entwicklung des Zivilklimas von europäischem Typ von uns; die Meinungen des Historikers Stéphane Courtois betreffs der dringenden Notwendigkeit zur Normalität, so dass die "empfindlichen" Archive in die Hände der Fachleute zu fallen, damit wir uns von der Manipulation und von Manipulierern befreien.

Die Existenz des Informierungsblatts wird besonders durch die Mühe der Editionsmannschaft rechtfertigt, die zur Kenntnis des Lesers Taten, Beweise, Bildnisse, Dokumentartexte über den Temeswarer Dezember des Jahres 1989 bringen: mit den Massakern von der Brücke Decebal und vom Girocului Weg; mit den vernichteten Untersuchungsakten der Securitate; mit den geheimnisvollen Spuren der grauenhaften Brandstiftungen der Leichen in Freidorf; mit dem Beweis derer, die den mörderischen Wut vom Dezember 1989 auf ihren Posten, unter dem Zeichen des Roten Kreuzes und der blutigen weissen Arztkitteln, überrascht hat; Evokationen mit Andacht und peinlicher Erinnerung an unsere Märtyrer – diesmal ***Remus Tăşală****. Eine distinkte Rubrik – Dokumentar – bringt uns neue und unvermeidbare Bruchstücke in Temeswar: die Kindheit derer, die zwischen Kugeln reif geworden sind; die Leidenschaft der Frauen im Jahre 1989 in vielfachen Hypostasen und neue Bruchstücke von Geheimgeschichte mit dem Angriff der Spezialtruppen im Chaos von Temeswar.*

Es fehlen auch nicht die Rubriken, die die wissenschaftlichen Anwesenheiten des Memorials hervorgeben oder die Kommentare über die Bücher der Revolution und über die Geschichte unserer Zeit.

Miodrag Milin
(Übersetzung Adina Hornea Abruda)

Civismul Timişoarei în anii naţional-comunismului

Ideea potrivit căreia modelul cultural al Europei Centrale este purtător de mesaj politic îşi are semnificaţia sa, corect înţeleasă de unii, brutal sancţionată de alţii[1]. Transilvania şi Banatul aveau la începutul veacului al XX-lea nu doar oraşe de talia Clujului (Kolozsvár), Braşovului (Brassó), Sibiului (Nagyszeben), Târgu-Mureşului (Marosvásárhely), dar şi centre mai mici, capabile să formeze structuri sociale şi economice proprii, precum Turda (Torda), Deva (Déva), Miercurea Ciuc (Csikszereda), Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy), Odorheiu-Secuiesc (Székelyudvar), Hunedoara (Vajdahunyad), Zalău (Zilah), Şimleu Silvaniei (Erdelysomlyó). În Banat se ridicase nu numai Timişoara (Temesvár), dar şi Reşiţa (Resica), Lugoj (Lugos), Jimbolia (Zsombolya), Sînnicolau Mare (Nagyszentmiklós). În Bihor, Oradea (Nagyvárad) ia un avânt fără precedent, devenind simbol al vieţii culturale de avangardă, iar în nordul Partium-ului, Satu Mare (Szatmárnémeti) şi Carei (Nagykároly) răspund unor aspiraţii sociale şi economice diverse, ceea ce le obligă ori le facilitează contacte multiple cu regiunile mai vestice ale fostei monarhii dualiste.

Cel mai important şi amplu proces de modernizare din Banat şi Transilvania a avut loc în oraşul Timişoara. Diferenţele în interiorul regiunilor amintite au fost marcate de fizionomia culturală a Timişoarei, respectiv, a Clujului. Cel dintâi oraş a fost dintotdeauna dispus spre o viaţă multi- şi interculturală, dezvoltând un patriotism civic. Cel de-al doilea a avut o atracţie spre identitatea etno-lingvistică, de unde şi dezvoltarea unui naţionalism bazat pe istorie şi pe înrudiri. Frustrările create de poziţia

[1] Nu e vorba aici de nostalgia trecutului, ci de exemplificarea ideii potrivit căreia, uneori, trecutul conţine exemple memorabile pentru viitor. *Vergangene Zukunft* (trecutul viitorului) este o idee fundamentală promovată de istoriografia universală contemporană prin care se poate demonstra modul în care istoria se insinuează în prezent ori motivele pentru care ea devine un model pentru viitor. Renumitul istoric Reinhart Koselleck - opera căruia e cotată ca fiind una dintre cele mai mai ample şi mai originale din Germania postbelică - a dezvoltat o întreagă teorie în jurul valorificării multiple a experienţelor trecutului, context în care observă că orice proiect autentic ţine seama de acumulările trecutului. Cf. Reinhart Koselleck, *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeit*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995. Vezi în română, Idem, *Conceptul de istorie*, traducere de Victor Neumann şi Patrick Lavrits. Studiu introductiv de Victor Neumann, Editura Univ. Al. I. Cuza, Iaşi, 2005.

secundă a Clujului în raport cu Budapesta şi cu Bucureşti au fost şi ele reale, împiedicând, pentru o vreme, adoptarea principiilor societăţii deschise.

Pluralism şi aspiraţie spre libertate

Amintitul fundal istoric a făcut ca populaţia Timişoarei să adopte o atitudine critică faţă de politicile autoritariste şi totalitare. În pofida modificării componenţei demografice în anii de după Primul Război şi mai ales în aceia ce au urmat celui de-Al II-lea Război Mondial şi a exageratei supravegheri a persoanelor provenind din alte comunităţi lingvistice decât aceea română, cetăţenii oraşului au perpetuat o parte din setul de valori civice profesat de locuitorii Monarhiei Austro-Ungare. Într-un asemenea context, imposibil de asemuit cu al altor centre din România comunistă, Timişoara a continuat să se remarce printr-o memorabilă viaţă civică. Meritul de a fi înţeles marea şansă a cooperării şi, deci, a structurării vieţii comunitare a revenit tuturor acelor persoane care au simţit, au gândit şi au acţionat deasupra apartenenţelor aşa-zis etnice ori a acelora confesionale[1]. Atrase mai mult de condiţia de cetăţean al burg-ului, ele au dobândit, în timp, o deschidere spre alteritatea de orice fel, fapt ce, în condiţiile unor comunităţi lingvistice şi religioase interesate prea mult de propria identitate, era imposibil. Nu este vorba de un mediu de toleranţă al unei majorităţi faţă de grupurile minoritare, ci de o coabitare propriu-zisă în care formarea individului în sens civic a fost prioritară.

Ceea ce cred că ar mai fi de dorit să reţinem este că opţiunea unui segment întins al populaţiei oraşului era aceea de a trăi liber, de a face comerţ, de a circula nestingherit peste graniţă, de a avea acces la informaţie. Interesul pentru o situaţie materială stabilă a făcut parte dintotdeauna din concepţia de viaţă a timişoreanului. Preocuparea pentru bani, gospodărie şi achiziţionarea de valori materiale nu a fost neglijată nici în ultimii ani de domnie ai lui Ceauşescu. Chiar şi pe fondul crizei alimentare provocată la sfârşitul anilor `70 şi adâncită în anii `80, au existat categorii sociale ce au reuşit să-şi menţină un standard de viaţă acceptabil. Aşa-numita piaţă de vechituri unde circulau mărfuri provenind din statele învecinate, în speţă din Iugoslavia, Ungaria, Austria şi Germania - piaţă pe care autorităţile au încercat să o suprime în repetate ocazii - a avut şi ea un rol excepţional în

[1] Victor Neumann, Multicultural Identities in a Europe of Regions. The Case of Banat County, în *European Journal of Intercultural Studies*, 8 (1) , 1997, Carfax Publishing House, pp. 19-35. Franz Liebhardt, *Banater Mosaik. Beiträge zur Kulturgeschichte,* Kriterion, Bukarest, 1976.

conservarea şi multiplicarea interesului pentru civilizaţia materială occidentală. Cât priveşte nevoia de cunoaştere a cetăţeanului mediu, ea fusese reală, aspect ce se putea observa prin aceea că televiziunile de la Belgrad, Novi-Sad şi Budapesta erau urmărite frecvent de timişoreni. Fusese un obicei în a se confecţiona antene speciale pentru a avea acces la televiziunile din statele vecine. Unul dintre personajele regimului, trimis la Timişoara, intenţiona să elimine antenele de pe acoperişul caselor, ştiind că informaţia receptată de la o altă presă audio-vizuală contravenea ideologiei oficiale.

Personalităţile s-au lăsat formate în spiritul mai vechi al urbei, cu alte cuvinte au devenit produsul habitatului de aici. Ele nu au fost idolatrizate de mase şi nici nu au încercat să impună modele. Aerul lor de normalitate era surprinzător în raport cu al multor intelectuali din alte oraşe ale României. Ele purtau câte ceva din trăsăturile inteligheţiei ce îşi revendica originile din cultura Europei Centrale[1]. Tocmai de aceea, la nivelul Bucureştiului s-a resimţit o reticenţă faţă de valorile Timişoarei, atitudine care a continuat să se manifeste şi după evenimentele politice din 1989. Cert este că elita culturală a Timişoarei nu beneficiase de niciun fel de publicitate. Teama faţă de un alt mod de a gândi decât acela al regimului era evidentă şi ea se datora faptului că Banatul reprezintă regiunea cea mai de vest a statului român, având posibilităţi incontrolabile de contact cu lumea exterioară. Nemulţumirea se explica nu mai puţin prin existenţa unor grupuri minoritare faţă de care oficialităţile au manifestat o constantă neîncredere[2]. În acest din urmă sens, supravegherea comunităţilor maghiară, germană, evreiască şi chiar sârbă fusese de notorietate. Ceea ce vreau să arăt este că o viaţă cât de cât decentă a fost, totuşi, posibilă, ca urmare a cultivării spiritului civic timişorean.

Cum bine ştim, comunismul a urmărit îndoctrinarea populaţiei cu alte repere decât acelea ale lumii liberal-burgheze. Sunt însă suficiente exemple care atestă că lucrurile nu s-au petrecut peste tot aşa cum planificaseră administratorii regimului comunist. Conservarea unei anume stări de civilizaţie specifică Europei Centrale şi derivând din cosmopolitismul austriac de secol al XVIII-lea a făcut ca în Timişoara să fie posibilă existenţa multiplelor comunităţi tradiţionale: germană, maghiară, română, sârbă, evreiască. Pe de altă parte, interculturalul şi interconfesionalul explică preferinţa locuitorilor acestui oraş pentru ieşirea din gheto-uri şi diminuarea

[1] Franz Liebhardt, *op.cit.*

[2] Victor Neumann, "Ebrei dopo diluvio. Gli orfani della Mitteleuropa", *Lettera Internazionale,* Roma, nr. 54, 1997, pp. 62-64.

ori chiar respingerea preocupării pentru purismul originilor. De aici a izvorât o mai mare reţinere faţă de politicile naţionalist-tradiţionaliste, caracterizate prin susţinerea ideii lui Herder de *Volksgeist,* politici potrivit cărora progresul comunităţilor lingvistice ar depinde de adoptarea unui model social organic. Acest naţionalism acordă o importanţă deosebită valorilor autohtone create în mediul rural. O asemenea ideologie - întotdeauna conservatoare, adesea xenofobă şi antisemită - a avut mulţi partizani în statele Europei Est-Centrale. Se cuvine să reţinem că pe aceste orientări ideatice s-au bazat regimurile autoritare ale anilor `30 şi acelea dictatoriale ale lui Antonescu şi Ceauşescu.

Perpetuarea obiceiurilor urbane şi a unei forme ideologice cosmopolite specifice imperiului austriac au făcut posibilă supravieţuirea amintitului mod decent de a trăi. De aici tentaţia de a continua formele asociative profesionale necesare în contextul înnoirilor tehnice, dar mai ales în conservarea formelor de viaţă ale comunităţii locale. Ca şi Lemberg sau Cernăuţi, Timişoara a fost şi, parţial, a rămas, până la evenimentele din 1989, un oraş prin excelenţă multicultural, în care frontierele aşa-zis etnice nu avuseseră relevanţa acelora din regiunile învecinate. O asemenea atitudine nu a presupus dispariţia vreuneia din comunităţile lingvistice şi religioase. Este firesc să ne întrebăm care au fost modalităţile concrete de conservare a culturii civice şi cum anume a fost aceasta capabilă să contribuie la transformarea politică în 1989. Câteva fenomene deosebite în România anilor lui Ceauşescu s-au petrecut la Timişoara, ele reprezentând o avangardă în sensul conţinutului de idei. Manifestările culturale purtau, implicit ori explicit, însemnele nonconformismului, ale contestării voalate a regimului. Un mod de a gândi liber s-a structurat prin intermediul mai multor cercuri intelectuale şi artistice, dar şi prin acelea social-comunitare. Au excelat, între altele, *Grupul artistic Sigma, Aktionsgruppe Banat* al scriitorilor de expresie germană, *Cercul de bionică* al profesorului Eduard Pamfil, cenaclurile multilingve ale Uniunii Scriitorilor, reuniunile interconfesionale, cinematecile, *Formaţia Phoenix*. Toate exprimau nemulţumiri şi căutări intelectuale, respectiv, refuzul limbii de lemn şi al ideologiei totalitare.

Sigma: O reală sincronizare europeană

Într-o evocare din decembrie 1990, artistul Roman Cotoşman îşi aminteşte cum luase fiinţă *Grupul 111,* devenit, mai târziu, *Grupul Sigma*. După lungi discuţii purtate între Ştefan Bertalan, Roman Cotoşman şi Constantin Flondor, a apărut ideea de a forma un grup experimental al plasticienilor timişoreni, având ca ţel folosirea principiilor constructive şi punerea în aplicare a metodei prospective. Proiectele urmau să reprezinte „sisteme de comunicare", „destinate unui spaţiu ambiental de integrare a artelor". Colaborarea cu ingineri, arhitecţi şi oameni de ştiinţă i-a asigurat grupului o construcţie interdisciplinară cu totul remarcabilă pentru anii `60 şi pentru condiţiile unui stat aflat sub un regim totalitar. O boală de rinichi şi o împrejurare salvatoare a făcut posibilă călătoria lui Cotoşman în capitala Franţei. „Cinetismul parizian era în plină desfăşurare şi mă impresionau turnurile de lumină ale lui Schöffer. În grabă, căutam să înţeleg limbajul structuralismului şi al noului roman, la teatre am văzut cîteva piese de Ionesco sau de Beckett. Aveam o listă de cărţi întocmită de Ciocârlie, pe care le-am cumpărat, cu mare noroc, scăpând de percheziţia vamei la înapoiere. Mă întorceam acasă decis să îmi schimb radical metoda şi mijloacele de lucru. Regăseam vechea atmosferă oficială de conformism, amestecată cu frica de o contaminare decadentă venită din Occident. Mai trebuiau să treacă 2 sau 3 ani ca să se facă simţită o liberalizare culturală. Cu Livius Ciocârlie mă întâlneam des, prietenia noastră avea rădăcini adânci din anii liceului clasic. În discuţiile sau în proiectele noastre de lucru, căutam, fiecare în domeniul lui, modalităţi noi de limbaj. Trăiam împreună aventura creaţiei, dispariţia artelor tradiţionale ne apărea ireversibilă"[1].

Artistul sosise de la Paris cu o experienţă nouă, cu lecturi noi şi cu impresii culese în cele mai celebre muzee şi galerii de artă, unde descoperise realizările pionierilor constructivismului, cinetismului şi abstracţionismului liric. „Umbla de dimineaţa până seara de la o galerie la alta, mânca la trei zile o dată şi îşi cumpăra cărţi, haine, discuri, radio cu tranzistori. S-a dus să vadă *Cântăreaţa cheală*, Ionescu era pentru noi un autor misterios, nici nu îndrăzneam să ni-l imaginăm" (Ciocârlie,1968). Avea de înfruntat inerţiile unui sistem politic ce se opunea schimbărilor, ce controla creaţia şi vieţile creatorilor. Va constata însă că pe fondul micii liberalizări de la sfârşitul deceniului al VI-lea, Timişoara era un loc unde se aflau suficiente minţi

[1] Roman Cotoşman, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 - `70*, Timişoara, 1990.

luminate, aspirând spre o altă orientare ideologică; că oraşul oferea destule referinţe de ordin civic spre a admite rolul experimentelor culturale. Portretul lui Cotoşman schiţat de unul dintre cei mai apropiaţi prieteni din tinereţe este sugestiv pentru atmosfera ce domnea în anumite medii culturale: „Era un mare ascultător de Bach şi de jazz. Te privea cu stupoare când confundai trompeta lui Armstrong cu muzica uşoară. Era foarte preocupat de aspectul vestimentar, avea croitorul lui, unde-şi ducea şi prietenii, fiecare costum sau pardesiu devenea o problemă de creaţie. Adopta ultima modă şi încerca s-o depăşească, reflex al naturii lui destinate să lupte dincolo de linia întâia" (Ciocârlie,1968). Deşi cadrul politic nu era deloc prielnic afirmării experimentelor, Timişoara anilor `60 -`70 era încă puternic impregnată de dimensiunea cosmopolită, unii dintre artiştii ei de primă mărime - exemplul celebrului plastician Julius Podlipny - jucând un rol important în formarea noilor generaţii de artişti. Dietrich Sayler, Paul Neagu, Roman Cotoşman, Ştefan Câlţia au profitat întrucâtva de lecţiile de desen ale profesorului Julius Podlipny. Pentru unii însă - exemplul lui Cotoşman probabil că nu era singular - maestrul devenise prea exigent, astfel încât cooperarea nu a adus rezultatele aşteptate. „Expresionist interesant", Podlipny „nu suporta decât desenul, pentru el coloriştii erau nişte sclifosiţi fără vlagă, incapabili să tragă o linie"[1]. Podlipny a fost însă unul dintre aceia care a stimulat creaţia plasticienilor timişoreni, impunând metoda de lucru sistematică şi tehnica mixtă. Purtător al moştenirilor culturale şi al unei educaţii specifice Europei Centrale - orientarea lui politică fusese una de stânga, în unele perioade alunecând spre extrema stângă - arta şi pedagogia profesate cu pasiune au avut un impact apreciabil asupra mişcării ideilor culturale de la Timişoara. „Vorbea foarte stricat româneşte şi, cum avea o personalitate puternică, orice frază spusă de el devenea memorabilă. Purta cioc, era ciung, nervos, intransigent, sarcastic"[2]. Era, totodată, acea persoană cu ştiinţă formatoare, şcolii sale fiindu-i îndatoraţi câţiva dintre cei mai apreciaţi artişti români. Cazul lui Ştefan Câlţia este un exemplu, alături de altele.

Înfiinţat în 1966, G*rupul 111* se cuvine a fi văzut în cadrul creat de personalităţile care trăiau aici. El a adus mari speranţe nu doar în rândul artiştilor plastici, dar, în general, în mijlocul intelectualităţii oraşului; a reuşit să facă, în scurtă vreme, dovada că dialogul interdisciplinar este unul fundamental pentru adaptarea la schimbările ce se petrec în lume. După plecarea lui Roman Cotoşman în S.U.A, *Grupul 111* a devenit *Grupul Sigma*.

[1] Livius Ciocârlie, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60-`70*, Timişoara, 1990.
[2] *Ibidem.*

Pentru arta contemporană din România, *Grupul Sigma* a oferit o altă înţelegere şi o altă definire a lumii prin apelul la gramatica formelor, estetica industrială, marketing, geometrie industrială, culori complementare, design, geometrie descriptivă, studiu bionic. Cei cinci membri ai *Grupului Sigma,* la care s-a adăugat un matematician, îşi propuseseră „un program de pedagogie de artă, principii de corelare între formă-funcţie-mediu, principii de generare a formelor“[1]. Referinţe permanente ale celor două grupuri au fost Natura, relaţia Natură-Număr, procesul devenirii formelor, antropologia. Iosif Király - unul dintre foştii elevi ai Liceului de Artă Plastică din Timişoara, unde membrii *Grupului Sigma* erau profesori - povesteşte cum în mediul intelectual ce domnea acolo, la sfârşitul anilor `60, te puteai considera un om al secolului al XX-lea pe care nu îl interesa nimic din ceea ce se petrecuse înainte de 1900. „De fapt - mărturiseşte el - nu aveam timp pentru trecut: prezentul era atât de bogat, trăiam clipa cu atâta intensitate, încât nu mai rămânea loc pentru altceva. Arta, cultura se produceau sub ochii mei.”[2] Liceenii de atunci citeau Sartre, Kafka, Joyce, Ionesco, Hesse, dar şi o anumită literatură de avangardă din domeniul ştiinţelor sociale scrisă de Marshal Mc Luhan, Alvin Töfler, Nicolas Schöffer. Ei ascultau muzica lui Sostakovici, Schönberg, Bartok, Stravinski. Mediul era unul stimulator, elevii fiind trataţi ca parteneri de drum ai profesorilor, ceea ce le dădea impresia că merg umăr la umăr cu maeştrii spre a defrişa terenuri necunoscute. Stimulaţi prin filme de artă, cărţi şi reviste de specialitate străine, prin cursurile de istoria artelor şi studiul limbajelor vizuale, ei descoperiseră în plus, în imediata apropiere, activitatea grupului *Sigma*. Influenţa fusese atât de puternică încât - mărturiseşte Király - învăţăceii formaseră propriile lor grupuri artistice, prin care îşi imaginau că vor cuprinde lumea întreagă cu problemele ei complicate. Expoziţia elevilor Liceului de Artă Plastică din Timişoara, care a avut loc în anul 1976 în sala Kalinderu de la Bucureşti, avea să confirme existenţa unui atelier de prestigiu cum nu se găsea altul în România acelui moment. Un critic de artă a asemuit expoziţia timişorenilor cu „un ansamblu viu, deschis, surprins în plin mers, în plină devenire. Deasupra sa pluteşte atmosfera densă a unui bine dozat respect pentru tradiţie, laolaltă cu aceea a experimentului sobru şi curajos, liber de orice prejudecăţi, dar şi de orice snobă afectare”[3]. Comentatorul observa - nu fără

[1] Constantin Flondor, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 - `70*, Timişoara, 1990.

[2] Iosif Kiraly, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 - `70*, Timişoara, 1990.

[3] Andrei Pleşu, Un liceu de artă plastică şi câteva întrebări în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 - `70*, 1990.

indignare - că nu se făcuse publicitate în jurul expoziţiei, deşi conţinutul lucrărilor putea provoca o adevărată emulaţie. Fusese limpede că un liceu de talia aceluia de la Timişoara era unic în peisajul învăţământului artistic românesc, de unde şi întrebarea: care din facultăţile de profil era atât de pregătită, încât să preia asemenea absolvenţi?

Grupul Sigma - constituit în jurul lui Ştefan Bertalan şi al lui Constantin Flondor, dar având în componenţă multe alte personalităţi, precum Doru Tulcan, Molnár Zoltán, Dietrich Sayler - devenise de referinţă nu doar în planul artelor, unde a contribuit decisiv la înnoirea limbajelor plasticii, dar şi în planul dezbaterii de idei. Dorinţa schimbării era evidentă la toţi aceşti artişti, din care cauză ei deveniseră în anii `60 -`70 promotorii unui alt mod de comunicare, ce se sustrăgea programatic controlului ideologic al regimului[1]. Pluridisciplinaritatea promovată, pedagogia artistică tinzând spre sisteme deschise, depăşirea formelor cunoscute şi introducerea studiilor experimentale au făcut cu putinţă naşterea unei ambianţe deosebite în mediile culturale timişorene. Preocupările grupului vorbesc despre un univers dinamic, despre intenţia de a antrena publicul receptor într-un dialog permanent. Radicalizarea experienţei individuale se observă la fiecare din artiştii care au făcut parte din *Sigma* sau au gravitat în jurul său. Am reţinut, de pildă, că asumarea modelului experimental ştiinţific de către Ştefan Bertalan fusese o premieră în ansamblul artelor plastice din România[2]. Tentaţia sugerării interferenţelor spaţiale a entuziasmat cercurile de intelectuali instruiţi ai Timişoarei. Existenţa unui constructivism avant la lettre, ce avea să impresioneze specialiştii şi publicul la bienala de la Nürnberg din 1969, indica nu doar participarea la un for artistic internaţional, ci o reală sincronizare europeană a studiilor grupului timişorean. Demersul prin care arta a intrat într-un dialog autentic cu ştiinţa a provocat comentariile pozitive ale celor mai avizaţi critici din România şi din străinătate. *Sigma* dovedise nu doar autenticitate, dar şi o coerenţă de echipă cum nu întotdeauna s-a văzut în alte cercuri intelectuale. Un asemenea mediu avea nevoie de confruntare şi ea nu a întârziat să apară. Această „secvenţă de mişcare artistică din Timişoara rămâne, chiar şi în momentele ei de maximum de constructivism sau de program de pedagogie a esteticii formelor utile, sub semnul naturii şi al armoniei universale “[3], „o galaxie efervescentă” având

[1] Ileana Pintilie, Punctele cardinale ale mişcării artistice timişorene 1960-1996 în *Experiment în arta românească după 1960*, Bucureşti, 1997.

[2] Idem, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 -`70*, 1990.

[3] Constantin Flondor, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 -`70*, 1990.

„stelele ei, Flondor-Cotoşman, Tulcan-Bertalan ca stele principale şi luminoase de gradul x-y“[1]. *Turnul informaţional*, „o construcţie semnal multifuncţională” - apreciată ca cea mai importantă realizare a *Grupului Sigma* - este o dovadă cât se poate de concludentă a încercării de apropiere între estetic şi social. Maturitatea artiştilor se reflecta în încercarea de coagulare a discursului cultural şi în aceea de cercetare - soluţionare a ţesutului social - urban.

Eduard Pamfil: tendinţa reconstruirii progresive a societăţii civile

Profesorul Eduard Pamfil a fost coordonatorul seminariilor de psihiatrie, dar şi al originalului *Cerc de bionică,* la care luaseră parte artişti plastici, muzicieni, filologi, istorici, matematicieni, filozofi. Acestui cerc i se datora instituirea unui adevărat ritual al ideilor şi, tot lui, fecundele dialoguri şi teoretizări nonconformiste. Întâlnirea dintre pictorul Ştefan Bertalan - iniţiatorul şi animatorul grupului *Sigma* - şi Eduard Pamfil a reprezentat un reper pentru atmosfera creatoare a urbei. Un coleg l-a apreciat a fi fost un mod ideal de comunicare, în care se suprapunea afectivul cu intelectualul. „Bertalan este - spunea Pamfil, definindu-se astfel şi pe sine - un cavaler al anticonformismului. Toate lucrurile, toate gesturile, toate discursurile care se pot sfârşi în chip comod şi placid sunt sigur evitate, dacă nu chiar de nesuportat pentru el, tot ce face este marcat de acest caracter de a fi o construcţie spre ceva, întreţinută de continua tensiune a nemulţumirii de sine însuşi”[2]. Civismul datorat educaţiei în familie, dar şi şcolii pariziene frecventată imediat după război, a făcut ca profesorul Eduard Pamfil să devină una dintre referinţele intelectuale de prim-plan a generaţii întregi de tineri ce se apropiaseră de tainele culturii universale. Gândirea politică a lui Pamfil a fost stimulată de rezultatele ştiinţifice şi filozofice ale savantului. Ea nu beneficiase de multiplicatorii voluntari şi involuntari care apăruseră în statele vecine precum Cehoslovacia, Ungaria ori Polonia. Critica ce o făcuse, în repetate ocazii, fenomenelor politice totalitare nu a fost întotdeauna înţeleasă la adevărata semnificaţie, dar a stimulat îmbogăţirea cunoaşterii, cu scopul ieşirii de sub influenţa dogmatismului neostalinist. Avea aceeaşi

[1] Ştefan Bertalan, Evocare în *Creaţie şi sincronism european. Mişcarea artistică timişoreană a anilor `60 - `70,* 1990.
[2] Ion Nicolae Anghel, *Cartea cu Pamfil* , Timişoara, 1996.

tendinţă de a reconstrui progresiv societatea civilă, precum o avuseseră disidenţii cehi, polonezi şi maghiari. Se şi raporta la aceştia ori de câte ori avea ocazia, fără să fi reuşit însă să iniţieze o mişcare de protest propriu-zisă.

Discursul rafinat, analizele temeinice asupra socialului - lesne de observat cu ocazia numeroaselor sale conferinţe - dovediseră o înţelegere responsabilă a problemelor ce confruntau populaţia urbei. Fusese un model tocmai pentru faptul că reuşise să comunice într-un limbaj complet eliberat de sub tutela ideologiei totalitare. Profesorul Pamfil a fost un susţinător profund al orientării proeuropene în cultură, exprimându-se contra direcţiei tradiţionaliste impuse prin presă şi şcoală. Muzica şi poezia, pe care le profesase în afara oricărei utilităţi, au creat suportul pentru o gamă variată de meditaţii, care erau mai mult decât un joc. Pamfil nu fusese influenţat de esenţialismul secolului precedent sau de acela ce a caracterizat adesea secolul al XX-lea. Coabita cu pluralitatea, deschiderile sale spre multiplicitatea sensurilor relaţiilor sociale fiind vizibile în toate împrejurările în care ieşea în public. Deconstruia teoriile ce susţineau unicitatea adevărului, ce încercau să suprapună viaţa privată cu aceea publică. Pamfil avea o cultură liberală, emancipată în raport cu tradiţia şi care îi prilejuise analize critice pe marginea naţionalismului etnicist propagat de ideologia oficială. Se hrănise permanent din scrierile franceze şi, cred că nu greşesc, fusese cel mai informat din învăţaţii Timişoarei în materie de filozofia culturii şi a politicii. Vocabularul său - influenţat de bogata experienţă în domeniul psihiatriei - insufla speranţă, prin el istorisind fenomene ce urmau să se petreacă. Căutător al idealurilor umanist-renascentiste, gânditor iluminist, Pamfil s-a simţit responsabil faţă de aspiraţiile de libertate ale fiinţei umane. Era rezonabil în ceea ce spunea (un exces de oralitate a făcut ca o parte importantă a reflecţiilor sale să nu fi văzut încă lumina tiparului, dar însemnările sale sunt adunate în mai multe volume sub titlul sugestiv, *Idear*), aşa se face că scenariile lui politice deveniseră plauzibile. Preocuparea privind demitizarea a fost însoţită de construirea propriului limbaj. O combinaţie între speculativ şi pragmatic se întrezărea în oricare din meditaţiile profesorului. Pamfil a demonstrat în repetate ocazii rostul comunicării convergente, „rostul comunicării libere de dominaţie", al confruntărilor deschise. Întrebările învăţatului despicau problemele contemporane cu ajutorul argumentelor din ştiinţele sociale. Volumele de poezie *Arioso dolente* şi *Idear*-ul mă fac să cred că Pamfil a înţeles, mai bine ca oricare altul dintre congenerii săi, dar şi în comparaţie cu mai tinerii săi comilitoni, de ce anume „profeţii morali ai umanităţii au fost totdeauna poeţi, chiar dacă s-au exprimat în vers alb sau în

parabole". Cred că această din urmă reflecţie, aparţinând unuia dintre cei mai provocatori filozofi contemporani - e vorba de Richard Rorty - îl defineşte cât se poate de bine pe umanistul timişorean. Fusese un om al cărţii pentru care relaţia între câteva discipline umaniste îşi afla rostul în momentul prezentării universului spiritual, dar şi al aceluia politic al timpului prezent.

Implicat în viaţa cetăţii mai mult decât oricare alt cărturar, prezenţa lui în mediile literare, la expoziţiile plasticienilor şi în sălile de conferinţe a avut darul de a coagula câteva cercuri culturale autentice şi de a dinamiza procesul de re-formare a culturii individului. Profesorul a fost animatorul multora dintre mediile culturale ale oraşului. Prezenţa sa era constantă în programele Casei Universitarilor, ale Casei de Cultură a Studenţilor, în Cenaclurile Uniunii Scriitorilor. Se întâmpla ca uneori să recite poezii, alteori să susţină un concert de ghitară clasică, să conferenţieze ori să modereze dezbateri în jurul unor teme incitante de filozofia culturii, de filozofia istoriei, de antropologie. Într-un sens şi mai concret al lucrurilor, nu pot să nu amintesc că ajutorul pe care l-a acordat tuturor acelora care au fost urmăriţi de regim a fost substanţial. Clinica de Psihiatrie din Timişoara şi Spitalul de Psihiatrie din Gătaia fuseseră locuri de refugiu pentru toţi nemulţumiţii, pentru aşa-numiţii inadaptabili, pentru aceia care avuseseră curajul să se opună măsurilor antiumane ale regimului Ceauşescu. Nu arareori pentru scriitori, savanţi, plasticieni, pedagogi. Discreţia sa a fost bine receptată de concitadini. Pamfil a simbolizat o instanţă morală ce nu putea fi pusă la îndoială nici măcar de adversarii săi, motiv pentru care cercurile ce le-a iniţiat au avut şi darul de a continua un mod decent de a reflecta asupra lumii. Prin Pamfil supravieţuise o generaţie de învăţaţi care studiase în Occident. Nu a fost o întâmplare că, pentru mulţi dintre aceia ce frecventau mediile culturale ale Timişoarei anilor `60 -`80, el devenise un purtător al însemnelor civilizaţiei europene. Reflecţiile lui au avut impact asupra unui cerc relativ restrâns, dar nu lipsit de importanţă, în ordinea conservării spiritului civic şi a propagării atitudinii antitotalitare.

Aktionsgruppe Banat: un mod articulat de contestare a sistemului totalitar

Independent de cercurile amintite, la Timişoara a fost fondat şi a funcţionat cenaclul *Universitas* al Casei de Cultură a Studenţilor, cunoscut şi sub numele *Aktionsgruppe Banat* (Grupul de Acţiune Banat). Mai direct conexat la problemele sociale şi politice contemporane, grupul s-a transformat, în scurt timp, în purtătorul de stindard al contestării ideologiei

oficiale. Format din tineri scriitori de expresie germană - între care Gerhardt Ortinau, William Totok, Richard Wagner, Ernest Wichner, Anton Sterbling, Rolf Bossert, Anton Bohn, Werner Kremm, Johann Lippet - amintitul cenaclu a avut o activitate bogată în prima parte a deceniului opt. Textele scrise de membrii săi au fost tipărite în diverse publicaţii de limbă germană şi de limbă română din Timişoara, Braşov, Sibiu, Cluj, Bucureşti. Apreciate sau criticate de presa culturală, ele au intrat destul de repede în atenţia poliţiei politice. Urmărit încă din 1973 - cum reiese din mărturiile documentare - *Aktionsgruppe Banat* a fost acuzată de complot împotriva regimului comunist. Tinerii scriitori germani publicaseră sau prezentaseră în public poezii şi eseuri cu un conţinut ce făcea referire directă la regimul existent în România, denunţându-i forma şi fondul. Erau la curent cu ceea ce se întâmpla în literatura mondială, dar şi cu mişcările de idei politice din Germania şi Austria. Pacifismul generaţiei beat i-a marcat profund. Ei fuseseră bine pregătiţi teoretic, analizaseră cu multă atenţie ziarele şi revistele timpului, legislaţia, discursul lui Ceauşescu, toate spre a înţelege mersul lucrurilor politice. De pildă, între poeziile citite de William Totok în cadrul cenaclului *Universitas* (A*ktionsgruppe Banat*), sunt destule titluri sugestive: *Entscheidungsfragen bei einem Macht-Prozess* (Întrebări decisive la un proces al puterii), *Mit Chile im Herzen* (Cu Chile în inimă) *Allerhand aus einem Modejournal, das ziemlich teuer und kulturausgerichtet ist* (Mai multe chestiuni dintr-un jurnal de modă care este destul de scump şi are tendinţe culturale). De altfel, autorul lor fusese între cei mai suspectaţi şi mai hărţuiţi membri din *Aktionsgruppe Banat*, iar în final, privat de libertate[1].

Ideile dezbătute de membrii cenaclului indicau o stare de spirit protestatară. Erau criticate acolo populismul, propaganda care denatura realităţile României, nehotărârea populaţiei în faţa unui sistem politic ce arăta o indiferenţă totală faţă de om[2]. Ceea ce este relevant însă, din punctul de

[1] William Totok, *Aprecieri neretuşate. Eseuri, articole şi alte interviuri 1987-1994*, Iaşi, 1997. Funcţionarii sistemului totalitar avuseseră abilitatea de a schimba datele problemei, dând o interpretare diferită aceleia de mai sus. De pildă, în cazul disidentului William Totok, documentele Inspectoratului Judeţean al Ministerului de Interne arată că acesta a fost pus sub urmărire penală pentru faptul că ar fi promovat în poeziile sale o ideologie de inspiraţie burgheză, cultivând neîncrederea faţă de legile şi faţă de conducerea totalitară a României. Potrivit dosarului penal nr. 2899 din 1975 - întocmit de amintitul inspectorat - el fusese arestat pentru infracţiunea de „propagandă împotriva orânduirii socialiste".

[2] O explicaţie a situaţiei mai deosebite a scriitorilor de limbă germană va fi de dorit să ţină seama de procesele de conştiinţă ce au traversat cultura germană în perioada postbelică, de deportarea familiilor de germani din România în anii `50, de condiţia de minoritar foarte acut resimţită de comunitatea în discuţie ca urmare a presiunilor exercitate de regimul comunisto-naţionalist în vederea asimilării. Comportamentul ce i-a particularizat pe tinerii

vedere al culturii civice şi al rolului său în formarea opoziţiei faţă de sistemul totalitar, este rectitudinea morală solicitată congenerilor. E vorba de acel tip de onestitate intelectuală şi, deci, de o maturitate politică ce nu se manifesta decât arareori în cercurile intelectuale din România. Conformismul şi oportunismul fuseseră respinse deopotrivă. În schimb - cum remarca istoricul literar Peter Motzan - angajamentul polemic şi prescriptiv era evident în lirismul activist şi participativ al poeţilor amintiţi. Prezenţa autoritară a lui Richard Wagner şi Rolf Bossert, reflecţiile şi interogaţiile lui William Totok, biografia familiei transpusă prin naraţiuni ample şi minuţioase şi întrebările puse trecutului dintr-o perspectivă a actualităţii, cum a fost cazul la Johann Lippet, arată cum anume această grupare îşi îndreptase atenţia spre o realitate în mişcare pe care o voia perfectibilă[1]. În tot ceea ce face *Aktionsgruppe Banat* se observă o distanţare de festivism şi declarativism. Ideile dezbătute de membrii cenaclului indicau o stare de spirit protestatară.

În ciuda argumentului că tema minorităţii nu devenise una centrală a grupului, reprezentanţii partidului comunist au stăruit în ideea că germanii din România intraseră în conflict cu statul. Ei îşi justificau în acest fel dezacordul faţă de atitudinea protestatară a scriitorilor germani din Timişoara. În realitate, fusese un prilej în plus de a încuraja şi a grăbi emigrarea amintitei minorităţi în Germania. Interesant şi demn de reţinut este că luările de poziţie ale unora dintre membrii lui *Aktionsgruppe Banat* se revendicau din ideologia marxistă, fapt care demonstrează că naţional-comunismul românesc nu avea nimic în comun cu Marx. Mai mult, erau anii în care regimul lui Ceauşescu se apropia din ce în ce mai mult de orientarea de extremă dreaptă, punând în practică principii cu un conţinut şovin, rasist şi antisemit. Articolele apărute în presa din Germania Federală relatau atitudinea disidenţilor de expresie germană din Timişoara, constatând, nu fără uimire, că până şi oamenii de cultură marxişti erau interzişi în România. Sub titlul *Kulturpolitik mit Polizeieinsatz. Marxistische Rumäniendeutsche stören die revolutionäre Ruhe ihres "sozialistischen" Staates* (Politică culturală şi represiune poliţienească. Marxişti germani din România deranjează liniştea revoluţionară a statului lor „socialist"), un jurnalist german descria situaţia paradoxală nu doar a amintiţilor scriitori, dar mai

---

din *Aktionsgruppe Banat* în raport cu grupurile de tineri scriitori de limbă română s-a datorat, în primul rând, accesului la cultura germană, la alte surse de informaţie şi, deci, la alte repere social-politice. De aici şi o radicalizare în planul ideilor politice, un refuz demn al înregimentării.

[1] Vezi Peter Motzan, *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poeţi germani din România*, Bucureşti, 1982.

ales aceea a statului în care erau interzise până şi dezbaterile de ordin doctrinar, inclusiv atunci cînd ele se revendicau din gândirea filozofică a lui Marx[1]. Erau criticate acolo populismul, propaganda care denatura realităţile României, nehotărârea populaţiei în faţa unui sistem politic ce arăta o indiferenţă totală faţă de om. Generaţia tinerilor scriitori germani din Timişoara avea multe note de originalitate şi în planul exerciţiului literar profesat în ţările Europei Centrale şi de Est.

Cu toate că îşi încetase activitatea după câţiva ani de la înfiinţare, meritul grupului fusese acela că a ştiut să-şi apere nu doar demnitatea proprie, ci şi pe aceea a locuitorilor unui oraş, pe care regimul voia să-i persecute în mod special datorită orientării lor întrucâtva cosmopolite. *Aktionsgruppe Banat* a avut o bogată prezenţă în viaţa urbei în anii 1972-1975, dar ecoul iniţiativelor sale nu a reuşit să mobilizeze societatea civilă până la a declanşa demonstraţii contra regimului. Scriitorii de expresie germană demonstraseră, în schimb, că a fost cu putinţă formularea unui mod articulat de contestare a sistemului, ceea ce a făcut ca ei să fie o referinţă pentru mulţi concitadini. Câţiva ani mai târziu, poetul Petru Ilieşu - unul dintre cunoscuţii şi apreciaţii poeţi timişoreni de limbă română ai generaţiei `80 - se lăsase influenţat de preocupările colegilor germani din Timişoara. Comentând împreună generaţia beat, citind împreună literatură occidentală şi discutând altfel problemele politice interne şi internaţionale, Petru Ilieşu a fost un beneficiar al relaţiei cu scriitorii germani. Nu este mai puţin adevărat că starea sa de spirit - la fel ca a generaţiei din care făcea parte - fusese alimentată de contactul cu mişcarea muzicală mondială. El însuşi a fost în anii studenţiei animatorul sălii de muzică şi dans a Casei de Cultură a Studenţilor, timp în care s-a lăsat marcat de rock-ul occidental. Drept urmare, în anul 1982, Ilieşu avea să conceapă o formă de protest împotriva regimului lui Ceauşescu. Manifestele confecţionate de scriitor şi care cuprindeau lozincile „Jos Criminalul Ceauşescu!" şi „Jos partidul comunist!" au fost răspândite de Alexandru Gavriliu, un alt poet timişorean. Arestat la scurtă vreme după ce făcuse publică atitudinea sa contestatară, Ilieşu a fost anchetat şi, mai apoi, eliberat, ca urmare a intervenţiei fostului redactor-şef al ziarului de limbă germană, Nikolaus Berwanger[2]. Încă o dată populaţia a aflat că este posibil şi un alt mod de manifestare decât acela slugarnic impus de regim.

[1] Dieter Schlesak, în *Frankfurter Rundschau*, 10.07. 1976.

[2] Nikolaus Berwanger, ziarist şi poet de limbă germană, a reprezentat toate minorităţile din România în comitetul central al partidului comunist. În pofida colaborării cu regimul, el a făcut şi multe lucruri bune, între altele şi pe acela de a fi protejat în mod real multe persoane aflate sub ancheta poliţiei politice. Petru Ilieşu este de părere că, între alte merite, ar fi de consemnat şi acela că ziarul pe care îl condusese Berwanger, *Neue*

Aceeaşi Casă de Cultură a Studenţilor, unde se manifesta *Aktionsgruppe Banat* şi unde Petru Ilieşu populariza o cultură muzicală în pas cu timpul Europei, avea să găzduiască multe alte echipe de tineri ce îşi exersau talentul artistic şi literar. A atras atenţia *Cenaclul Pavel Dan,* precum şi revista *Forum Studenţesc* redactată în limbile română, maghiară şi germană. La sfârşitul deceniului şapte erau destui studenţi în Timişoara care înţeleseseră de ce este important să încerci să scrii o poezie, un eseu sau un reportaj, să formulezi o profesiune de credinţă. Jocurile datorate curiozităţii - mult mai modeste, din punct de vedere al problemelor ridicate regimului, decît acelea ale cenaclului de limbă germană - erau aparent benigne. Rolul lor avea să fie perceput corect, prin ele conservându-se activităţile profesionale şi cu scop civic. S-a întâmplat ca acei tineri scriitori ce frecventau Cenaclul Pavel Dan să fie reprezentanţii unei generaţii pentru care literaturile de limbă franceză şi de limbă engleză deveniseră reperul de primă importanţă în orientarea culturală. Mulţi citeau şi cărţi cu un conţinut ideologic, scrise de autori puşi la index: George Orwell, Milan Kundera, Alexandr Soljeniţîn ş.a. Membrii cenaclului profitaseră de călătoriile în străinătate ale rudelor, prietenilor, cunoscuţilor, care acceptaseră să rişte introducerea în ţară a unor volume cu un conţinut de idei incendiar la adresa regimului totalitar. Alexandra Indrieş, Şerban Foarţă, Livius Ciocârlie, Andreas Lillin, Franyó Zoltán deveniseră modele pentru o generaţie în formare. Aceşti scriitori avuseseră inspiraţia de a vorbi în public despre operele literaturii şi filozofiei universale complet ignorate de programele editoriale şi de acelea şcolare. Adesea, sub îndrumarea unuia dintre scriitorii amintiţi, se desfăşuraseră dezbaterile de idei pe marginea unor cărţi celebre semnate de Raymond Aron, Michel Foucault, Jacques Derrida. Aşa a fost posibil ca, încă o dată, să se întoarcă spatele semidoctismului propagat de ideologii partidului comunist.

Banater Zeitung, a fost mulţi ani cel mai liberal dintre acelea ce se editaseră Timişoara în anii de mari constrîngeri ai regimului Ceauşescu. Petru Ilieşu mărturiseşte că a beneficiat el însuşi de intervenţia lui Berwanger în perioada anchetării sale. Îmi aduc aminte că pe fondul în care ziarele timişorene şi revista „Orizont" manifestau mari reţineri sau refuzau, pur şi simplu, publicarea unor articole pe teme pe care regimul le socotea tabu - cazul istoriei evreilor din Banat - Berwanger şi-a asumat răspunderea de a publica un asemenea text (1984), motiv pentru care a fost criticat foarte dur de reprezentantul cu propaganda al comitetului central al partidului comunist la Timişoara, Eugen Florescu.

Un purtător de cuvânt al mişcării tinerilor: Phoenix

Între creaţiile culturale cu un impact enorm în rândul tinerilor a fost Formaţia *Phoenix*. Este aproape sigur că acest grup de muzică rock a asigurat una dintre cele mai mari coeziuni sociale în Timişoara, având un ecou pozitiv în întreaga Românie. *Phoenix* a fost o emblemă a timişorenilor, a generaţiilor de tineri care s-au format în mediile culturale şi artistice ale oraşului. Formaţie cu o componentă multiculturală, având, între muzicienii săi, români, germani, maghiari, sârbi şi evrei, *Phoenix* s-a individualizat prin percepţia acută a realităţii sociale şi politice. Textele pe care le-a cântat au fost manifeste ale tinerei generaţii, proteste împotriva îndoctrinării, a mediocrităţii. Formaţia a construit un stil, a cultivat permanent o viziune proprie despre interferenţele culturii zonale cu acelea europene. În anii `60, *Phoenix* se inspira din materialele muzicale şi fotografice ale mişcării hippy. „Ideile vehiculate, metalitatea boemă şi aspectul pitoresc al reprezentanţilor noii rebeliuni paşnice flower power ne-au fascinat. Eram convinşi că acela era drumul pe care avea să-l urmeze orice tânăr pătruns de dorinţa de a se elibera de falsa morală şi de închistarea conducătorilor lumii… Interzicerea ascultării unor posturi de radio, a difuzării unor reviste de muzică şi artă ori chiar de specialitate venite din Vest şi considerate decadente, cenzurarea tot mai vădită, mai amplă şi mai nestingherită a întregii vieţi culturale şi sociale, toate acestea încercau să devieze fluxul energetic al schimbării ce se profila. Dar cei atinşi de microbul libertăţii găseau calea de a trece peste bariere, de a se informa. Fiecare număr din *Bravo, Musical Express* ori *Rolling Stones* era citit de nenumărate ori, devorat de tinerii ce încercau să se identifice, înfioraţi, cu idolii lor”[1]. Aceiaşi ani `60 coincid cu nesfârşite căutări ale identităţii, dar şi ale modalităţilor de a atrage publicul. Piesele cântate exprimau gândurile şi sentimentele unei generaţii care a năzuit permanent spre a se exprima liber, batjocorind stereotipiile. *Phoenix* arătase că la Timişoara se născuse o mişcare a tinerilor care spuneau ce gîndeau şi care ignorau formalismul. Concertele formaţiei aveau adesea mesaje politice, multe dintre ele formulate rudimentar, dar cu efecte asupra publicului. Sala Lyra - unde îşi avea sediul clubul Phoenix şi unde se desfăşurau multe din spectacolele grupului - era decorată cu cele mai ciudate lucruri, lanţuri, roţi de bicicletă, cilindri de motocicletă, rame de tablouri. Acesta a fost locul în care - prin bunăvoinţa unor administratori - Phoenix s-a putut manifesta în voie, exersând piesele ce i-au adus faimă ori concertând de trei ori pe săptămână în perioadele când oficialităţile o interziseseră. Muzica rock

[1] Nicolae Covaci, *Phoenix însă eu*..., Bucureşti, 1994.

europeană devenise de referinţă în România, ca urmare a bogatei activităţi muzicale a formaţiei timişorene. Ceea ce cânta *Phoenix* venea în orizontul de aşteptare al generaţiilor de tineri din anii `60 -`70, pentru care muzica reprezenta o alternativă la minciuna ideologică, un mod de refugiu din faţa proletcultismului. Potenţialul emoţional al muzicii formaţiei era mare tocmai prin aceea că o altă lume se făcea auzită prin intermediul ei: Occidentul spre care erau atraşi oamenii acelui timp, cărora li se desconsiderase dreptul de a-l contempla vreodată. Spiritul vizionar al membrilor formaţiei „i-a făcut să vadă, pe vremea când marea masă şi chiar analiştii politici se lăsau amăgiţi de aparenţa libertăţii spirituale şi materiale, că totul nu este decît o farsă. Percepţia acută a realităţii i-a distanţat şi individualizat. Textele agresive la adresa mediocrităţii, îndoctrinării şi, în fond, a puterii au devenit manifeste ale tinerei generaţii. *Vremuri, Canarul, Totuşi sunt ca voi* spuneau cu mult mai mult despre generaţia pierdută decât un teanc de analize sociologice.“[1]

Provocările generaţiei al cărei purtător de cuvânt devenise formaţia lui Nicolae Covaci, Florin Bordeianu, Josef Kappl, Günter Reininger, Bela Kamocsa, Mircea Baniciu, deveniseră o problemă pentru autorităţi. Supravegherea *Phoenix*-ului intrase în atribuţiile tuturor responsabililor cu propaganda ai judeţului şi ai municipiului Timişoara. Comportamentul nonconformist al membrilor formaţiei, îmbrăcămintea lor, noul tip de relaţii sociale promovat, lipsa de inhibiţie în faţa autorităţilor creaseră o atmosferă nouă în multe medii sociale. Textele formaţiei au fost şi ele produsul unor scriitori formaţi în mediul universitar timişorean, exemplele oferite de Victor Cârcu, Şerban Foarţă şi Andrei Ujică fiind dintre cele mai strălucite. Între textieri, muzicieni şi public se stabilise o comunicare ce reflecta o revoltă mocnită faţă de autorităţile comuniste, faţă de condiţia marginală a tinerilor, faţă de toţi aceia ce încercau să interzică dreptul de a privi spre lumea occidentală. *Phoenix* a fost un reper cultural şi social inconfundabil, lui datorându-i-se cultivarea unei atitudini distincte în mediile timişorene postbelice. Ceea ce a reuşit *Phoenix* pentru Timişoara a fost o persiflare continuă a autorităţii comuniste, o multiplicare a numărului tinerilor care aveau să contrazică ideologia oficială.

În anii `60 -`70 îşi făcuse apariţia o generaţie care nu avea nimic în comun cu partidul comunist. Liderul formaţiei *Phoenix* are dreptate când îşi aduce aminte că foarte puţini mai credeau, în acei ani, în sloganurile

[1] C. Postolache, Cuvânt înainte la cartea lui Nicolae Covaci, *Phoenix însă eu...* Bucureşti, 1994.

comuniste. „Doar şmecheraşii, pe care îi dispreţuiam instinctiv, îşi mai băteau gura, voind să convingă lumea de ceea ce ei înşişi nu credeau" (Covaci,1994). Totuşi, ideea de comunism a continuat să fie folosită în varii grupuri sociale, adesea scopurile personale fiind cu mult mai evidente decât ataşamentul sincer faţă de ideologia în cauză. Verticalitatea a rămas o atitudine ce a supravieţuit în mediile timişorene, iar *Phoenix* a încurajat-o prin multe din concertele sale. Aspectul vizionar al cântecelor arată că acest grup muzical a făcut un serviciu politic, ţinând trează conştiinţa oamenilor în faţa unui sistem ce falsifica valorile. Formaţia devenise un reper inconfundabil, ca urmare a perfecţionării continue, a înnoirii periodice a repertoriului cu melodii de provenienţă occidentală, a introducerii instrumentelor moderne şi a efortului depus pentru abordarea profesionistă a concertelor. În mai multe dintre aspiraţiile enumerate, rolul lui Günter Reininger a fost mai mult decât exemplar. Prin membrii săi, *Phoenix*-ul a avut o componentă multiplă din punct de vedere lingvistic, ceea ce era în consens cu tradiţia Banatului. Din păcate, originalitatea multiculturalismului bănăţean a fost prea puţin exploatată. În schimb, mutarea accentului pe folclorul românesc – moment pe care Nicolae Covaci şi unii critici muzicali îl consideră a fi fost de importanţă în destinul formaţiei - nu pare să fi fost cel mai inspirat moment al formaţiei, cel puţin atunci când analizăm aportul adus în cultura civică a cetăţeanului Timişoarei. O asemenea opţiune a fost una ideologică şi ea făcea - cu voia sau fără voia unor lideri ai grupului - casă bună cu interesul regimurilor comuniste de a redeveni sensibile la idealurile naţionaliste. Nu a fost singura farsă reuşită a regimului lui Ceauşescu, dar a fost una dintre cele mai abile şi cu consecinţe de lungă durată. Este neplăcut să constatăm astăzi adevărul potrivit căruia de efectul propagandistic al muzicii pro-româneşti a beneficiat politica totalitară, după cum de filozofiile inspirate de ideile tradiţionaliste profită orice sistem ce se revendică de la o aşa-numită monocultură. Cu tot acest neajuns, vom recunoaşte că *Phoenix* a creat muzică şi într-un sens autentic: *Cantafabule* rămâne o referinţă pentru istoria muzicii şi a culturii profesată în Timişoara în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În sens civic, ar fi de dorit să reţinem că muzicienii formaţiei au fost capabili - e drept că pentru o perioadă limitată - să dea viaţă unei stări de spirit, limbajul lor protestatar conferind speranţa de libertate pentru câteva generaţii de locuitori ai oraşului de pe malurile Begăi. Unii dintre fanii *Phoenix*-ului au primit ca pe o ofensă plecarea definitivă în străinătate a formaţiei. Motivul? Fusese abandonată una dintre puţinele forme de protest ce atunci părea încă posibilă: participarea la mişcarea muzicală de avangardă. Tinerii frecventau sălile unde concerta formaţia şi pentru că se

simţeau mai puternici împreună. Echivalând cu pierderea muzicii favorite, emigrarea *Phoenix*-ului a generat ori a accentuat exodul unor grupuri de timişoreni.

Ecoul revoluţiei din Ungaria

Toate cercurile culturale au influenţat grupuri sociale mai mari sau mici. Cum am văzut, acestea erau modalităţi de protecţie în faţa abuzurilor sistemului totalitar. Au fost însă cazuri când la Timişoara societatea a îmbrăţişat o orientare politică explicită, luând atitudine faţă de regimul comunist intern sau faţă de dominaţia sovietică ce se exercita asupra ţărilor din întreg arealul est-central european. Fenomenul de respingere al ideologiei de extremă stângă fusese cu atât mai evident cu cât foametea, salariile de mizerie, minciuna ideologică, economia dirijistă, absenţa organizării ameninţau însăşi existenţa biologică a bănăţenilor, obişnuiţi cu un standard de viaţă mai ridicat comparativ cu al populaţiei din alte zone ale României. În anul 1956, cetăţenii Timişoarei, Lugojului, Aradului, Reşiţei, muncitori, funcţionari, elevi protestaseră împotriva invaziei sovietice în Ungaria. Solidaritatea cu revoluţionarii maghiari era atât de puternică, încât la un moment dat - e vorba de ultima săptămână a lunii octombrie şi de prima a lunii noiembrie - părea că manifestările de acest fel scăpaseră de sub controlul autorităţilor comuniste şi că se va declanşa revoluţia şi în România, pornind din vestul ţării, aşa cum s-a întâmplat trei decenii mai târziu. Peste tot au fost formulate manifeste cu următoarele mesaje: „Suntem împotriva URSS!", „Nu vrem să învăţăm limba rusă!", „Jos Gheorghiu Dej şi clica lui de parveniţi!" „Luptaţi pentru o viaţă mai bună şi pentru libertate!", „Elevi, luptaţi împotriva intervenţiei călăilor de la Kremlin din Ungaria!", „Bine au făcut maghiarii ce au făcut!", „În Ungaria a venit libertatea şi în curând va veni şi la noi!"[1] Exemplul acţiunilor iniţiate de studenţii de la Facultatea de Medicină şi Farmacie în anul 1948, dar mai ales conştiinţa civică a studenţilor de la Institutul Politehnic, ce au avut curajul, în octombrie-noiembrie 1956, de a organiza proteste şi de a formula revendicări antitotalitare în sensul acelora ale revoluţiei de la Budapesta, arată că cetăţeanului timişorean nu i-au fost indiferente sistemul politic, presiunea sovietică şi umilinţa faţă de Moscova, persoanele ce guvernau şi nivelul de trai.

[1] M. Sitariu, *Rezistenţa anticomunistă: Timişoara 1956*, Bucureşti, 1998.

Faptul că vestea revoluţiei maghiare din 1956 a electrizat, pur şi simplu, mediile studenţeşti timişorene şi că mulţi oameni din alte segmente sociale au răspândit informaţii detaliate despre ceea ce se întâmpla la Budapesta a creat o mare panică la nivelul executivului comunist regional şi statal. Organizatorii mişcării - Teodor Stanca, Aurel Baghiu, Friedrich Barth, Ladislau Nagy, Aurelian Păuna, Nicolae Balaci, Gheorghe Pop şi Caius Muţiu - reflectaseră o foarte bună înţelegere a problemelor ce confruntaseră lumea central-est-europeană şi, în particular, aceea românească, ei fiind mesagerii unei mari nemulţumiri sociale (Baghiu,1990; Stanca,1990). Instigând la acţiuni asemănătoare acelora din Ungaria, formulând memorii cu un conţinut de idei social-democrat, interesându-se de legăturile dintre acţiunile maghiare şi acelea poloneze, studenţii făcuseră dovada unei gândiri politice absolut remarcabile. Respingerea dominaţiei sovietice şi a intervenţiei armatei URSS în Ungaria au fost teme des dezbătute de studenţii Politehnicii. Acţiunile anticomuniste au avut ca punct de pornire nemulţumirea faţă de relaţiile de subordonare a ţărilor central-est europene sistemului impus de sovietici. Era pentru întâia oară când acest aspect - datorită intervenţiei armate în Ungaria - avea să fie perceput, la adevărata dimensiune, de întregi mase de cetăţeni. Se discutaseră pe larg minusurile regimului comunist de la Bucureşti, falsele ştiri care erau răspândite prin intermediul presei centrale şi care intrau în contradicţie cu tot ceea ce se întâmpla în ţara vecină.

Informaţiile receptate prin Radio Kossuth aveau să devină principala sursă credibilă privind acţiunile revoluţionare din capitala ungară. Oraş de graniţă fiind, Timişoara avea vorbitorii săi de limbă maghiară, mulţi dintre ei dispuşi să răspândească vestea evenimentelor din Ungaria. Lucru care s-a şi întâmplat. Cultura civică şi politică a studenţilor a făcut posibil ca memoriile lor să conţină referinţe la problemele de fond ale sistemului totalitar comunist: lichidarea cultului personalităţii, dezvoltarea raţională a sectoarelor economice şi încheierea de convenţii comerciale cu toate statele interesate, inclusiv cu acelea capitaliste, retragerea trupelor sovietice staţionate pe teritoriul României, ţara să fie condusă în funcţie de interesele proprii, asigurarea condiţiilor decente de trai ale fiecărui elev şi student. Procesul care a urmat acţiunilor studenţeşti arată cât de îngrijorat fusese regimul lui Gheorghiu-Dej de ceea ce se petrecuse în capitala Banatului. Autorităţile au recunoscut pericolul evenimentelor de la Timişoara din octombrie-noiembrie 1956. Tribunalul a conchis că studenţii încercaseră să declanşeze o mişcare de amploare asemănătoare cu aceea din Ungaria, ceea ce pare că aşa a şi fost. Capii mişcării timişorene au fost condamnaţi fiecare la câte opt, şase şi,

respectiv, patru ani „închisoare corecţională”, în baza sentinţei Tribunalului Militar Timişoara[1]. A existat şi un al doilea lot de studenţi condamnaţi prin aceleaşi hotărâri judecătoreşti arbitrare. Una din măsurile punitive îndreptate în mod special de putere împotriva studenţilor timişoreni a fost interzicerea formelor asociative. În ciuda acestei măsuri, o varietate de forme culturale şi civice asociative au luat naştere în perioada imediat următoare. Supravegherea avea să fie mai dură, dar şi haina de protecţie a organizatorilor avea să ia o altă înfăţişare. Cert este că mişcarea de protest de la Timişoara din 1956 a fost cea mai importantă care avusese loc în România dictaturii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, ea făcând dovada că populaţia acestui oraş avea un curaj civic remarcabil şi că era capabilă de solidaritate în vederea organizării şi exprimării unei opoziţii faţă de sistem.

* *
*

În pofida efortului populaţiei de a rezista în faţa unui sistem ce distrugea, zi de zi, individul, intelectualii nu reuşiseră să elaboreze un proiect politic alternativ, să pregătească din timp schimbările administrative din decembrtie 1989. Le-a lipsit intelectualilor pragmatismul ori curajul în a-şi duce până la capăt gândul contestatar? Şi una, şi alta. Probabil absenţa preocupării pentru gândirea politică, preocupare ce fusese interzisă oricărei instituţii formatoare, timp de mai multe decenii, şi-a spus cuvântul. Indiferent cât de multe dovezi ale culturii civice s-au făcut remarcate în Timişoara în perioada comunistă, rămâne de domeniul evidenţei că a absentat o opoziţie democratică organizată, aidoma „Cartei 77” din Cehoslovacia, sindicatului „Solidarnosc” din Polonia, intelectualităţii disidente din Ungaria. Mai este ceva: condiţia de oraş secund în interiorul ţării şi absenţa unei minime autonomii locale împiedicaseră şi ele geneza şi coordonarea unei mişcări asemănătoare acelora din ţările vecine. În ciuda amintitelor neajunsuri, Timişoara avea să fie cel dintâi oraş din România care conştientizase, prin majoritatea populaţiei sale, necesitatea schimbării lui Ceauşescu şi a regimului comunist. Timişoara postbelică reuşise să conserve un fragment al vechii sale culturi civice, fapt ce a făcut posibile impresionantele demonstraţii anticeauşiste şi anticomuniste din decembrie 1989.

Victor Neumann

[1] M. Sitariu, *Rezistenţa anticomunistă: Timişoara 1956*, Bucureşti, 1998.

Revoluţia română şi ordinea liberală

Declanşată la Timişoara, Revoluţia română din decembrie 1989 a pus capăt ordinii dictatoriale perpetuate, sub diverse forme, după anul 1938. Dincolo de aspiraţia fundamentală către un nivel de trai ridicat (aspiraţie ce fusese greu încercată, în special după 1982), idealurile revoluţiei tindeau către o ordine politică ce trebuia să excludă, definitiv, ideea diabolizării unor categorii de cetăţeni şi a persecutării lor, datorită unor idiosincrasii ideologice, indiferent cum s-ar numi ele. Pe un plan mai larg, speranţele de democratizare generală a lumii păreau cu atât mai îndreptăţite, cu cât (contrar, într-un fel, percepţiei generale) nu numai sistemul internaţional comunist a capotat la sfârşitul anilor `80. Acest fenomen, extrem de spectaculos, de altfel, s-a încadrat într-o evoluţie mai largă, care părea să confirme teoria lui Francis Fukuyama, referitoare la instaurarea implacabilă a ordinii liberale în întreaga lume.

Privit cu atenţie, deceniul nouă al secolului trecut nu a marcat doar sfârşitul comunismului în Europa de Est (mai precis, în ţările aliate Uniunii Sovietice în această zonă), ci o prăbuşire aproape generalizată, la nivel mondial, a regimurilor dictatoriale, atât de stânga, cât şi de dreapta. Mişcările revoluţionare din Europa de Est au fost precedate de căderea (aparent tot după regula dominoului, însă într-o perioadă mai îndelungată de timp – 5 ani) dictaturilor militare din America de Sud. După unele opinii[1] (pe care le consider justificate), acestea au fost expresia unui sistem în mare măsură similar celui comunist est-european. Refluxul general al totalitarismului a început în America de Sud şi a continuat în Estul Europei. Schimbările politice au fost paşnice, cu mici excepţii punctuale: tentative de reprimare a protestelor sud-americane, uciderea unui student de către forţele de ordine cehoslovace. De altfel, s-a dovedit destul de curând că aşa-zisul student praghez ucis trăia şi, mai mult, că nu era decât… un ofiţer al serviciilor de informaţii (comuniste) din Cehoslovacia. Faptul, astăzi notoriu, n-a fost încă suficient analizat din punctul de vedere al semnificaţiilor. Înscenarea a servit de minune pentru a provoca reacţia emoţională a opiniei publice pragheze dar, poate, şi pentru a testa gradul reacţiei umanitare pe plan internaţional. Deşi dreptul internaţional umanitar este aplicabil numai conflictelor armate (nefiind acesta cazul Pragăi în noiembrie 1989), parcă ceva anunţa grabnica lui revenire, în forţă, în centrul dezbaterii internaţionale.

[1] Marius Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securităţii în documente, 1949-1989*, Iaşi, Editura Polirom, 2002, p. 12-13.

Singura excepţie de la regula aşa-numitelor „revoluţii de catifea” a fost, din păcate, România. Aici s-a consumat, într-o primă etapă, intervenţia forţelor represive (în special armata), la Timişoara şi Bucureşti. După căderea regimului Ceauşescu (la 22 decembrie 1989), confruntările armate au continuat, cu un bilanţ mult mai grav decât până atunci, într-o atmosferă generală de confuzie şi teamă şi chiar în absenţa cunoaşterii precise a apartenenţei şi forţei combatanţilor.

Dincolo de orice aspecte politice, evenimentele din România au luat în special un aspect de criză umanitară extrem de gravă. Pentru a ne reaminti acest lucru, este suficient să recitim câteva din anunţurile făcute, în zilele de 21-22 decembrie, la Televiziunea Română Liberă: „Suntem informaţi că se duc lupte intense la Casa Armatei între securitate şi armată. De asemenea, în jurul spitalului se trage asupra maşinilor de salvare de către lunetişti din Securitate. Armata a înconjurat Casa de Cultură, unde s-au baricadat Securitatea şi Miliţia, lupte se duc pe strada Banatului, în zona aeroportului în oraşul de jos”; „Nu există sânge pentru transfuzii, nici măcar pentru bolnavi aflaţi pe masa de operaţii, securiştii au aruncat în aer depozitul de sânge. Să se… rugăm oameni să se prezinte… donatori, voluntari… să se ducă acolo… la Fundeni… toţi cei din jur să se ducă repede…”; „Primim permanent comunicări… sigur nu avem posibilitatea să le verificăm autenticitatea… dar vă rugăm să fiţi atenţi… se spune că elementele acestea duşmănoase, securiştii, au otrăvit apa de la Sibiu, la Timişoara… apa trebuie fiartă înainte de a fi consumată. Aceste lucruri sunt foarte importante. Vă rugăm, fiţi atenţi… în oraşele acestea şi în alte oraşe unde eventual se petrec asemenea lucruri”; „O clipă, o clipă! Din comuna Cristian, de lângă Sibiu, doamna Drăghici relatează că fostul prinţ moştenitor, Nicu Ceauşescu, a năvălit înarmat în comună, încercând să ia ostatici… A fost prins şi este deţinut de localnici într-o staţiune de cercetări”; „Suntem întrerupţi de un apel urgent! O coloană blindată motorizată se îndreaptă spre Piteşti pentru a ocupa punctul atomic, rafinăria, rezervoarele de cianură, barajul de la Curtea de Argeş! Odată cu căderea acestor puncte, oraşul Piteşti poate să dispară complet de pe harta ţării! Cerem armatei să intervină! Cerem poporului să se deplaseze de urgenţă, să intervină… aviaţia să intervină, toţi cei care pot face ceva să împiedice coloana blindată motorizată care se îndreaptă spre Piteşti! Ne paşte o mare primejdie!… Continuă apelul… Nu, nu, rămâneţi pe emisie puţin, lăsaţi-mă să… să mă reculeg, că nu… sunt probleme importante…”[2]. Toate informaţiile de mai sus s-au dovedit, apoi, una câte una, false. Imaginea generală n-a fost însă corectată decât foarte târziu şi, probabil, niciodată pe de-a-ntregul, mai ales la nivelul percepţiei publice.

[2] *Revoluţia română în direct*, vol. I, Bucureşti, 1990, p. 47, 51, 58, 61.

Îndemnul public la linşaj, precum apelul la aviaţie din finalul ilogicei ştiri despre coloana ce urmărea să şteargă de pe faţa pământului întregul oraş Piteşti, n-a rămas însă fără urmări.

Cea mai vizibilă a fost asasinarea echipei de intervenţie a unităţii speciale antiteroriste, în faţa Ministerului Apărării Naţionale. Nu numai că aceştia au fost ucişi fără vreo vină, dar cadavrele lor au fost ţinute zile în şir în stradă şi batjocorite, fapt ce contravine oricăror reguli umanitare. Este de reţinut, din fragmentul citat mai sus, şi menţionarea „punctului atomic" de la Piteşti[3], pasă-mi-te vizat de aşa-zişii terorişti ceauşişti. Afirmaţia prezintă interes pentru dreptul internaţional umanitar nu numai pentru ideea, explicit formulată, privind planurile criminale ale armatei ceauşiste, ci şi pentru acuzaţia implicită şi neclară, că România ar poseda arme de distrugere în masă. Afirmaţia era extrem de periculoasă. După cum se ştie, în ultimii doi ani ai regimului Ceauşescu au circulat unele legende privind intenţia liderului român de a obţine arme nucleare. Au fost informaţii false, lansate, se pare, de surse maghiare[4]de difuzare a acestor zvonuri a semănat cu cele ce-au vizat, în

[3] Într-o altă ştire difuzată de TVRL, se vorbea şi despre intenţia aruncării în aer, de către Securitate, a Combinatului Chimic din Târgu-Mureş.

[4] Conform principiului „În România încrede-te în orice zvon!", formulat de scriitoarea Hertha Műller, disidenţii şi-apoi, revoluţionarii români, au luat în serios astfel de informaţii, fără a încerca verificarea lor. Dotarea cu arme de distrugere în masă a României era considerată atât de certă, încât în Timişoara lui decembrie 1989 se descria cu lux de amănunte şi modul cum aceste arme vor fi utilizate împotriva propriului popor:

„Câteva rachete chimice urmau să fie aruncate peste oraş. Tot ce era viu s-ar fi prăpădit, rămânând intacte numai bunurile materiale. Ar fi fost aruncat în aer şi Combinatul Chimic «Solventul», motivându-se apoi că moartea populaţiei s-ar fi datorat emanaţiilor otrăvitoare provenite de la combinat.

În jumătate de oră, conţinutul acelor rachete s-ar fi răspândit în tot oraşul şi om, vierme sau pasăre n-ar mai fi existat. Caracteristica acelor gaze toxice era marea lor expansiune pe orizontală şi staţionarea, la o joasă înălţime deasupra solului, a obiectivului atacat.

După un oarecare timp, prin combinarea unor structuri atomice, ori moleculare, norul otrăvitor s-ar fi ridicat pe verticală, dezagregându-se treptat în combinaţie cu oxigenul atmosferic, pierzându-şi astfel şi periculozitatea.

Timişoara fiind situată în apropierea a două graniţe, exista riscul ca vântul să împingă norul ucigaş spre una din ţările vecine, chiar înainte ca el să se autodistrugă după secreta lui formulă chimică. Or, numai de un scandal internaţional, cu consecinţe dintre cele mai grave, nu ducea lipsă dictatorul" (Ioan Iancu, *Paşaport pentru niciunde. Timişoara, decembrie 1989*, Timişoara, Editura Signata, 1990, p. 340). Un scenariu delirant, care a captivat foarte uşor imaginaţia revoluţionarilor din România. După cum se poate constata, se ştia totul despre „secreta formulă chimică" a „acelor gaze", însă nu şi denumirea lor. Fără a-şi pune explicit problema în termenii dreptului internaţional umanitar, cu care nu erau foarte familiarizaţi, românii intuiau că regimul aflat pe ducă nu era decis să le respecte. Din păcate

anii următori, Irakul. Astfel, România era pusă, încet dar sigur, într-o poziţie dubioasă (şi) din punct de vedere al dreptului internaţional umanitar, în ce priveşte acordurile de neproliferare. Ceea ce s-a petrecut în decembrie 1989 corespundea, aşadar, unui orizont de aşteptare deja creat. Dintre încălcările dreptului internaţional umanitar petrecute atunci mai menţionez execuţia sumară a cuplului Ceauşescu (episodul a oripilat opinia publică occidentală[5]), precum şi bombardarea masivă, de către armată, a Bibliotecii Centrale Universitare şi a Muzeului Naţional de Artă, încălcând grav şi cu intenţie normele de protecţie a obiectivelor culturale în caz de conflict armat.

În decembrie 1989, România s-a pus în situaţia unui conflict armat cu caracter intern, caz în care devin aplicabile tratatele umanitare. Însă haosul în care părea să se scufunde ţara, ca şi teribilul impact emoţional creat în ţară şi în mare parte a lumii de atrocităţile ce păreau că nu pot fi oprite (s-a vorbit, inclusiv în procesul Ceauşescu, ca de un fapt cu certitudine stabilit, despre 64.000 - 70.000 de persoane ucise de terorişti) a dus România în situaţia şi mai gravă de potenţial obiect al unei intervenţii militare externe. S-a şi spus, de altfel, că autorităţile revoluţionare ar fi solicitat „sprijin militar" din partea Uniunii Sovietice. În plus, se vorbea intens despre o intervenţie a armatelor statelor din Tratatul de la Varşovia (un fel de replică târzie la nesupunerea românească din august 1968), a cărei idee ar fi aprobat-o, în cadrul unui interviu televizat, însuşi secretarul de stat american, James Baker (episodul este însă controversat). De asemenea, ministrul francez de Externe, Roland Dumas, făcea apel la formarea brigăzilor internaţionale, pentru a fi trimise să „lupte" în România, de partea revoluţionarilor. R.F. Germania, Austria şi Ungaria solicitau o întrunire de urgenţă a Consiliului de Securitate al O.N.U., pentru a analiza situaţia din România şi măsurile ce se impuneau. În toiul confruntării cu invizibilii terorişti, aproape nimeni în România nu părea să sesizeze pericolul libanizării ţării. La Televiziunea Română Liberă, a existat un singur glas lucid din acest punct de vedere, şi el rapid redus la tăcere.

însă, nici societatea civilă nu era foarte pregătită din acest punct de vedere. Iată ce gândeau timişorenii ce începuseră să tipărească un ziar necenzurat, când existau încă acele confruntări de stradă neelucidate nici până azi: „Orice se va întâmpla, nimeni dintre noi nu se va pleca în faţa gloanţelor. Găseam absolut normal să fim atacaţi. Nu pot fi atât de indolenţi încât să nu-şi dea seama că tipografia a intrat în categoria obiectivelor majore care, în asemenea situaţii, trebuiau anihilate. În război, cu precădere sunt atacate fabricile de armament şi muniţie, şi doar după aceea alte obiective. Aşa şi cu tipografia. Ziarul îndeamnă populaţia la nesupunere, la luarea de atitudini şi măsuri ireversibile faţă de regimul dictatorului alungat. Agită şi deşteaptă conştiinţe în contextul creat" (*Ibidem,* p. 370).

[5] Această reacţie de oripilare a şocat, la rândul ei, mulţi români, care nu înţelegeau că împotriva „băieţilor răi" *nu* este permis să utilizezi orice fel de mijloace.

Căpitanul (de armată) Mihai Lupoi încerca să-şi avertizeze concetăţenii, în ciuda întreruperilor repetate: „Vă rog foarte mult… am simţit nevoia, ca reprezentant al Armatei, să iau cuvântul în faţa tuturor celor din ţară, în special a trupelor Ministerului de Interne şi a trupelor Ministerului Apărării Naţionale… ceea ce se întâmplă acum sunt clipe de mare fericire pentru poporul român şi pentru întreaga Armată a ţării. Indiferent de atitudinea pe care a luat-o iniţial Armata sau Ministerul de Interne… şi nu trebuie să uităm că, indiferent de numărul lor (gâfâie), cei din Ministerul de Interne sunt cetăţeni români, şi mulţi dintre ei au fost siliţi să ia această atitudine. Vă rog, lăsaţi-mă să vorbesc!… Întregul popor al României, tineretul în mod special, care manifestă un entuziasm deosebit faţă de aceste schimbări trebuie să-şi păstreze calmul, raţiunea, să-nţeleagă că focul, vandalismul, stricăciunile, nu aduc nimănui niciun bine. Opinia publică mondială… se orientează acum către noua conducere care se va stabili în România. Dar, pentru ca s-o putem stabili, ca ordinea în ţară, indiferent de regimul… lăsaţi-mă vă rog să vorbesc… nu uitaţi că România nu e o ţară izolată, că evenimentele de aici sunt privite de întreaga Europă, de întregul mapamond şi atitudinea pe care noi o luăm acum dovedeşte dacă avem sau nu maturitatea politică… (…) Vă rog foarte mult, dacă se va crea o stare de debandadă, de dezordine… puterile din jur, indiferent de regimul lor social, vor face intervenţie armată. Sperăm că ele vor da dovadă de maturitate politică… (…) Lăsaţi-mă să vorbesc!… (…) Lăsaţi-mă să vorbesc!… (…) Ne putem aştepta la absolut orice din partea oricui. Noi trebuie să pornim, în primul rând, spre unitate şi că ceea ce vrem ştim bine ce vrem şi, ca să dovedim ceea ce vrem, trebuie să fim bine organizaţi să dovedim că suntem… să dovedim că suntem mai organizaţi ca ei, că suntem mai puternici, că unitatea noastră nu este haotică şi se bazează pe un program bine stabilit. Or, ca să avem un program bine stabilit, e prima oară când putem să ne înţelegem între noi. Şi atunci trebuie timp, dar timpul acesta… permiteţi… timpul acesta trebuie să ni-l acorde poporul şi acest timp, în care noi hotărâm cine va lua frâiele ţării, va fi destul de scurt, dar avem nevoie de linişte, nu de vandalism, nu de focuri cum am văzut în faţa Televiziunii, vă rog ca toţi cetăţenii să intervină prompt să nu se producă acte de vandalism, nu spargeţi vitrinele magazinelor, nu jefuiţi, pentru că sunt ale noastre şi noi trebuie să mâncăm mâncarea din ele. Noi trebuie să mâncăm… (…) V-am rugat frumos să nu mă deranjaţi, să nu mă întrerupeţi!… (…) Dacă vorbim aşa cum vorbim acum, ţara va fi derutată. Trebuie să se vorbească organizat. Oamenii din provincie nu ştiu în întregime ce e în Bucureşti. A lipsit, a lipsit informaţia completă… La ora aceasta, Armata este alături de popor. E o euforie generală… militarii au scos încărcătoarele din arme. Vă

repet: din Ministerul Apărării Naţionale niciun militar nu va trage în populaţie”[6].

Intervenţia armată la care se referea Mihai Lupoi ar fi fost, evident, o intervenţie cu motivaţie umanitară, pentru a se pune capăt atrocităţilor şi pentru stabilizarea situaţiei. Care-ar fi fost consecinţele ei concrete, este greu de spus, dar uşor de imaginat. Autorii ar fi fost, după toate probabilităţile, ţările membre ale Tratatului de la Varşovia, singurele care deţineau trupe în proximitate, însă obligatoriu în urma acordului cu ceilalţi centri mondiali de putere.

Dacă la sfârşitul anilor `80 e foarte greu de crezut că o intervenţie militară ar fi stârnit reacţii pozitive din partea poporului român, a existat o perioadă istorică, nu foarte îndepărtată în timp, în care o asemenea variantă avea un grad de popularitate ridicat. În primii zece ani de existenţă a regimului comunist în România (regim dublat cu ocupaţia militară sovietică), majoritatea rezistenţilor şi opozanţilor politici aşteptau un conflict Est-Vest, ca oportunitate de revenire la situaţia politică interbelică.

Dacă în imaginarul colectiv al anilor `45-`56, americanii şi „venirea” lor era principalul eveniment de care se legau speranţele reuşitei unei revolte anticomuniste, ocaziile şi modalităţile concrete în care s-ar fi produs această „venire” au variat, în funcţie de evenimentele care s-au derulat la Washington, în Europa de Est, dar şi în restul lumii (de exemplu, în Coreea). În acest cadru, se poate spune, fără teama de a greşi, că momentul 1948 şi conflictul izbucnit (sau, mai degrabă, oficializat) acum între U.R.S.S. şi „lagărul comunist”, pe de o parte, şi Iugoslavia titoistă, pe de alta, a fost unul din cele mai însemnate sub aspectul întreţinerii iluziei în intervenţia externă eliberatoare.

În stadiul actual al cercetărilor, se poate spune că rezistenţa armată anticomunistă a fost un fenomen marginal, care nu a antrenat mase mari de oameni şi nu avea şanse să răstoarne regimul comunist, susţinut de trupele sovietice prezente în ţară. La fel de adevărat este că rezistenţa armată avea un potenţial remarcabil (mai ales în primii ani), care nu putea fi însă fructificat decât în directă legătură cu factorul extern[7]. În acest fel trebuie interpretată

[6] *Revoluţia română în direct*, vol. I, Bucureşti, 1990, p.29-30.

[7] Comportamentul rezistenţilor n-a fost mereu univoc sau lipsit de paradoxuri aparente nici chiar în situaţii mult mai limpezi decât cea din România anilor 1948-1956, precum în Iugoslavia (1941-1945), unde revolta armată a cunoscut proporţii masive şi performanţe pe măsură, existând, în acelaşi timp, şi un sprijin extern (chiar dacă nu în forma intervenţiei militare directe). Vezi în acest sens, inspiratul comentariu al istoricului german Holm Sundhaussen: „Decizia pentru unul sau altul dintre modurile de comportare nu era influenţată numai de poziţia faţă de puterea de ocupaţie, ci şi de stabilirea diferitelor priorităţi şi scopuri.

dorinţa atât de des şi de naiv exprimată în acei ani, „Vin americanii!”. Mai curând decât o invazie a acestora în România, era aşteptată declanşarea unui război între aliaţii occidentali (în rândul cărora S.U.A. aveau cea mai puternică poziţie) şi U.R.S.S., susţinută de guvernele comuniste ale Europei de Est. Ostilităţile, odată declanşate, aveau să cuprindă, cu sau fără implicarea directă a occidentalilor, şi teritoriul României, prin activarea rezistenţei armate şi producerea unei revolte masive, pe care se conta. Intervenţia era văzută, deci, ca o ocazie strict necesară pentru a se putea trece la eliberarea ţării şi nu exprimă nicidecum dorinţa rezistenţilor de a înlocui o ocupaţie străină cu alta. În fond, aşteptările publice nu ar fi fost cu nimic diferite în anii 1916-1918, de pildă, dacă întreaga România ar fi fost ocupată atunci de Puterile Centrale. Situaţia a fost similară şi în Franţa ocupată de cel de-al Treilea Reich, unde rezistenţa aştepta ajutorul anglo-american (inclusiv debarcarea masivă din Normandia), fără a dori înlocuirea unei ocupaţii străine cu alta.

Silviu B. Moldovan

Împotrivirea principială şi colaborarea, pentru un timp, cu duşmanul erau atunci compatibile. Ca urmare a structurii ei naţionale unice în Europa, Iugoslavia oferea un bogat material ilustrativ pentru trecerea fluidă de la colaborare la rezistenţă” (*Experimentul Iugoslavia. De la întemeiere la destrămarea statului*, traducere şi postfaţă de Călin-Radu Ancuţa, Bucureşti, Editura Pro Historia, 2003, p. 85).

MĂRTURII NEALTERATE

Sacii cu oase de la Freidorf

Freidorful, zonă limitrofă a Timişoarei: în curtea CAP-ului un foc imens, înecăcios şi negru ardea persistent în zilele când dispăreau cadavre. Mărturii găsite în arhiva Memorialului vorbesc despre acest aspect. Autorităţile tac, martori de seamă aparţinând compartimentului medical şi administrativ păstrează şi ei tăcerea ori induc o altă „regie”... Cui aparţineau acele cadavre? De unde veneau oamenii? Purtau sau nu uniforme? Ce fel de uniforme? De ce trebuiau să dispară? De ce s-au tras focuri de armă automată spre angajaţii CAP-ului, când focul a fost reperat de aceştia? Iată întrebări la care răspunsurile sunt incerte.

„Domnul Dressler a strâns trei saci de oase de-acolo şi a recunoscut că sunt oase umane”

Reporter: - E greu să încerc să vă rog să vă reamintiţi şi să retrăiţi acele momente, cu toate acestea, aş dori să începem cu momentele acelea pe care le-aţi trăit chiar acolo, la Freidorf.

G.B.: - Într-adevăr, cine a trăit momentele alea nu le va uita niciodată. Domnul Costinaş (ziarist, scriitor, cineast decedat – n.n.) are foarte mare dreptate, dânsul *a atins* pe cineva de s-a întâmplat acest lucru, că nu mai este. Nu ştiu pe cine *a atins*, dar sper că cu timpul se va afla adevărul. Într-adevăr, în curtea C.A.P.-ului Freidorf au ars nişte cadavre, în noaptea de 18 au fost acolo şi domnul Moţ (Petru Moţ, fost primar al Timişoarei – n.n.) şi Deheleanu (Ion Deheleanu, fost şef al Miliţiei Judeţului Timiş – n.n.) şi actualul lt.col. Nacov Ştefan. Deheleanu nu a lăsat pompierii să vină la Fabrica de Zahăr, să stingă şirele de paie unde erau ascunse cadavrele. Depozitul de cauciucuri a fost, practic, o diversiune pentru aşa-zisa, aşa-zisul miros, aşa-zisul „crematoriu" ad-hoc făcut de foştii politicieni aflaţi la putere. Respectiv... se ştie cine. Dimineaţa a fost un buldozerist de la Fabrica de Zahăr, să împrăştie, să ascundă ceea ce a mai rămas din şirele de paie, să ascundă aşa-zisul „crematoriu”. Acel buldozerist a fost găsit, ulterior, în groapa comună. A fost dat dispărut şi a fost găsit, ulterior, în groapa comună din Cimitirul Eroilor. Au fost nişte cadavre disecate, deci cu autopsia făcută, şi a fost unul singur - dacă vă mai aduceţi aminte - unul singur,

îmbrăcat într-un pulover maro, pantaloni maro. Era singurul îmbrăcat în toată groapa. Acela era buldozeristul din Freidorf. Ştiu acest lucru, pentru că am stat de vorbă cu el, am fost acolo, am cules nişte resturi umane de pe-acolo şi pe care, ulterior, le-am prezentat la domnul doctor Dressler (L.M. Dressler, medic legist la Institutul de Medicină Legală „Mina Minovici", Timişoara – n.n.), care a strâns trei saci de oase de-acolo: în vremea respectivă era Marcu (Ion Marcu, fost senator PDSR de Timiş – n.n.) la Primărie, chiar discuta cu dânsul, când l-am întrebat... I-am dus punga cu oase şi am întrebat ce sunt acestea. Dânsul a spus că, într-adevăr, sunt oase umane. Deci domnul Dressler a recunoscut că sunt oase umane. M-a întrebat de unde le am şi i-am spus că exact de unde a luat dumnealui cei trei saci de oase. Ulterior, dânsul a spus că sunt resturi de animale, oase de animale ş.a.m.d. Dar nu este adevărat. Şi, cum zice şi Costinaş, într-adevăr, de la Televiziunea japoneză s-a trimis o echipă şi s-a descoperit că, într-adevăr, sunt oase umane.

Reporter: - Aveţi o confirmare a celor dispăruţi atunci, cine a dispărut, concret, acolo?

G.B.: - Deci concret nu se poate şti cine a dispărut. Bănuieli sunt, că sunt oamenii care au murit atunci, deci morţii Timişoarei.

Reporter: - Atunci cine a ars în Crematoriul de la Bucureşti?

G.B.: - Şi aici este o ipoteză...

Reporter: - S-au împărţit...

G.B.: - Ori s-au împărţit, ori au fost amestecaţi cu cei care trebuiau să dispară, cu cei despre care nu trebuia să se ştie absolut nimic. Foarte mult s-a discutat că ar fi şi dinafară. Deci fostul KGB ar fi avut oameni infiltraţi în rândurile Securităţii. Deci posibil ca acele persoane să fie dispărute, arse la crematoriu, amestecate cu timişoreni de-ai noştri. Nu se ştie. Sută la sută nu se ştie şi nici nu cred că se va afla vreodată acest lucru.

Reporter: - Se poate vorbi, estimativ, de vreo cifră de persoane dispărute, arse în Freidorf?

G.B.: - Deci având în vedere că domnul Dressler a cules trei saci de oase, s-ar putea presupune că au ars vreo 20-30 de persoane. Asta e o presupunere. Adevărul s-ar putea şti numai dacă domnul Moţ ar vrea să spună, într-adevăr, ar vrea să recunoască adevărul. Dânsul ştie mai multe, numai că nu vrea să vorbească.

Reporter: - ...ca aceste persoane să dispară şi ele la Crematoriul de la Bucureşti?De ce s-a recurs la această soluţie de compromis?

G.M.: - După cum se ştie, au început să ştie cei de la Crematoriul Bucureşti de acele cadavre, au început să fie discuţii, au început să fie probleme. Cel care a dus acel camion la Crematoriu, de la Comtim, a avut şi el mari probleme şi nu s-a mai putut, pentru că deja s-a aflat de... Deci cum să spun... Da, într-adevăr, ar fi

fost mult mai simplu să le trimită pe toate la Crematoriu, dar, ca o diversiune, trebuia să fie ceva... Deci trebuia să facă ceva, ca să... Deci, practic, au fost împărţite în două tabere: una care a vrut să plece Ceauşescu, alta care n-a vrut, şi în rândul Poliţiei, Securităţii, Armatei ş.a.m.d. Deci asta se ştie, este un fapt dovedit. Deci trebuia să fie ceva... Deci adevărul, v-am mai spus... Singurul care ar putea... Unul care ar putea să spună adevărul este Moţ sau Deheleanu...
Reporter: - În legătură cu reportajul vizionat împreună, aveţi şi o opinie personală, aveţi completări sau sunteţi întru-totul de acord cu ce a spus domnul Costinaş?
G.B.: - Sunt întrutotul de acord cu ce a spus domnul Costinaş, am mai spus şi repet, *l-a atins*, „l-a călcat pe coadă", cum se spune, pe cineva pe care nu trebuia. Asta este una dintre cauzele dispariţiei domnului Costinaş. În '90 am scris un reportaj în ziar, în legătură cu curtea C.A.P. Freidorf. Era în „Gazeta de Vest", intitulat: „Lăsaţi-ne să depunem mărturie!", în care am scris exact, în mare parte, relatările din Freidorf. Ziarul apărea în fiecare joi, dacă nu mă-nşel, a fost în data de 19 august 1990. După apariţia articolului, eu am avut probleme. Trebuia să plec din ţară; ceea ce am şi făcut. La revenire, nimeni nu m-a mai întrebat nimic. Am început iară să mai discutăm cu asociaţiile de revoluţionari acea problemă, dar am văzut că pe nimeni nu-l mai interesa. Ulterior, am aflat de domnul Costinaş. Eram plecat din ţară, când am revenit, am auzit de domnul Costinaş că murise. De-aia am zis că vin şi dau această declaraţie, în speranţa că, poate, totuşi, se va afla ceva de dânsul. Ţin să amintesc, exact cum am scris în „Gazeta de Vest", nu mi-e frică de nimeni, în rest, am frică numai de Dumnezeu; în rest, nu mi-e frică de nimic, pot veni oricând să mă caute. Le stau la dispoziţie. Dacă cumva se va întâmpla să dispar şi eu, atunci se va şti exact: curtea aceea de la Freidorf este un subiect-bombă care trebuie exploatat cum trebuie! Şi-atunci se vor afla mai multe... adevăruri.

(Arhiva Memorialului Revoluţiei, Timişoara, **Fond documentar,** *Filmoteca, fragmente, declaraţia lui Gheorghe Buda despre episodul Freidorf,* consemnare Doina Magheţi)

„O rafală de foc de armă automată trasă către noi..."

„Lucrez la CAP Freidorf, în calitate de paznic din anul 1988. În data de 18 decembrie 1989 am fost de serviciu la sediul CAP-ului, începând cu ora 18:00. Însn jurul orelor 19:30 - 20:00, am ieşit din incinta sediului CAP, uitându-mă spre depozitul de furaje care se găsea la circa 300 de metri de sediul CAP. Mi s-a părut că una dintre şirele de paie ar fi luat foc. Imediat am intrat în sediu şi l-am anunţat pe colegul meu, Coste Tamaş, care era şi el de serviciu, să mergem să vedem ce se întâmplă la depozitul de furaje. Deplasându-mă spre depozit, pe la

mijlocul drumului, la circa 150 de metri, am auzit o rafală de foc de armă automată trasă dinspre depozitul de furaje către noi; atunci ne-am speriat şi ne-am întors la sediul CAP, pentru a ne apăra de gloanţe. Ajunşi la sediul CAP-ului, am privit din nou spre depozitul de furaje, auzind şi văzând că se trag rafale de armă automată, deoarece unele gloanţe erau de culoare roşie; iar şirele de paie au luat foc. Mai declar că în noaptea de 17.12.1989 a plouat torenţial, paiele fiind ude destul de mult în profunzime, fapt pentru care ar fi fost destul de greu să se aprindă de la un chibrit, ţigară sau brichetă...".

Arhiva Memorialului Revoluţiei Timişoara, **Fond documentar**, *Dosarele revoluţiei, declaraţia lui Iova Iosif,* consemnare Doina Magheţi)

Un procuror vorbeşte

„...peste 1200 de persoane au fost încarcerate în Penitenciarul Popa Şapcă, fără vreo ordonanţă de reţinere..."

„Vreau să vă spun la început că, în 1989, îmi desfăşuram activitatea în Procuratura Generală (...), în dimineaţa zilei de 17 decembrie 1989, în jurul orei 4:00 sau 5:00 dimineaţa, am primit un telefon acasă, prin care mi s-a cerut de către fostul procuror general, Nicolae Popovici, să particip la efectuarea unor anchete; fără să mi se precizeze locul în care trebuie să mă deplasez - s-a sugerat Bucureşti - Băneasa -, fără să mi se precizeze deci locul în care trebuie să plec şi, în acel moment, şi colegii cu care trebuia să mă deplasez. Menţionez că în acea perioadă chiar studiam, m-am apucat chiar pe la 2:00 dimineaţa, pentru că mă pregăteam pentru un examen ce urma să aibă loc pe data de 24 decembrie. Vroiam să devin procuror-financiar şi să-mi schimb, într-un fel, meseria. Am dat curs ordinului procurorului general, pentru că nici nu puteam face altfel; în jurul orei 6:00, o maşină m-a luat din faţa blocului şi m-am deplasat cu această maşină până la Aeroportul Băneasa. La Băneasa m-am întâlnit cu alţi colegi din Procuratura Generală. M-am întâlnit cu şeful anchetelor speciale din acea vreme, Mihai Ionescu, Onofrei Mihai, un alt procuror, şi Ioan Mihai Alexandru. Menţionez că eram cel mai tânăr dintre procurorii din acel moment, care ne-am întâlnit în Băneasa, la aeroport. Firesc că acolo era şi domnul Diaconescu. N-am ştiut ce s-a întâmplat la Timişoara, n-am ascultat Europa Liberă în acea noapte, nu aveam nicio altă informaţie, nimeni nu mi-a spus că la Timişoara s-a-ntâmplat ceva. După două ore însă am aterizat în Timişoara, am coborât cu procurorul general adjunct de-atunci, Diaconescu şi cu ceilalţi colegi ai mei, şi împreună - primul lucru

care s-a făcut atunci - am fost în centrul oraşului. În centrul oraşului am fost duşi intenţionat, pentru că ni s-a prezentat jaful care s-a petrecut cu o seară înainte. Ni s-a spus că grupări mari de huligani au devastat magazinele, au aruncat cu cocktail-uri Molotov, au incendiat ce se putea incendia, au sustras bunuri din avutul obştesc, în acea împrejurare. După care ne-am deplasat cu întreaga echipă la Penitenciarul Popa Şapcă din Timişoara. În aceste împrejurări, ni s-a solicitat să audiem persoanele care se află deja reţinute în penitenciar. Deci precizez, noi am sosit fără să vrem, fără să ştim de ce, la Timişoara... Pe data de 16, peste 1.200 de persoane au fost încarcerate în Penitenciarul Popa Şapcă, fără a exista, în acel moment, şi nici când am ajuns noi, în 17 decembrie, vreo ordonanţă de reţinere emisă de vreun organ de Poliţie sau vreun alt act care să justifice reţinerea legală a acestor cetăţeni. Orice procuror trebuie să stea de vorbă cu cel pe care-l are în faţă, ca să vadă ce are de făcut. Dar n-am fost singuri, în acel moment, au mai venit 16 procurori din judeţele limitrofe şi, împreună cu aceştia, am început să audiem cetăţenii arestaţi la Timişoara. Eram în jur de 16-20 de procurori din Timişoara, din Arad, din Caraş-Severin, din judeţele limitrofe. Cred că şi din Hunedoara. La un număr de peste 1.200 de cetăţeni care sunt reţinuţi, nu pot face faţă patru procurori, pentru a lua o declaraţie şi pentru a-i întreba, măcar, în ce împrejurări au ajuns în penitenciar. Ni s-a spus că sunt *huligani,* atunci s-a vorbit chiar, în seara respectivă, de existenţa unor elemente străine, care ar fi putut provoca aceste incidente. Mai ales că incidentele - din câte ştiam noi în ziua de 17, din câte ni s-a spus - au plecat de la o demonstraţie care s-a desfăşurat în faţa locuinţei pastorului László Tőkés.

Am descoperit în Inspectoratul Judeţean de Poliţie, pe diferite birouri, inscripţii -firme de procurori. Nu ştiu cine a fost anchetat acolo, nu ştiu cine s-a aflat în spatele acelor uşi, în spatele acelor firme de procurori, dar ştiu un singur lucru, că se urmărea să se creeze impresia demonstranţilor că sunt anchetaţi de procurori. Am reuşit să smulg de pe uşi câteva din acele inscripţii, mi-au fost sustrase din buzunar, din hainele pe care le aveam la hotel - unde nu mă gândeam că cineva va intra şi va face percheziţii... Cineva a intrat, a luat acele inscripţii, pentru a nu avea nici măcar această dovadă. În acelaşi timp, pentru a nu exista nicio dovadă, toate dosarele au fost preluate şi trimise la Securitatea de-atunci, de către colonelul Tufariu, care era şeful Cercetărilor penale. El le-a trimis şi, ulterior, după revoluţie, dorind să stabilim realitatea faptelor, am constatat că acestea au fost înmânate ofiţerului de Securitate Caraşcă, care ulterior, după 1990, a lucrat în SRI".

(Arhiva..., **Fond documentar,** *Filmoteca, declaraţia lui Gheorghe Mocuţa, magistrat, fost secretar de stat în Ministerul Justiţiei,* consemnare Doina Magheţi)

Unde sunt dosarele celor anchetaţi la Timişoara în decembrie 1989?

Macri Emil, şef al Direcţiei de Contrainformaţii (sectorul economic) din Departamentul Securităţii Statului, declară în proces că generalul Iulian Vlad, şef al DSS, îi cerea insistent, joi noaptea, la ora 3:00, *declaraţii ale persoanelor identificate ca instigatori*, adică *declaraţii de la persoane care fac obiectul muncii de securitate*. Mai spune, în faţa completului de judecată: „...am cerut de la Tudor Stănică (colonel, şef al Direcţiei Cercetări Penale din Inspectoratul General al Miliţiei) şapte dosare, dacă nu mă înşel, ele trebuie să existe aşa, şi le-am trimis cu primul avion de vineri... care au ajuns după ce a căzut dictatorul. Mi-a predat Tudor Stănică vreo şase sau şapte dosare, le-am pus într-un plic, prin Caraşcă şi Oniţan, dacă nu mă înşel, un locţiitor de la Cercetări Penale de la Miliţie, şi le-am trimis la Bucureşti...".

(Arhiva..., **Fond documentar**; *DOCUMENTE '89, Procesul de la Timişoara (2-15 martie 1990)*, vol.I, *p.42, 43*)

Masacrul din Calea Girocului (II)

„Simţeam gloanţele că parcă erau muşte, în roi, pe la capul meu..."

„Era într-o duminică, către seară, în jur de orele 17:30-18:00, şi eram în Calea Girocului, împreună cu majoritatea care manifesta împotriva căderii comunismului. S-au blocat toate drumurile cu firobuze, ca să nu intre - cum susţineau mulţi - teroriştii, care să împuşte lumea. S-au spart geamurile pe Calea Girocului, eram în faţa unui magazin de covoare. M-am pus acolo, cu încă doi cetăţeni, şi păzeam... După aia am plecat spre capătul troleibuzului 15. Erau - când am ajuns acolo - 4 sau 5 tancuri blocate cu răngi de metal... Lumea manifesta, avea ură pe... când a venit Armata cu tancurile, vroiau să spargă rezervoarele. A venit atunci un ofiţer şi a strigat: *Oameni buni, nu vă jucaţi, că sunt obuze în tancuri şi, dacă explodează, dispare Calea Girocului de pe hartă.* Între timp, lumea s-a mai calmat... în fine, după aia a venit un cetăţean cu un microbuz şi a zis că de pe Calea Girocului, dinspre unitatea militară de pe Calea Girocului, vin 5 sau 6 TAB-uri... M-am dus acolo, unde era viaductul, eram cu fratele meu, m-am întâlnit cu el în seara aia. Când am văzut că vin TAB-urile, am zis: *Hai să*

mergem! Fratele meu a zis: *Mă, nu mergem aici, că poate ne împuşcă!* Dar eu, fiind o fire mai încăpăţânată, nu-mi era frică... El a plecat, eu am rămas acolo, în faţă... chiar la colţ, strada Albac cu Calea Giroculuí. Chiar pe strada Albac locuiam. Şi au apărut TAB-urile. Lumea striga: *Libertate!, Jos comunismul!, Jos Ceauşescu!,* îi huiduia. Când au venit cele 5-6 TAB-uri (dacă-mi aduc bine aminte), pe la al treilea TAB, în spate, era un pluton de soldaţi. Se vedea de la lumina becului. Cum manifestam noi, în jurul orei şapte, şapte şi douăzeci, seara, a venit un civil, de la o casă, de-acolo (din casa lui Bujor), a ieşit un cetăţean în civil, cu pantaloni gri, în cămaşă albă, pe care l-am cunoscut în Procesul de la Timişoara, printre cei 24 arestaţi. Şi a venit şi a vorbit cu cei din primul TAB. N-a apucat să facă doi paşi înapoi, că a început să se tragă în mulţime; în momentul când s-a tras, eu am dat să mă întorc, că... normal... ne-am speriat toţi... în momentul când m-am întors, am simţit o fierbinţeală în picior. Nu mi-am dat seama că sunt împuşcat în burtă. Cred că n-am fost împuşcat direct, pentru că, după cum se vede, glonţul este turtit la vârf, deci a ricoşat din beton sau din bloc... Era un gărduleţ în faţa blocului. M-am aruncat jos, pe burtă, şi mi-am pus mâinile-n cap. Aveam şi sânge pe frunte. Am zis că, poate, m-a atins la cap... Simţeam gloanţele că parcă erau muşte, în roi, pe la capul meu... Aşa le simţeam gloanţele... Era plin pe la capul meu, dar am avut, nu ştiu, zile de la Dumnezeu, că nu m-au lovit în cap... Şi m-am aruncat pe burtă, mi-am pus mâinile în cap. Ăştia tot trăgeau. Lumea tot striga, manifesta în tot felul: *N-aveţi şi voi familie, copii acasă? Criminalilor! Nu mai trageţi în oameni, opriţi focul!* După vreo 20 de minute, o jumătate de oră, au încetat să mai tragă. Atunci, oameni care au fost mai curajoşi şi ne cunoşteau de-acolo, din zonă, au venit să ne ridice de jos. Primul pe care 1-a ridicat era un cetăţean pe care, după aia am înţeles, îl chema Jugănaru. Când 1-au ridicat, unul zice: *E mort. E împuşcat în cap, i-au zburat creierii!* Şi-atunci mai era încă un cetăţean împuşcat, tot după aia am aflat că îl chema Ferkel, şi mai o fată de 17 ani, împuşcată în picior. Am fost duşi la a doua scară a blocului vecin cu locul unde ne-au împuşcat. Cetăţenii din scară au adus o pătură... era o uşă de lemn, m-au pus jos pe uşa aia şi cu pătura... era o asistentă în scara respectivă, care mi-a dat un algocalmin... Eu mă tot umflam în burtă... nu mi-am dat seama că sunt împuşcat în burtă... Când mi-a dat algocalminul ăla şi l-am vomitat tot, atunci mi-am dat seama că sunt împuşcat în burtă... Nu mai primeam aer, mă sufocam. Câţiva cetăţeni (dintre cei care mă cunoşteau) au încercat să facă rost de-o maşină. Au găsit maşină, dar nu găseau benzină (cum era criză pe timpul ăla)... Până la urmă, s-au descurcat. După o oră jumătate, două, am reuşit să plecăm... În urma noastră – că am luat-o pe Albac, spre strada Drubeta, pentru că toată Calea Giroculuí era blocată. Eram în acel ARO şi trăgeau în noi. Se auzea cum pocneşte tabla maşinii. Noi stăteam

aplecaţi şi nu puteam să stau, că nu primeam aer şi... După revoluţie, 1-am căutat pe cetăţeanul respectiv, să-i mulţumesc, dar nu 1-am găsit. Am întrebat toţi vecinii. Nu se mai ştia nimic de el. Dispăruse. Ne-am dus, deci am luat-o pe Drubeta, după aia am ieşit pe Bv. Liviu Rebreanu, am ieşit la Florărie, colţ acolo, către Spitalul Judeţean, şi, în fine, am ajuns la Urgenţă, la Spitalul Judeţean. Acolo ne-au preluat imediat medicii, ne-au dus înspre sala de operaţii. În faţa mea erau alţi răniţi despre care am aflat că au venit din centrul Timişoarei; erau în faţa mea la operaţie. Eu strigam: *Ajutaţi-mă, că mor!,* nu primeam aer; mi-au pus masca de oxigen pe nas, imediat m-au băgat în sala de operaţii... după operaţie am fost dus la reanimare... am intrat în comă vreo trei-patru zile. După care mi-am revenit. În spital am stat până în 31 decembrie. După vreo lună-două am văzut, când făceam baie, că mi se atrofiază muşchiul de la picior. Nu mi-am dat seama ce se întâmplă. Am crezut că am ceva probleme la picior. Eu, când am ieşit din spital, i-am zis la domnul doctor Nica să-mi dea glonţul. A zis că nu ştie ce a făcut cu el, că era încurcătura aia cu toţi răniţii. Dar dânsul ştia şi n-a vrut să-mi spună. În Italia am mai suferit trei intervenţii chirurgicale... 10 ore pe masa de operaţie... După foarte mulţi ani, foarte greu mi-am revenit şi, la ora actuală, sunt în pensie de invaliditate, gradul II. Aceasta este declaraţia pe care am dat-o şi la proces, şi în toate memoriile pe care le-am scris, şi o susţin. Ar trebui să se afle cine, până la urmă, a tras în noi şi cine au fost acei oameni infiltraţi în Armată, pentru că glonţul extras din corpul meu, în Italia, după un an şi patru luni de la revoluţie, este unul de calibru 5,5 mm."

(Arhiva..., **Fond audio,** *declaraţia lui Echert Adolf, rănit în 17 decembrie 1989, în Calea Giroculuí* - consemnare Doina Magheţi)

Sub ploaia de gloanţe de la Podul Decebal

La 17 ani de la Revoluţia din Decembrie '89, ***Adrian Călin*** *îşi duce viaţa într-un scaun cu rotile. S-a născut la Braşov. A fost abandonat. De la vârsta de 6 luni până la 18 ani, a trăit prin case de copii: Banloc, Sinersig, Periam. Condiţiile aspre şi bătăile din copilărie l-au pregătit pentru ceea ce avea să urmeze. Practic, şi-a luat majoratul în stradă, la Revoluţie, sub ploaia de gloanţe de pe Podul Decebal.*

„În 17... m-am dus acasă şi m-am pus să dorm... pe la patru m-am trezit şi am văzut că survolau deja elicoptere... Mi-am zis că se întâmplă ceva

rău... La ora 6 şi ceva... am văzut deja că era lume adunată… pe colţ, unde-i strada Ofcea, am văzut că vin dinspre Mihai Viteazul... Auzeam urlete, se scanda... Coloană mare. Şi-atunci m-am băgat şi eu... Atunci am auzit că s-o tras... pe la ora 5, în faţa bisericii. Deci aşa auzeam noi: *Bă, s-a tras cu cauciucuri!*. Auzeam de la grupuri: *Bă, s-a tras cu cauciucuri*, una alta, cu gloanţe, nu ştiu ce, în copii, pe la biserică… Şi m-am speriat. Am zis că e de rău! Şi-atunci… m-am băgat şi eu în grup. Am strigat simultan... şi ne-am dus spre Complex… Studenţii se uitau... Şi ăştia or început pe-acolo, cu panourile. Erau panouri din astea cu lozinci. Toţi erau tineri. Am ieşit pe Pârvan. Noi am luat-o spre stânga, să mergem la Miliţie, să le dea drumul la cei prinşi, la cei arestaţi în 16. Eram entuziasmaţi... m-am băgat şi eu în primele rânduri şi-atunci văd… că poţi să distingi umbra… conturul lor. Erau nişte beculeţe ataşate de… acolo pe clădirea aia de la Băile Neptun. Erau două T.A.B.-uri, s-or văzut militarii… ne-am retras în spate… Militarii – puşi în poziţie de tragere, cam la 300 de metri. Erau în poziţia culcat şi în poziţia în genunchi... În spate erau două T.A.B.-uri sau două tancuri. Două cel puţin am observat eu. M-am retras în spate şi atunci survolau serios elicopterele. Deja era şapte jumătate, opt fără. Între podul peste Bega şi Neptun. Am zis: *Hai să mergem la Miliţie!* Şi se tot striga, se scandau lozinci: *Jos Ceauşescu! Jos tiranul!*, şi-atunci, retrăgându-ne mai în spate, la şoseaua cu pietre, s-a tras de două ori în sus. Şi după aia, a treia oară nu mai… Pe mine nu m-o speriat numai pocnitura. Lumea se tot îmbulzea, eram speriaţi, dar nu puteai să fugi…Încercam să mă retrag, dar nu puteam… Nici nu aveai pe unde. M-am ghemuit... am simţit că m-o lovit ceva. M-o lovit în mână, în antebraţ… o fractură… am simţit ceva cald, aşa, pe haine şi m-am speriat. M-o lovit din spate, de pe pod, în timp ce mă puneam în genunchi. N-am leşinat, dar m-am speriat... Am văzut c-or picat în jurul meu... îi luau pe alţii în braţe. Pe unul chiar l-o luat în braţe, era lovit în genunchi, şi alţii mai picaţi pe acolo... în fracţiune de secundă am văzut … am realizat ce se întâmplă… S-a tras cam trei-patru minute, foc continuu. Cum mă trăgeam din spate, vedeam cum sar gloanţele din clădirea aia, deci ricoşau şi din asfalt… şi-atunci am început să fug, m-am întors, m-am pus jos, să nu mă lovească. Am plecat pe picioarele mele, să scap. Am plecat în cămin, la mine... am intrat în cameră... m-am speriat... sângeram… nu ştiam ce să fac… Am pierdut mult sânge şi atunci, cu un coleg de-al meu, că avea maşină, m-am dus la urgenţă, la Spitalul Judeţean. Erau răniţi pe tărgi, se mai aduceau cu salvarea… Acolo, pe hol, am văzut că-s puşi răniţii... pe-acolo, pe jos, mai erau doi, trei pe care i-o adus, pe unul nu l-o mai putut salva... Am văzut numai oameni morţi, ce să mai… m-am speriat şi-am început să plâng şi zic:

Îi gata! Dacă Ceauşescu câştigă, nu mai scap! N-a mai apucat să-mi facă anestezie… M-o luat o asistentă …Pe-acolo, cadre medicale... Dar am văzut şi din ăştia, cu uniformă, cu costume şi cu halat peste, şi-atunci au venit doi la mine*: Ce-ai căutat?...* eu aşa am ştiut, că ăştia-s de la Securitate, în haine din piele, gri. Şi erau toţi bine făcuţi şi mi-or zis să vin înapoi după aia, şi nu m-am mai dus. Io nu m-am mai dus să mă tratez, am fugit din spital... Asistenta aia tânără, era o fată studentă, mi-o spus: *Pleacă cât poţi de repede!* Atât mi-o zis. *Nu sta, că e grav... e jale!...* erau încăperi din alea chirurgicale… îi scotea glonţul, era totul rapid... mai coborau, mai urcau şi au venit şi la mine şi m-au întrebat ce caut acolo şi unde stau, şi-o venit studenta aia şi mi-o zis: *Fugi cât poţi de repede!* Atât mi-o zis. Tot în seara aia, m-am dus iar în Complex... am văzut armata.... acolo, lângă liceu, era aprins becul... atunci i-am văzut pe ăştia. Aruncau cu sticle, cu… Soldaţii s-or pus în poziţie de tragere. Primul rând aşa, al doilea aşa. Două plutoane. Şi-or început să tragă în toată zona. Cred că, deja era destul de târziu, în jur de nouă, zece. Io n-am mai ştiut de timpul meu. Am auzit urlete, ţipete, s-o tras în bloc, pe alee, unde-i crucea aia pusă. S-o tras efectiv în bloc. Eu m-am băgat în hol… S-o tras cam 5-7 minute, foc continuu, fără avertisment. Nu s-a tras în sus de avertisment. Deci foc pe ţeavă, fără avertisment. Am auzit ţipete. Mi-a venit rău…”

(Arhiva..., **Fond documentar,** *Filmoteca,* a consemnat Liza Kratochwill)

HALATELE ALBE ALE REVOLUŢIEI

„Toată noaptea am salvat oameni”

Un dialog de curte interioară între doi medici – doctorul anestezist Francisc Bárányi şi doctorul veterinar Traian Orban, preşedintele Memorialului Revoluţiei: biografie succintă de medic, ecourile Revoluţiei ungare din 1956 resimţite la Târgu-Mureş, profesia şi meandrele ei în comunism, Tőkés şi enoriaşii, morţii şi răniţii de la Clinicile Noi, securiştii, traşi la costum şi cravată, anchetând răniţii din spital, secvenţe din filmul Revoluţiei pe străzi…(Doina Magheţi)

T.O.**:** - *Aţi lucrat în mediul medical şi sunteţi printre personalităţile comunităţii maghiare care, după revoluţie, a avut o ascensiune deosebită în societatea civilă timişoreană, aţi devenit şi deputat…*
F.B.: - Zece ani.
T.O.: - *Aţi lucrat şi în Minister…*
F.B. : - Voi încerca să fiu foarte concis. 1936. M-am născut la Sânnicolaul Mare. Deci şi eu mi-s bănăţean. Neam de neamul meu, cel puţin din anul 1728, de-aici, de pe aceste meleaguri ne tragem. Sunt dintr-o familie foarte săracă, de muncitori. Cu mari eforturi am terminat o facultate, de medicină… În 1956, când au fost evenimentele revoluţionare intense, puternice, în Ungaria, şi eu am fost unul din …
T.O. : - *Şi în Timişoara au avut loc…*
F.B.: - Şi în Timişoara, exact. Şi eu, la Târgu Mureş, am fost unul dintre organizatorii tineretului, ceea ce nu mi s-a iertat, iar în ’59, când eram în anul VI, m-au dat afară pentru atitudine contrarevoluţionară, antipartinică, anticomunistă, antisovietică. Aşa că, m-am retras repede şi am fugit în Suceava, am evadat în Suceava, unde am fost felcer doi ani.
T.O.: - *Cum v-aţi descurcat fiind maghiar?*
F.B.: - Nicio problemă n-am avut. Din copilărie vorbesc trei limbi. După aceea am învăţat şi sârbeşte şi, bineînţeles, englezeşte, ca fiecare. Deci n-am avut absolut nicio problemă. Din Suceava m-am transferat în Banat, pe malul Dunării, la Baziaş, nu Buziaş, într-o comună sârbească. Şi-am învăţat sârbeşte.
T.O.: - *Cum se numeşte comuna?*
F.B.: - Socol. Nu ştiu dacă este interesant, dar eu l-am moşit pe Belodedici,

marele fotbalist român, care este un sârb din comuna Socol. Dar hai să rămânem la subiect! Cu mari greutăţi, mai târziu, am reuşit să dau examenul de stat şi am obţinut diplomă de medic, am făcut doi copii la Socol, am stat acolo şase ani, n-aş fi plecat de acolo, dar Securitatea n-a mai avut încredere în mine. După şase ani şi-a dat seama Securitatea: „Stai, mă, omul ăsta putea să fugă în Iugoslavia. N-am avut niciodată gândul să fug, deşi aş fi putut să fac acest lucru, în ciuda tuturor grănicerilor şi securiştilor care au păzit graniţa. Eu am cunoscut mai bine graniţa.

T.O.: - *Era mania asta şi teama asta că puteau să fugă din ţară.*

F.B.: - Dar eu n-am vrut să fug. Deşi nu mi-a fost uşor, n-am fost membru de partid, ierarhia mea profesională a fost permanent stopată. Am dat examen, pentru a intra în Timişoara. 42 de medici am concurat pe 3 locuri. Eu, un maghiar necunoscut, am reuşit, pentru că profesorii care m-au examinat au fost oameni de calitate. Profesorul Mureşan, de exemplu, de la Spitalul Bega. Pe vremea aceea, a fost o somitate.

T.O.: - *Şi de-atunci sunteţi la Timişoara?*

F.B.: - De-atunci sunt la Timişoara, anestezist, reanimator, adică m-am ocupat de bolnavii cei mai grav, cei aflaţi la limita dintre viaţă şi moarte. Terapie intensivă. Din asta am ieşit medic primar şi mai târziu mi-am dat şi doctoratul. Sunt membru în Uniunea Scriitorilor, am vreo patru-cinci volume, am primit nişte premii literare, am fost 10 ani deputat şi aşa mai departe. Dar hai să vorbim despre ceea ce vă interesează pe dumneavoastră, nu despre mine.

T.O.: - *Domnule doctor, aţi auzit ce s-a întâmplat prin Europa în 1989?*

F.B.: - Nu numai c-am auzit, dar am auzit foarte precis. Pentru că şi sârbeşte, şi ungureşte, şi nemţeşte înţeleg şi vorbesc, deci televiziunea sârbă şi maghiară, pentru mine, chiar şi televiziunea germană, au fost nişte izvoare de informaţie nemaipomenită. Şi am ştiut foarte bine ce se întâmplă în lume, că democraţia merge înainte şi că zilele dictatorului bâlbâit sunt numărate. Am ştiut acest lucru. Cu atât mai mult cu cât am făcut parte din echipă – să spun aşa – şi am fost şi prieten cu Tőkés László (a fost de foarte multe ori la mine). Când a fost la Timişoara, a venit cu o scrisoare de recomandare de la cineva din Transilvania. Eu l-am ajutat şi când au fost evenimentele acelea – că el a trimis informaţii în străinătate despre ce se întâmplă în ţară, cu distrugerea satelor, cu dictatura şi aşa mai departe…

T.O.: - *Cu comunitatea…*

F.B.: - Printre altele, fiica mea, care pe vremea aceea a trăit în Ungaria, în ciorap, în pantofi, a dus aceste informaţii, pe care le-a trimis mai departe şi au ajuns la BBC. Nu mai vorbim de primul anunţ ce a fost transmis la BBC, tot

de la noi şi de la nevastă-mea au ajuns, prin telefon…
T.O.: - *Mai aveţi înregistrările?*
F.B.: - Ne, ne, ne, eu nu am înregistrări. (...) Timişoara era blocată. Eu, sâmbătă seara, m-am dus la Şag şi mi s-a părut ceva foarte ciudat. Multă lume era în stradă. Nu ştiam ce se întâmplă, dar speram că vor fi mişcări. Duminică dimineaţa, imediat m-am dus la Tőkés…
T.O.: - *...se spune că a fost scenariul nu ştiu cui, că agenturi străine, că… Putea fi scoasă Timişoara cu… convocatorul?*
F.B.: - Da' de unde! Că lumea nu se ducea nici la adunările populare, când venea Ceauşescu! Falsificarea celor întâmplate. C-am fost acolo, doar am văzut! Dumneavoastră aţi primit şi un glonte, nu? Duminică (în 17 decembrie – n.n.) dimineaţa, pe la 9 şi jumătate, vreau să ajung cu maşina la… şi mă opreşte un poliţist, miliţian pe vremea aceea, care mă cunoştea: „Domnule doctor, nu vă duceţi acolo, că e mare pericol! Vă arestăm! Nu vă duceţi!" „Bine, bine, dar eu am treabă!"… „Nu vă duceţi acolo!" Cu atât mai mult că, cu două sau trei zile înainte, în 13, Edith, nevasta lui Tőkés, dă telefon la nevastă-mea: „Vino, mi-e frică să nu pierd copilul şi nu vrea nimeni să vină aici, la mine." Ea repede se duce la Comitetul Judeţean…
T.O.: - *Doamna este tot medic?*
F.B.: - Medic, sigur că da. Se duce la Comitetul Judeţean, unde înaintează o cerere, să vină un medic specialist la doamna Tőkés, s-o consulte. Ăia au spus că nici vorbă, pentru că primarul a interzis. Să nu intre nimeni acolo. Ea se duce acolo, deşi poarta era blocată de poliţişti, face scandal, pe la unu…
T.O.: - *Asta a fost în 16, domnu' doctor.*
F.B.: - Nu, nu, nu ! Asta a fost în 14 sau în 15. Până la urmă, ea intră, o consultă, îi dă calmante, îi dă tratamentul necesar. Dar să revin, miliţianul mi-a spus să nu trec pe acolo, că vor fi arestări şi n-am ce căuta; de altfel, nu este voie să se intre nici cu maşina, nici pe jos. Mă duc acasă şi dau telefoane în stânga, în dreapta, şi nimeni nu ştie să-mi spună mai mult decât că e lume multă în stradă. Cu Tőkés n-am putut vorbi la telefon, dar cu primul vecin, cu academicianul Şandor, care este embriolog şi locuieşte pe strada de alături, am vorbit ; a reuşit să se strecoare acolo şi să-mi spună la telefon că sunt nişte pompieri cu tunuri de apă, dar că este linişte şi foarte multă lume. Pe la ora 3 jumătate, aproximativ, primesc un telefon. Era portarul de la Clinicile Noi: „Domnule doctor, veniţi repede, aici sunt răniţi şi morţi, foarte mulţi, şi avem nevoie de medici!" Eu mă bag în maşină (nevastă-mea conducea) şi ajungem la Primărie, unde este Cinematograful Capitol. Mă opreşte un cordon de militari: „Pe-aici nu se trece!" „Ba, pe aici se trece, că noi suntem medici şi vrem să ajungem la Clinicile Noi!" „Da' nu e voie!" „Eu şi-atunci trec!"

Militarii au fost acolo cu armele. „Fiţi atent, că tragem!” „Şi dacă tragi, eu tot trec!” A început să râdă omul, o fost un ofiţer tânăr, un locotenent-major. Avea mustăţi. Şi mă lasă să trec. Pot să trec prin strada aceea mai departe, ajung în dreptul muzeului… la CEC-ul vechi, apoi în strada care vine de la Piaţa Sfântul Gheorghe şi merge până la Neptun, strada largă unde e Bega mare. Acolo mi s-a părut un lucru foarte curios: niciun om în stradă, vântul bătea hârtii şi pungi de nailon aşa… peste tot, dar niciun om, nicăieri, doar pe-aici, pe-acolo câte un militar cu armă. … În faţă, la Bega Mare, iar ne opreşte un militar, iar un ofiţer, şi spune „Dom’le, dumneata faci ce vrei, eu n-am voie să permit… îmi fac datoria, încolo n-ai voie... ” Auzim împuşcături. Vizavi de Hotelul Continental, un maior micuţ, grăsuţ, zice: „Pe-aici nu se trece! Nici vorbă! Nu las pe nimeni!” Zic: „Ba da, eu sunt medic şi eu voi trece!” Zice: „Dom’le, dacă vrei să te omori, du-te! ” „Nu-i aşa. Bagă, pune-mi mie, aici, un militar, să merg cu un militar care să mă apere, ca să nu mă atace alţii! Să mă lase să mă duc la Clinicile Noi.” Intră un militar micuţ, aşa, şi ţine aşa arma. Zic: „Dom’le, ţine arma spre afară, nu cumva să…” Zice: „Nu, dom’le, eu nu-ţi dau militar, că, dacă se întâmplă, eu răspund pentru viaţa lui. Du-te dacă vrei, da’ mie-mi dai pace!” Şi eu intru iarăşi în maşină, nevastă-mea conduce, mergem la sensul giratoriu…culmea! După sensul giratoriu este Clinica Maxilo-Faciale şi mergem spre clinică. Sensul acela giratoriu cu… fântâna, fost Sălăjan. Pe-aici, pe-acolo, câte o pocnitură se aude, n-am ştiut ce se întâmplă, dar văd o familie râzând, împingând un cărucior cu copil, bărbaţi şi femei discutând, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Nici n-am ştiut care este situaţia. În fine, ajungem la Clinici, fără să ne mai oprească cineva. Curtea este plină cu maşini, cu oameni agitaţi, unii, plânşi, îşi smulg părul din cap. O Salvare. Imediat, la parter: „Ce bine c-ai sosit!”, mă primesc băieţii. Este doctorul Fluture acolo. Şi imediat începem să tratăm răniţii. Răniţii au venit pe jos, ori au fost aduşi… Apar alţi medici, (…) Csaba, prietenul meu, sculptorul, care locuieşte în aceeaşi casă cu Călărăşanu, care a făcut clopotul şi fântâna aceasta (monumente din incinta Memorialului – n.n.), şi nevastă-sa, Somonyi Monika, care e doctoriţă… şi profesorul Fluture, pe vremea aceea, era medic titular ca şi mine, şi apare şi doctorul Babuşceac. Acest nume, pentru cei care nu cunosc, a fost şi secretar de partid… nu de partid, secretar de stat la Ministerul Sănătăţii, după revoluţie, foarte devreme. Şi nevastă-sa, doctor anestezist. Deci am avut cel puţin trei chirurgi, doi anestezişti şi încă patru alţi medici. Noi am primit răniţii în noaptea aceea. După-masă şi în acea noapte, au trecut 34 de răniţi prin Ambulanţă… şi trei morţi. Printre morţi era unul… chiar şi noi am plâns. Un băiat tânăr, de vreo 18 ani, cu sacou, cu cravată, cămaşă albă,

împuşcat direct în inimă. Ăsta a stat în genunchi în faţa Catedralei şi a ţinut o lumânare. A trecut o amfibie…
T.O.: - *Iosub Constantin, era printre cei care s-au rugat.*
F.B.: - Nu mai ţin minte cum s-a numit. S-a rugat şi, când a trecut o maşină, l-au împuşcat direct în inimă. Nişte copii tineri, mi-aduc aminte de două fete, tot studente, sau aşa, în jur de 20 de ani, două fete şi vreo trei băieţi l-au dus în spate şi au fugit de-acolo până la spital, dar degeaba, pentru că era deja mort. (…) Mai apare un om, mă uit la el – tot mort, împuşcat … Nu mai ţin minte, în partea dreaptă sau în partea stângă, exact în artera femurală externă. Ăsta era profesorul de muzică…
T.O.: - *Csiszmarik.*
F.B.: - Csiszmarik… Era prietenul meu.
T.O.: - *Ştiţi ce-a făcut Csiszmarik? Împărţea prin oraş «Deşteaptă-te române!»; el a multiplicat textul, ca lumea să-l cânte în 17.*
F.B.: - Când l-au adus, era deja întuneric… Murise. Cu trei zile în urmă îl întâlnisem în tramvai, în Piaţa 700, şi m-a întrebat: „Ce zici de lucrurile astea? Nu mai poate să dureze mult.” „Şi eu sunt convins că nu mai poate să dureze mult.” Astea au fost ultimele noastre vorbe. L-am dus jos în morgă şi a doua zi dimineaţa l-am trimis la Spitalul Judeţean. Îmi pare foarte rău că l-am pierdut. Şi pe el l-au dus la Bucureşti şi l-au ars…
T.O.: - *Şi-aţi trimis trei morţi?*
F.B.: - Da. Al treilea nu mai ţin minte cine a fost. I-am trimis acasă pe bolnavi, ca să avem loc pentru răniţi. Că 34 de răniţi am avut, dintre care vreo 20 au fost internaţi. De exemplu, am avut un copil de vreo 11 ani… undeva din Fabric…
T.O.: - *...a fost împuşcat în Piaţa Libertăţii…Maxim Irinel.*
F.B.: - …Toată noaptea am lucrat, toată noaptea am salvat oameni. Erau doi foarte grav, unul a şi murit mai târziu. Am avut unul care a fost împuşcat în ficat. Şi a stat în salonul 47. Pe 21 decembrie a murit şi el. N-a mai apucat victoria. Deci în noaptea aceea, noi am lucrat toată noaptea, n-am avut nici medicamente, nici ce ne-ar fi trebuit, dar am reuşit să-i salvăm pe cei care au venit vii la noi. Dar cei trei, care au fost aduşi morţi… n-am mai avut ce face. Pe morţi i-au luat luni dimineaţa şi pe ăştia grav i-au lăsat acolo. Luni dimineaţa, nedormiţi, murdari, suntem anunţaţi că au venit de la Securitate; erau doi tineri cu cravată neagră, cu costum…
T.O.: - *Ca nişte ciocli…*
F.B.: - …erau foarte politicoşi cei doi tineri: „Suntem de la Securitate (n-au spus Securitate, altfel se numea pe vremea aceea) şi vrem să vorbim cu răniţii.” Le-am spus: „Vă rog frumos, o secundă! La noi, la Reanimare, se

intră numai cu halat. Vă rog să ocupaţi loc aici şi o să vă trimit halat." Eu fug ca nebunul şi sun la surori (foarte interesant, surorile şi asistenţii mei toţi au făcut ce am vrut eu; am devenit, oarecum, comandantul spitalului), să-i anunţ că a venit Securitatea. „Treceţi prin salon! Toată lumea să-şi ţină gura şi să spună că a fost întâmplător afară în stradă, nimeni nu ştie nimic!" Intru în salonul în care se afla acest Irinel Maxim şi spun: „Au venit de la Securitate. Să tăceţi! Dacă vă întreabă unde aţi fost… „Am fost la demonstraţie!" „Mă, tu spui că ai fost la bunică-ta!" „Păi, bunică-mea nu locuieşte acolo…" „Dar tu ai fost la bunică-ta!" „Bine, şi-atunci, ce-am făcut?" „Ai coborât să cumperi bomboane!" „Nenea doctor, nu sunt bomboane!" „Ai fost să cumperi ţigări." „Dar eu nu fumez." Zic: „Mă, tu spui că ai fost la bunica şi ai coborât în stradă întâmplător." „Bine." Mă duc la mine, la Reanimare, unde în patul 3, în partea dreaptă, aveam un sârb. A scăpat cu viaţă. Nu mai ţin minte cum l-a chemat, dar am notat. Îi anunţ: „Oameni, atenţie, Securitatea este aici! O să vină la fiecare, să vorbească cu fiecare. Vă rog frumos să spuneţi că aţi fost întâmplător în stradă, că nu ştiţi nimic, n-aţi văzut pe nimeni, nu ştiţi cine a împuşcat, vă rog frumos, fiţi atenţi, pentru că e pericol mare!" La care zice sârbu' împuşcat în burtă: „Eu am să spun că am fost la demons…". Şi încep să-i vorbesc sârbeşte. Zic: „Omule, taci, pentru Dumnezeu, mă, taci!" „Eu o să spun! Eu o să spun!" El – cu perfuzie. Îi fac semn doctoriţei Monika să-i administreze Diazepam. Vin securiştii, foarte civilizaţi, foarte speriaţi, tineri, foarte impresionaţi de numeroşii răniţi. Se duc la patul lu' unu: „Dumneata?" „Nu ştiu ce s-a întâmplat, cred că…" Avea o rană mai uşoară, undeva împuşcat în picior. Ajung la Duşan…Duşan sforăia. „Ce-i cu ăsta?" „Ăsta e în comă!" Merg mai departe. Duşan n-a avut cum să spună că el a ţipat la demonstraţie, pentru că l-am adormit. Iar muribundul… care a murit după trei zile, săracul de el, acesta a fost de undeva din Ciarda Roşie. Sau din zona aceea. Ei, asta a fost luni, în ziua de 18. În ziua de 19, cine crede că s-au oprit lucrurile sau o fost linişte şi pace, se înşală.

T.O.: - *În 19 a fost grevă la Elba şi s-a tras în Iosefin.*

F.B.: - În 19 am primit câţiva răniţi uşor şi nişte răniţi beţi…

T.O.: - *Răniţi prin împuşcare?*

F.B.: - Nu, nu! Loviţi, cred că au fost bătuţi… În 19, marţi, am rămas în spital şi am primit şi noi un tânăr militar, să ne păzească. Acela, săracul, a fost aşa de speriat, că n-a avut curaj să iasă din spital. I-am dat mâncare, i-am dat ceaiuri, dar el, săracul, n-a avut curaj să iasă în stradă. Şi-atunci a început zvonul că sunt teroriști. Dar ce s-a întâmplat? În curtea spitalului era un bec mare, ca, dacă vin răniţii, să găsească… poarta a fost deschisă ca să poată

intra salvarea şi, în repetate rânduri, s-a tras în curte. (…) Dar acesta, care a fost împuşcat în ficat, acesta spune că a stat în faţa Comisariatului şi, dinspre Hotelul Timişoara, a văzut un…
T.O.: - *Ăsta-i Avram… inginerul. Unul mai înalt, aşa?*
F.B.: - Da, dar a murit. A intrat în comă. N-a mai prins victoria. Şi a spus că acolo a stat, în troleibuz. Şi el o văzut că unul în haină militară… l-a ţintit. Şi el, ca să scape, a sărit aşa, ca să ajungă în umbra troleibuzului. Dar în timp ce sărea a fost împuşcat. Cineva din faţa Hotelului Timişoara. Ştiţi unde este? Are parcare mare şi Comisariatul este în partea aceasta. Dacă vii înapoi, pe prima stradă. Acolo a fost o macara şi sus, în macara, a fost o cutie galbenă, de unde se dirija macaraua. Şi, ulterior, am aflat că în cutia aceea au stat doi miliţieni. Pe unul l-a chemat Ciobanu. Subofiţer. Şi ăla a tras. Astea au fost informaţiile. Cine a fost acest Ciobanu, dacă este adevărat, nu ştiu, dar dacă de-acolo s-a tras, asta este sigur. Pentru că, în noaptea zilei de 20, au venit demonstranţii dinspre Piaţa 700 şi, pe vremea aceea, unde-i strada acuma… a fost un perete…
T.O.: - *Vechi, de cetate.*
F.B.: - Vechea cetate a rămas, dar acolo a fost vechea gară, prima gară din Timişoara… Şi ăştia, când au venit, au tras în ei; au fost vreo trei răniţi. Nişte tineri. Şi se presupune că, tot de-acolo, de sus, din cutia aceea, s-ar fi tras… În noaptea de 19 spre 20 vine un maior la mine. Nu mai ţin minte cum l-a chemat, un maior de vreo patruzeci şi ceva de ani. Şi spune aşa: „Eu sunt persecutat, daţi-mi ceva haine civile! Vi le-aduc înapoi! Eu trebuie să fug!" I-am dat un halat de molton, el ce-a făcut cu haina militară, nu ştiu, a dispărut, dar, după revoluţie, a apărut o carte scrisă de el, în care îşi aduce aminte de aceste lucruri – că de la mine a primit un halat de molton şi mai târziu a şi restituit halatul de molton.
T.O.: - *Cu mitingurile din oraş sunteţi în temă? Aţi aflat că Tőkés a fost dus în noaptea de 16 spre 17?*
F.B.: - Da, sigur că am aflat. Am ştiut asta.
T.O.: - *Aţi aflat? Lumea nu ştia.*
F.B.: - Lumea nu ştia, pentru că el era în spate; spre Maria, în stradă, erau vreo 80 de reformaţi şi vreo 120 de pocăiţi.
T.O.: - *Şi ortodocşi, că au aprins lumini.*
F.B.: - Da, sigur că da. Dar să ştiţi că pocăiţii lui Dugulescu au venit toţi acolo. (…) În 20 am fost în Piaţa Operei…

(Arhiva…, **Fond documentar**, *Filmoteca,* a consemnat Liza Kratochwill)

„Împuşcaţi în cap am avut cei mai mulţi”

Liliana Dohotariu, asistentă la Serviciul Judeţean de Ambulanţă Timiş, îşi aminteşte de zilele revoluţiei:

„În data de 17 decembrie 1989, am lucrat în tură de noapte (...). Chiar înainte de a intra în tură, auzisem ce s-a întâmplat pe data de 16... ştiam ce ne va aştepta pe data de 17, de noapte... O primă solicitare am avut-o la Casa Armatei, în Piaţa Libertăţii. A fost un tânăr împuşcat... plagă împuşcată-antebraţ. L-am dus la Ortopedie. Prin staţie se derulau solicitări pentru echipajele celelalte aflate pe traseu. Auzeam dispecerul. M-a impresionat foarte mult, probabil nu numai pentru că eram tânără, dar şi din cauza lucrurilor pe care le-am văzut şi de care nu credeam că m-aş putea izbi. Deci morţi peste morţi, morţi peste morţi! Eu văzusem, din ’85 până în ’89, decedaţi, dar din cauza unor afecţiuni, şi nu împuşcaţi… În noaptea de 17, am avut 34 de pacienţi, din care 17 decedaţi, 17 care aveau diverse împuşcături... Găsiţi decedaţi. Repet, prima solicitare a fost de la Casa Armatei, după aceea, căutau disperaţi dispeceratul, ambulanţe... doctorul Ometa a stat toată noaptea, în data de 17, în dispecerat, şi intervenea, din când în când, prin staţie, cu precizarea pe care mi-a făcut-o şi la prima solicitare: *Dacă vreţi, să vă duceţi, dacă nu, nu.* Doctorul Ometa Ioan mi-a fost primul director, un om deosebit... dânsul ştia ce este pe traseu, îmi spuseseră colegii că dânsul, câteva zile, a dormit la Ambulanţă. S-a tras în ambulanţa în care eram, s-a spart parbrizul… în noaptea de 17, atunci am avut cele mai multe peripeţii. Ne-am grăbit să scăpăm… Mă gândeam că nu trag în noi, că suntem Ambulanţă. Ca, ulterior, să aflu că puteam şi eu s-o păţesc… Armata era pe stânga, dreapta, pe Calea Girocului, stânga, dreapta, era cordon de Armată. La un moment dat, după ce am terminat solicitarea asta primă, de care vă spuneam, de la Casa Armatei, auzeam în disperare: *Caut ambulanţă liberă, cu cadru medical!...* O altă colegă n-a putut să treacă, nu i-a lăsat cordonul de Armată să treacă, deşi era Salvarea. Solicitarea suna: *Împuşcat în casa scării!* Pe Calea Girocului... nu reţin numele, dar, oricum, aici, în porţiunea asta, intersecţia cu Poeziei, porţiunea asta mică de Calea Girocului, dinspre Arieş până spre Calea Girocului, nu mai mult. Şi m-am dus. Am oprit, ne-am ciondănit cu domnii militari, care n-au vrut să ne lase... militari, că erau în uniformă… nu ştiu ce grade aveau, nu mă pricep, era Armată, în sensul acesta spun, şi am primit mesaj că este împuşcat şi e cu intestinele afară. Doctorul Ometa mi-a zis, prin staţie, că este cu eviscerare. Asta înseamnă că

avea intestinele toate… şi ne-au dat voie să trecem... cred că am făcut trei, patru metri, şi era scara blocului, imediat… Asta era pe Calea Girocului. În scara blocului, la parter, chiar în scară cum intri, într-adevăr, era un domn împuşcat în stomac, în abdomen, probabil cu gloanţe din alea care explodează. Toate intestinele afară. Am pus un cearşaf, trăia... m-a şocat. Omul vorbea. L-am dus la Spitalul Judeţean. A treia solicitare a fost la Hotel Nord de la Gara de Nord. Pe Dragalina, cred că Dragalina este: *Mai mulţi împuşcaţi!* M-am dus. Într-adevăr, iar era Armată, în lungul Gării de Nord aşezaţi, cordon de Armată. Ne-au lăsat, am trecut. Trei morţi şi un rănit am avut acolo. Pe toţi i-am băgat acolo. Pe o maşină mică, pe o targă. I-am pus unul peste altul. Şi unul l-am avut cu un traumatism facial, îmi puneam problema că ar trebui să-l duc la Maxilo-Faciale, că trebuie să-i ducem în funcţie de plagă, de leziune, de afecţiune, dar nu era cazul să umblu cu trei decedaţi şi cu un traumatism facial, să mă plimb la Maxilo, şi-atunci i-am dus la Judeţean pe toţi patru. Şi domnul care trăia foarte bine colabora. Ne-a spus că au vrut să plece. Erau la Hotel Nord, în clădire, în interior, au ieşit puţin pe treptele din afara hotelului şi, din stânga, s-a tras. În stânga, ce-am văzut şi eu când am ajuns acolo, era Armata. Că eu nu ştiu cine a tras, dar era cordon de Armată… În Piaţa Traian am mai avut un împuşcat. Am dus mulţi decedaţi de la Podul Decebal… Am avut o solicitare pe Transilvania, colţ cu Budai Deleanu, scară în bloc, împuşcat. Am ajuns acolo, erau câţiva tineri, ne-am coborât repede din maşină, şi eu şi şoferul, şi era… tânărul era împuşcat. Decedat. Şi în timp ce constatam decesul, din casă, disperaţi, ne făceau semn alţi oameni… am realizat că erau aparţinătorii cazului la care se referea dispeceratul şi atunci i-am spus şoferului: *Ia cu băieţii mortul şi pune-l în maşină...!* şoferul şi cu băieţii l-au băgat în maşină şi eu m-am dus pe jos cu trusa, mi-am luat trusa din maşină… M-am dus pe jos, pe strada Transilvania, câteva blocuri mai încolo... m-a aşteptat o doamnă cu un domn şi mi-a zis: *La etajul patru... Pe tatăl meu, a ieşit pe balcon, şi l-au împuşcat în cap.* Am urcat la etajul patru, am constatat că e decedat, l-am lăsat acasă. Acest caz a fost relatat la proces şi, nu ştiu… fiica, nici atunci…la televizor n-am fost atentă, mi-a spus că îmi mulţumeşte, că l-a putut înmormânta creştineşte, că l-am lăsat acasă, să nu fi avut aceeaşi soartă ca şi ceilalţi care au ars şi că se miră că nu mi-a fost teamă, că am mers atâta pe jos şi în jurul nostru se trăgea. Şi înainte, noi nu aveam ţinută specifică ambulanţei, aveam un hălăţel alb şi, peste el, fiind iarnă, un molton. Şi moltonul ăla era verde. Dracu ştia că eu sunt cadru medical... La Podul Decebal, când am ajuns, am găsit foarte mulţi morţi şi răniţi. De-acolo am dus grosul, în data de 17. Foarte mulţi. Iar toate mi s-au nimerit mie, 34 de cazuri, că, repet, le-am scris undeva într-un

caiet, că m-au impresionat, le aveam scrise şi în ordine... mi se pare că eu am avut cele mai multe cazuri. Şi în 17, şi în zilele ulterioare, pentru că nu-mi era frică. Nu-mi era frică deloc... În Lipovei am avut răniţi, nu decedaţi. Nu ştiu colegii, dar eu am avut doar răniţi acolo... În noaptea de 17 am avut 34, după aceea, în 18, 19, până când s-au terminat evenimentele, am mai avut vreo 10, aşa, adunat, toate zilele, deci 40 şi ceva de cazuri. Împuşcaţi în cap am avut cei mai mulţi. Cu împuşcătură în cap, cei mai mulţi decedaţi. Deci clar, că nu vedeam sânge deloc. Nu ne mânjeam, când să-l punem în ambulanţă, or o plagă din astalaltă abdominală, membre... Aici vedeam… erau pe faţă, deci împuşcaţi în cap, clar, aia mi-aduc aminte clar, c-au spus şi colegii, au fost şi discuţii între noi că cele mai multe cazuri s-ar părea că au fost aduse decedate. Am avut împuşcaţi în cap... Aduceam cazuri en-gros şi mi se părea că nu mai fac faţă. Erau tărgile scoase pe hol, era o nebunie... Nu-mi aduc aminte data nicicum, am mers după nişte medicamente, să le aducem la Judeţean, cineva trimisese en-gros nişte antibiotice pentru Judeţean. Am adus medicamentele la Judeţean, am intrat pe poarta Judeţeanului şi a început să se tragă spre intrarea de la Judeţean, spre intrarea din spate a Urgenţelor. En-gros! N-am putut să coborâm din maşină. Şi atunci m-am speriat rău, deci când m-au atacat şi mi-au spart parbrizul şi aici, când s-a tras spre Urgenţă, de n-am putut coborî din maşină, şi-a durat câteva rafale de… Nu-mi vine să cred că noi între noi am tras în oameni!

(Arhiva..., **Fond audio**, *declaraţia Lilianei Dohotariu,* consemnare Liza Kratochwill, adaptare Doina Magheţi)

Gust de cenuşă

Din statistica realizată de Ministerul de Interne, reiese că în evenimentele din Timişoara (perioada 17-21 decembrie 1989), s-au înregistrat 376 victime, morţi şi răniţi, atât din rândul demonstranţilor, cât şi al forţelor de ordine. Dintre demonstranţi au fost înregistrate decedate 73 de persoane (72 urmare a plăgilor împuşcate, una urmare a lovirii de către un autovehicul). Din totalul victimelor, bărbaţii au fost 306, femeile, 70. 313 victime aveau domiciliul în Timişoara, 56 în localităţi din ţară. 7 victime au rămas neidentificate.

Din punct de vedere profesional, 185 au fost muncitori, 24 elevi, 13 militari, 12 pensionari, 9 funcţionari, 1 minor preşcolar şi 113 fără ocupaţie.

Ca şi vârstă, 8 aveau până la 15 ani, 133 se situau între 15-25 ani,

120 între 25-35 ani, 81 între 35-45 ani, 34 peste 45 de ani.

Dintre victime, 30 au fost împuşcate în cap, 55 în torace, 38 în abdomen, 46 în membrele superioare, 153 în cele inferioare, 8 în alte zone ale corpului.

Operaţiunea „Trandafirul“

Spitalul Judeţean Timiş a fost, în decembrie 1989, teatrul unor evenimente importante şi al unor situaţii controversate. În urma represiunii din 17 decembrie, aici au fost aduşi cei mai mulţi răniţi şi morţi. Primii răniţi care au ajuns au fost cei răniţi la membrele inferioare; următorii au fost cei răniţi în diverse locuri ale corpului, din diverse poziţii: unii împuşcaţi din spate, alţii din faţă sau din lateral (răniţi au venit la spital până în data de 26 decembrie).

Personalul medical a luptat pentru a salva vieţi, trei medici cu experienţă au efectuat triajul, s-au deschis toate sălile de operaţie şi s-a operat continuu, ore întregi (în timpul operaţiilor s-a tras din afara spitalului, dar nu a fost nimeni rănit). Probele (nu foarte multe), recoltate din corpurile victimelor, incriminau o singură instituţie: MApN.

De duminică după-masa (17 decembrie), Spitalul Judeţean a început să fie păzit de unităţi militare, care înconjuraseră spitalul şi patrulau la intrare şi la subsol, unde se afla Urgenţa (aici erau aduşi răniţii care stăteau întinşi pe jos grămadă), unde nu avea voie să intre nimeni, în afară de personalul medical, pentru că era santinelă.

Scopul: trebuiau şterse toate urmele represiunii. Autorităţile comuniste, în frunte cu Elena Ceauşescu, au dat ordin de incinerare a cadavrelor aflate în Morga Spitalului Judeţean. Operaţiunea „Trandafirul“ şi, ulterior, „Operaţiunea Vama“, au fost comandate de la Bucureşti şi au fost minuţios pregătite. Cei care au participat au ştiut foarte clar, cu câteva ore înainte, care trebuia să fie destinaţia cadavrelor („coletelor“, cum le numeau ei). Pregătirile, minuţios gândite, au avut loc în ziua de 18 decembrie 1989. În noaptea de 18-19 decembrie 1989 (între orele 1:30 şi 4:15), 43 de cadavre au fost ridicate din morga Spitalului Judeţean Timiş şi încărcate într-o dubă autofrigorifică. Nu s-a putut stabili după ce criterii s-au ales cadavrele, fiindcă ele nu s-au luat la rând şi nici după tipul şi gravitatea leziunilor. Dintre cele 43 de cadavre, 35 erau identificate, iar opt neidentificate (la acea oră).

Însoţită de o Dacie albă, duba autofrigorifică s-a îndreptat spre Bucureşti. La Km 36, spre Capitală, şoferul dubei a fost schimbat cu unul al Securităţii, iar operaţiunea a purtat, de aici încolo, numele de „Vama.“ În

Bucureşti, cele 43 de cadavre au fost incinerate la Crematoriul „Cenuşa“, iar cenuşa a fost aruncată într-un canal din Popeşti-Leordeni. Familiilor urma să li se comunice că „aceşti huligani“ au fugit peste graniţă.

La Crematoriul „Cenuşa“ din Bucureşti, au fost incinerate următoarele persoane:

1. **Andrei Maria**, muncitoare la „UMT”, născută la data de 23.08.1964 în localitatea Stroeşti, judeţul Vâlcea, a decedat în data de 17 decembrie 1989 la Timişoara, împuşcată în cap, în masacrul de la Podul Decebal.

2. **Apro Mihai,** lăcătuş la „IAT”, născut la 01.02.1958 în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, în Timişoara, pe Calea Girocului – împuşcat în plămâni.

3. **Balogh Pavel,** pensionar, fost angajat la „Cooperativa Îmbrăcămintea”, născut la 02.10.1920, în localitatea Timişoara, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în torace, pe strada Reşiţa, colţ cu strada Ion Budai Deleanu.

4. **Balmuş Vasile**, operator chimist, născut la 07.12.1964, în localitatea Arbore, judeţul Suceava, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în cap în faţa Catedralei.

5. **Bărbat Lepa,** contabilă la ,,Industria Cărnii", născută la 23.07.1946, în localitatea Moldova Nouă, judeţul Caraş-Severin, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcată în Piaţa Libertăţii, în faţa Garnizoanei.

6. **Bânciu Leontina,** muncitoare la ,,AEM", născută la 03.01.1950, în localitatea Borleasa, judeţul Bistriţa-Năsăud, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara, în drum spre Spitalul Judeţean Timiş – împuşcată în masacrul de la Podul ,,Decebal".

7. **Belehuz Ioan,** impiegat CFR în Timişoara, născut la 15.02.1948, în localitatea Şendreni, judeţul Botoşani, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat pe strada 13 Septembrie, în abdomen şi în picioare, în timp ce se îndrepta spre serviciu.

8. **Belici Radian,** muncitor în echipa de pompieri de la Intreprinderea ,,Solventul", născut la 27.11.1966 în localitatea Jebel, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în cap în Piaţa ,,700".

9. **Caceu Margareta**, muncitoare la Institutul Politehnic ,,Traian Vuia", născută la 09.02.1952, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcată în cap pe Podul Mihai Viteazul.

✞ 10. **Chorosi Alexandru,** muncitor la ,,Industria Lânii", născut la 25.07.1965, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în cap în zona Operei.

11. **Cruceru Gheorghe,** muncitor, născut la 14.07.1968, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara, la Spitalul Judeţean Timiş. A fost împuşcat, după ce fusese rănit, la Operă, în coapsa stângă şi i se acordase primul ajutor la Spitalul de Copii.

12. **Carpân Dănuţ,** parchetar, născut la 26.10.1960, în localitatea Cristeşti, judeţul Botoşani, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara, pe Calea Aradului – împuşcat în abdomen, dintr-un ARO.

13. **Csiszmarik Ladislau,** profesor de muzică la Centrul Judeţean al Creaţiei Populare, născut la 15.03.1939, în localitatea Gătaia, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în abdomen în faţa Catedralei.

14. **Ciobanu Constantin,** lăcătuş la ,,Electromontaj", născut la 15.03.1946, în localitatea Cristeşti, judeţul Botoşani, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în cap, pe strada Transilvaniei.

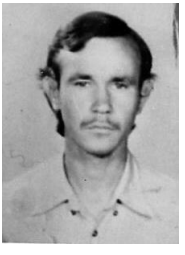

15. **Wittmann Petru,** muncitor, născut la 16.02.1965, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în zona Catedralei.

✞ 16. **Nagy Eugen Francisc,** elev la Liceul Industrial Nr. 9 Timişoara, născut la 15.05.1972, în localitatea Alton, judeţul Cluj, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat pe Calea Girocului.

17. **Ferkel Şuteu Ştefan Alexandru,** muncitor la „IMAIA", născut la 13.10.1946, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în abdomen pe Calea Girocului.

18. **Florian Antoniu Tiberiu,** student la Timişoara, Facultatea de Mecanică Agricolă, născut la 26.12.1969, în localitatea Sighetu Marmaţiei, judeţul Maramureş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în cap în Complexul Studenţesc.

19. **Gîrjoabă Dumitru Constantin**, electrician, născut la 26.03.1965, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara, la Spitalul Judeţean. A fost împuşcat după ce fusese rănit la Catedrală.

20. **Haţeganu Petru**, electrician, născut la 11.06.1943, în localitatea Gătaia, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în abdomen, la Catedrală.

21. **Iosub Constantin,** elev, născut la 06.02.1971, în localitatea Liteni, judeţul Suceava, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în torace, la Catedrală.

22. **Ioţcovici Nuţu Gheorghe**, strungar, născut la 23.06.1965, în localitatea Cebza, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în picioare, în zona Operei.

23. **Ewinger Slobodanca**, muncitoare la Fabrica de Ciorapi**,** născută la 24.05.1968, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcată în torace, în masacrul de la Podul Decebal.

24. **Ianoş Paris,** muncitor la Salubritate, născut la 12.12.1971, în judeţul Timiş, a decedat la 17/18 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în torace, pe Calea Girocului.

25. **Luca Rodica,** muncitoare la Cooperativa de Încălţăminte**,** născută la 11.05.1952, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcată în abdomen, în Calea Girocului.

26. **Lăcătuş Nicolae,** muncitor, născut la 20.06.1962, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în torace, dintr-un ARO, în Piaţa Traian.

27. **Muntean Nicolae Ovidiu,** student la Timişoara, Facultatea de Construcţii, născut la 07.09.1967, în localitatea Orăştie, judeţul Hunedoara, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în Complexul Studenţesc.

28. **Miron Ion,** pensionar CFR, născut la 23.05.1931, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara, Spitalul Judeţean – împuşcat după ce fusese rănit uşor în piciorul stâng, pe Calea Lipovei.

29. **Motohon Silviu,** ajutor-maistru, născut la 07.01.1957, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în cap pe strada Ialomiţa, intersecţie cu Calea Lipovei.

30. **Mardare Adrian**, muncitor, născut la 22.03.1969, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în torace.

✞ 31. **Oţeliţă Aurel,** muncitor, născut la 29.03.1955, în localitatea Răchitoasele, judeţul Bacău, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în torace, în Calea Lipovei.

32. **Opre Gogu**, electrician la ,,Solventul", născut la 01.08.1960, în localitatea Cernăteaz, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în cap, în zona Operei.

33. **Osman Dumitru**, barman, născut la 16.04.1965, în localitatea Sadova, judeţul Dolj, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat în zona Operei.

34. **Radu Constantin**, muncitor la SUGTC, născut la 23.05.1956, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat pe Calea Giroculuі.

35. **Sporer Rudolf Herman**, zugrav, născut la 20.05.1956, în localitatea Timişoara, judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în torace, pe Calea Lipovei.

36. **Stanciu Ion,** operator chimist la ,,SPUMOTIM", născut la 08.12.1947, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989, la Timişoara – împuşcat toraco-abdominal, în zona Catedralei.

37. **Sava Angela Elena**, muncitoare la ,,KANDIA", născută la 28.02.1964, în localitatea Oraviţa, judeţul Caraş-Severin, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcată în cap, pe Podul Mihai Viteazul.

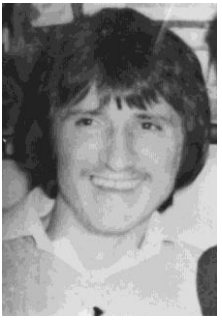

38. **Zăbulică Constantin**, muncitor, născut la 14.11.1958, în localitatea Balş, judeţul Dolj, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara – împuşcat în torace, în Piaţa Ştefan Furtună.

39. **Zornek Otto**, zugrav, născut la 13.02.1965, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara, împuşcat.

40. **Isfan Andrei**, muncitor, născut la 12.04.1948, în judeţul Timiş, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara, împuşcat în torace în zona Catedralei.

41. **Pisek Ştefan**, conducător auto, născut la 01.01.1935, în localitatea Valea Ungurului, judeţul Sălaj, a decedat la 17 decembrie 1989 la Timişoara, Piaţa Libertăţii – împuşcat.

✞ 42. **Cadavru neidentificat**
✞ 43. **Cadavru neidentificat**

Crematoriul « Cenuşa »

Gura crematoriului

Gura de canal de la Popeşti-Leordeni

Concluzii

La începutul anului 1990, opinia publică a fost informată, cu ocazia Procesului de la Timişoara – martie 1990 – de unii martori, şi mai ales inculpaţi, că anchetarea răniţilor şi furtul cadavrelor s-au făcut cu asentimentul şi chiar cu concursul unor medici.

La 27 martie 1991 şi-a început activitatea Comisia de cercetare a faptelor petrecute în Spitalul Judeţean, în perioada 16-22 Decembrie 1989. Comisia (compusă din 11 medici) şi-a propus să demonstreze că lumea medicală şi-a făcut pe deplin datoria în timpul evenimentelor din Decembrie 1989. Ea s-a întrunit în 31 de şedinţe de audiere, ascultând mărturiile a peste 40 de persoane; a audiat 34 de declaraţii date de salariaţii Clinicii I Chirurgie, 52 de declaraţii date de membrii Asociaţiei „17 Decembrie" şi 15 declaraţii date de alte persoane; a studiat declaraţiile de martor ale dr. Novac şi dr. Golea, aflate la dosarul 6/1990, precum şi declaraţiile de martor în faţa completului de judecată, înregistrate pe bandă magnetică, ale dr. Golea şi prof. dr. Crişan (medicină judiciară); de asemenea, materialul cuprins în volumul „Procesul de la Timişoara" de V. Popa (Editura „As Computer Press", decembrie 1990).

Primele concluzii s-au conturat în primăvara lui 1992, când s-a şi întocmit un raport de etapă, raport care a fost difuzat pe postul Radio Timişoara, în 31 martie, 7 aprilie şi 21 aprilie şi înaintat Direcţiei Sanitare şi Colegiului Medicilor. Ulterior (21 mai), raportul a fost publicat de ziarul „Timişoara". Un raport final a fost prezentat la 14 aprilie 1993 şi a cuprins concluziile acestei comisii:

1. **Personalul medico-sanitar şi-a făcut datoria**.

- Încă din seara de 17 decembrie, personalul medico-sanitar s-a automobilizat, inclusiv pensionarii şi unii studenţi la Medicină;
- Toate spitalele au acordat asistenţă, inclusiv cele cu profil nechirurgical (Spitalul Judeţean, cea mai mare şi mai dotată unitate, a avut activitatea cea mai laborioasă; în noaptea de 17/18 decembrie, s-a intervenit în 14 săli de operaţie, efectuându-se 49 de intervenţii mari şi complexe, în condiţii foarte dificile, cu o mortalitate cu doar 8%, mai mică decât în chirurgia de război);
- Spitalul Militar şi-a închis porţile pentru civili în 17 şi 18 decembrie, rănitul Miroslav Todorov a sângerat lângă poarta spitalului, decedând, ulterior, iar rănitul Bărbat Vasile a fost evacuat în stare de şoc, de pe masa de operaţie, şi îndrumat la Spitalul Judeţean şi salvat.
- În oraşul Timişoara au fost 119 morţi şi 485de răniţi care au necesitat îngrijiri medicale.

2. **Răniţii au fost audiaţi în spital.**

- În ziua de 18 decembrie, ora 14:00, organele de Securitate reprezentate de: colonelul Traian Sima, comandantul Securităţii Judeţene, căpitanul Grui, securistul

Spitalului Judeţean Timiş, şi colonelul Filip Teodorescu din Bucureşti comunică doctorului Golea, directorul Spitalului Judeţean Timiş, intenţia să ancheteze răniţii aflaţi în spital. Dr.Golea îşi dă avizul cu următoarele condiţii: ancheta să se efectueze în ziua de 19, spre a se îndepărta de data rănirii; să se facă cu avizul şefului de secţie şi în prezenţa unui cadru medical. După o vizită la cabinetul conf. dr. Ignat, 8 anchetatori şi-au început activitatea imediat, răniţii au fost anchetaţi, fără a fi maltrataţi, în ziua de 18 decembrie în Spitalul Judeţean, Clinicile I şi II Chirurgie. Temeiul anchetei l-a constituit afirmaţia că răniţii au statut de deţinuţi politici (Moţ, prim-secretar municipal, Florea, secretar judeţean cu probleme organizatorice, Manta, instructor C.C.).

Au existat şefi de secţie care au refuzat – dr. Constantin Costea (de la Clinica Neurochirurgie); alte secţii au folosit alte metode: Clinica Ortopedie „nu a găsit" o cameră, Spitalul C.F.R. a făcut înregistrări fictive, Clinicile Noi au drogat bolnavii, neputându-se comunica cu ei.

3. A avut loc o operaţiune amplă de ştergere a urmelor.

A fost mobilul cel mai important al organelor de represiune şi a fost foarte bine organizat:

a.. Sustragerea documentelor din Spitalul Judeţean Timiş

Această operaţiune s-a realizat progresiv, în raport cu importanţa lor:

- în noaptea de 17 spre 18 decembrie, în jurul orei 24:00, la solicitarea ofiţerilor de Securitate Ghircoiaş, Obăgilă şi Deheleanu, care se aflau în cabinetul conf. dr. P. Ignat, dr. Golea ridică, de la cabinetul Ambulanţă-Chirurgie, registrul; în acest registru se nota orice intrare pe uşa cabinetului, din care s-ar fi putut cunoaşte starea în care fusese adus un rănit, viu sau mort.;
- în jurul orei 4:00, de la biroul de internări s-a ridicat registrul în care era indicat cine şi unde a fost internat (foaia de observaţie nu li se întocmeşte decât celor vii);
- în dimineaţa de 19 decembrie, colonelul Ghircoiaş, din dispoziţia generalului Nuţă, solicită dr. Golea şi restul documentelor (registrul de internare secţie, foile de observaţie, registrele de operaţie, registrul de mişcare a bolnavilor, în total, 12 caiete), care sunt adunate prin intermediul asistentelor-şefe. Singurele documente care au scăpat au fost rapoartele de gardă de pe secţie. Colonelul Ghircoiaş îi promisese doctorului Golea că evidenţele vor fi aduse a doua zi. În 21 decembrie, generalul Nuţă îi ordonă lui Ghircoiaş să le ardă, ceea ce el nu face, documentele fiind arse mai târziu de un alt ofiţer.

b. Furtul cadavrelor din Morga Spitalului Judeţean Timiş

În seara de 18 decembrie, generalul Nuţă stabileşte sarcini precise:

- colonelul Ghircoiaş să „selecteze cadavrele";
- Deheleanu Ion să asigure vehiculul de transport;
- Corpodeanu să desemneze echipa de lucru.

Preparativele au loc în aceeaşi zi, sub directa supraveghere a procurorului-şef adjunct Gheorghe

Diaconescu:

ora 8,00: procurorul-şef adjunct Gheorghe Diaconescu se prezintă la dr. Novac, directoarea secţiei

sanitare;

ora 9,00: Spitalul Judeţean Timiş este înconjurat de trupe care interzic orice intrare în clădire,

cu excepţia personalului, legitimat de un salariat;

ora 10,00: generalii Nuţă şi Mihale sunt văzuţi în holul Spitalului Judeţean Timiş, însoţiţi de un

grup de persoane;

ora 11,00: pentru verificarea celor decedaţi soseşte o echipă compusă din 5 procurori şi personal

ajutător;

ora 14,00: la Morgă, autopsierul Traian Bodonea aduce saci de nailon;

ora 17,00: procurorul-şef adjunct Gheorghe Diaconescu, împreună cu dr. Novac, fac o ultimă vizită

la Morgă şi asistenta-şefă de la Urgenţă, Stela Gilovan, care-i însoţea, depune cheia la biroul de

Internări, unde-i era locul;

ora 18,00: dr. Golea este vizitat de colonelul Sima şi colonelul Ghircoiaş;

ora 19,00: dr. Golea ridică cheia Morgii de la biroul de Internări;

ora 23,00: Ghircoiaş şi Corpodeanu cer doctorului Golea să deschidă Morga;

orele 1,30-4,15: au fost ridicate 43 de cadavre, care sunt încărcate într-o dubă autofrigorifică. Operaţiunea s-a desfăşurat în prezenţa doctorului Golea (Morga Medicinei Judiciare nu aparţine spitalului, ci Medicinei Legale, deci prezenţa doctorului Golea nu se justifica) şi a colonelului Ghircoiaş, care bifau pe nişte liste; unele dintre cadavre nu au fost ridicate, nefiind cunoscut criteriul de selecţie. Pentru a se asigura discreţia, la ferestre s-au pus pături, iar lumina din curte a fost stinsă. Cele 43 de cadavre au fost arse la Bucureşti, la Crematoriul „Cenuşa", iar cenuşa lor aruncată într-o gură de canal.

c. Neprotejarea hainelor celor decedaţi şi răniţi:

O sursă de informaţie puteau fi hainele, dar şi ele constituiau urme; odată cu hainele au dispărut şi valorile aflate asupra morţilor şi răniţilor, de asemenea, probele de identificare. Hainele, adunate la întâmplare în saci de nailon şi depuse, iniţial, la garderoba spitalului, au fost mutate în diferite locuri (cu ocazia mutării lor dintr-o boxă în alta, martorul Vasiliu Mihai declară că, în ziua de 23 decembrie, a numărat 23 de saci de nailon, lungi de 2,5 metri, plini cu haine; dintre aceştia, 2-3 erau plini cu haine

militare, l cu 8-10 perechi de bocanci, l cu centuri; sacii purtau etichete cu 17 şi 18 decembrie, iar cei cu efecte militare, 17 decembrie); în final, predate Procuraturii; în 4-5 ianuarie 1990, readuse la Spitalul Judeţean Timiş şi spălate la începutul lunii februarie. În noaptea de 17/18 decembrie, fochistul Husar a ars un sac cu haine militare în crematoriul spitalului, sub ameninţarea cu arma de către un militar (există şi alte mărturii că, în curtea spitalului, s-au văzut urme de haine militare arse). Efectele militare aveau găuri la acelaşi nivel (torace), sugerând prin asta acelaşi mod de ucidere. Se zvonea, la acea vreme, că militarii care au refuzat să tragă au fost ucişi de superiorii lor. În evidenţele medicale nu figurează, decât târziu, militari internaţi sau aduşi morţi.

Personalul medico-sanitar şi-a făcut datoria. Dar toate structurile administrative erau avizate, dirijate şi controlate de organele de Securitate, colaborarea acestora cu organele de represiune decurgea din sarcinile de serviciu sau din convingere. Majoritatea celor implicaţi în aceste evenimente au făcut parte din structurile administrative şi este de presupus că au participat la ele mai mult de teamă sau din laşitate decât din convingere.

Adrian Kali

PORTRETE DIN REVOLUŢIE

Tăşală Remus Marian - *23 de ani, necăsătorit, a decedat în 17 decembrie 1989 la Spitalul Judeţean din Timişoara – împuşcat în cap, după ce fusese rănit superficial la gît.*

Joi dimineaţă, Remus a plecat la serviciu şi nu s-a mai întors până sâmbătă seara. M-am îngrijorat şi l-am căutat la serviciu. Aici mi s-a spus că e pe Calea Buziaşului, la „Autoturisme", unde, din când în când, angajaţii de la „Dacia Service" erau trimişi să lucreze.

Sâmbătă seară, când Remus a venit acasă, l-am întrebat unde a fost şi el mi-a zis că la un prieten. Auzisem din vecini ce se întâmpla în Piaţa Maria şi l-am întrebat: „Mami, tu ştii ce e acolo, la Maria?". El a spus că pluteşte ceva în aer şi cât de curând se va întâmpla ceva. I-am zis lui Remus să aibă grijă de el.

Duminică dimineaţă Remus a ieşit afară de mai multe ori. Când s-a întors, mi-a zis ce se întâmplă în oraş. Pe la ora 13:30 a plecat iar, cu 5 prieteni, zicând că vrea să joace un fotbal.

(Fragment din declaraţia Vasilicăi Tăşală, mama lui Remus)

Este rănit în ziua de 17 decembrie, ora 17:00, în Piaţa 700; însoţit de 5 prieteni, se deplasează la Clinica Oftalmologică, la circa 200 de metri de locul accidentului. Acolo, medicul de gardă constată o plagă superficială latero-cervicală; este înregistrat, pansat şi îndrumat la Spitalul Judeţean Timiş. Însoţit de prieteni, se deplasează la Spitalul Judeţean Timiş, unde este internat. Prietenii sunt anunţaţi că este în afara oricărui pericol. Aceştia pleacă apoi liniştiţi.

În 17 decembrie 1989, între orele 16:30-16:45, eram într-un grup cu Tăşală Remus, Bernstein Iosif, Miclea Vasile, Hupf Herbert şi Mateiovici Gheorghe.

Mergeam dinspre Hotel „Timişoara" spre Piaţa 700. Când am ajuns la intersecţia străzii C. Brediceanu, Tăşală Remus, care era în faţa noastră, a fost împuşcat dinspre cordonul de soldaţi îmbrăcaţi în haine M.Ap.N., care se afla între Spitalul Militar şi Casa Armatei.

Remus a fost ridicat de doi bărbaţi, iar când ne-am apropiat şi noi, am văzut că era împuşcat numai în gât. L-am dus la Spitalul Oftalmologic, iar de acolo, împreună cu Herbert, l-am însoţit într-o salvare până la Spitalul Judeţean. Aici, întrebând de starea în care se afla Remus, un doctor mi-a spus că va trăi!

(Fragment din declaraţia lui Simionescu Lucian, 20 martie 1991)

Este găsit mort în Morga spitalului, în 22 decembrie, prezentând o plagă împuşcată în frunte, plagă care se observă şi pe o fotografie făcută cu ocazia înmormântării (cei doi prieteni care l-au însoţit la Clinica Oftalmologică, apoi la Spitalul Judeţean şi, în final, la înmormântare, susţin că nu avea acea plagă). Certificatul medico-legal notează că moartea a fost violentă, ca urmare a unei plăgi cranio-cerebrale prin împuşcare, prezentând cele 2 orificii de intrare şi ieşire a glonţului. Un brancardier, angajat al Spitalului Judeţean Timiş, Alexandru Ciuprina, colocatar cu victima, prezent în acele zile în spital, a fost găsit mort într-un şanţ, în februarie 1990.

Seara s-au întors doi dintre prietenii săi, Simionescu şi Hupf, cu buletinul lui Remus şi mi-au spus că Remus e împuşcat în gât şi că va fi operat. Am vrut să merg la spital, dar vecinii m-au oprit, fiindcă se trăgea în oraş. Am dat telefon fratelui meu, Popa Constantin, care locuieşte aproape de spital, să se intereseze de Remus. După un timp, fratele mi-a telefonat că nu se poate apropia de spital, că e plin de oameni înarmaţi.

Luni dimineaţă am plecat cu un vecin (Pălăcean Traian) la spital, cu poza şi buletinul lui Remus. Am reuşit să intru în spital şi să mă întâlnesc cu brancardierul Ciuprina Alexandru, care era prieten cu Remus şi care mi-a zis că în seara trecută l-a găsit pe Remus mort, împuşcat în cap şi cu ochii larg deschişi. Am plecat spre casă pe jos. La Catedrală am luat lumânări şi în Piaţa 700, flori.

Marţi şi miercuri am mers la spital, dar n-am izbutit să-l văd pe Remus. Am auzit că dispăruseră cadavrele şi m-am temut că şi Remus ar putea fi printre morţii furaţi.

Joi am mers iar la spital, împreună cu nişte rude şi cu un vecin. Domnul doctor Dressler ne-a dus la Morgă, unde l-am văzut pe Remus. Nu am putut să-l luăm, fiindcă nu era secretara să facă actele.

Vineri, pe la prânz, l-am adus acasă pe Remus. Seara a început iar să se tragă, parcă era sfârşitul lumii.

Sâmbătă, în 23, pe la ora 13, l-am înmormântat; în timpul înmormântării, se trăgea în jurul cimitirului.

În februarie 1990, am aflat că a fost omorât brancardierul Ciuprina Alexandru, care-l ascunsese pe Remus, să nu fie transportat la Crematoriul din Bucureşti.

(Fragment din declaraţia Vasilicăi Tăşală, mama lui Remus)

Notă: Certificatul de deces al lui Remus Tăşală precizează că moartea s-a datorat plăgii împuşcate cranio-cerebrale. Totuşi, cei 5 prieteni care au fost de faţă în Piaţa 700, când Remus Tăşală a fost împuşcat (Simionescu Lucian, Hupf Herbert, Miclea Vasile, Bernstein Iosif, Mateiovici Gheorghe) au dat

declaraţii care infirmă existenţa unei asemenea plăgi. Doctoriţa Budău Minola, de la Spitalul Oftalmologic, a dat şi ea o declaraţie în acest sens. În raportul de gardă de la Spitalul Oftalmologic, rănitul Remus Tăşală este consemnat doar cu plagă cervicală dreaptă. Fotografia realizată la înmormântare arată că Remus Tăşală a mai fost împuşcat şi în frunte, împuşcătura fiind vizibilă.

Adrian Kali

O familie distrusă…

OPINII ŞI ATITUDINI

„Veleitarii continuă să profite de confuziile şi de indeciziile politice din România”

„Este o situaţie tristă: nu s-a creat o legislaţie care să protejeze victimele şi să-i aducă în faţa justiţiei pe torţionari; *„Punctul 8"* din *„Proclamaţia de la Timişoara"* n-a putut fi pus în aplicare nici atunci, nici când societatea civilă a reuşit, într-o oarecare măsură, în plan politic, şi a ajuns să aibă reprezentanţi în puterea cea mai înaltă, încât lucrul acesta a avut consecinţe în ceea ce priveşte noile structuri, noii responsabili ai instituţiilor importante ale statului.

Se aşteaptă ca Legea lustraţiei să fie adoptată şi să se poată ajunge la o anumită clarificare. Nu e *trop tard, jamais,* cum spun francezii.

Eu am impresia că nu există o soluţie miraculoasă pentru o asemenea problemă, ci e nevoie să se acţioneze în toate planurile; evident, prin mass-media, prin instituţiile culturale. Şi statul, şi societatea civilă trebuie să-şi dea mâna în această privinţă, pentru a putea impune o anumită conduită, fiindcă e nevoie de a schimba atitudini, mentalităţi şi, în felul acesta, evident, să se descurajeze veleitarii care continuă să profite de confuziile şi de indeciziile politice din România.”

Alexandru Zub

„Arhivele trebuie să treacă, din mâinile vechilor securişti, în mâinile istoricilor”

„Părerea mea este destul de simplă: decomunizarea în România n-a prea progresat... Asta propune o problemă, o problemă asupra naturii reale a Revoluţiei din 1989: de fapt, *cine a făcut această Revoluţie?* Bineînţeles, o parte a poporului a făcut-o. Dar, de asemeni, o parte a politrucilor, o parte a nomenclaturii comuniste, care a înţeles că, pentru ca să salveze comunismul, trebuie să facă să dispară Ceauşescu şi ai lui. Şi, din nefericire, din punctul meu de vedere, au reuşit destul de bine. Pentru mine, România este ţara unde manipularea a reuşit destul de bine.

Cazul acelui general, care, pe vremea tinereţii, pe când era căpitan, maltrata tineri pe frontieră, arată clar că n-a avut loc o adevărată decomunizare şi că adevăraţii comunişti nu au fost alungaţi de la putere în realitate şi că acei comunişti care au sânge pe mâinile lor nu au fost condamnaţi!

Este indispensabil să dezvăluim adevărurile istorice. Dar cred că ar fi mai eficace dacă s-ar lega aceasta de Europa, de Europa în care România a intrat, pentru că este inacceptabil ca, în această Europă, criminalii să aibă posturi importante.

Legea lustraţiei, în acest sens, e utilă, dar ineficace... E ineficace, pentru că, atâta timp cât oamenii care trebuie să facă Legea lustraţiei nu au pârghiile şi nu sunt stăpâni pe arhive, nu deţin arhivele, nu au cu ce s-o facă! Nu au documentul! Oamenii care fac lustraţia în Polonia, în Germania, în Estonia au arhivele, se bazează pe document. Aceasta e bătălia fundamentală! Aceste arhive trebuie să treacă din mâinile securiştilor, din mâinile vechilor securişti, în mâinile istoricilor!"

Stéphane Courtois

Istoricii şi politicul. Colonialismul, comunismul şi revoluţia din 1989.

La 23 februarie 2005 preşedintele Jacques Chirac a promulgat legea 158/2005 cu privire la recunoştinţa Naţiunii şi contribuţia naţională în favoarea Francezilor repatriaţi. Legea trecuse fără mari controverse atât prin Adunarea Naţională, cât şi prin Senat, fiind votată chiar şi de opoziţia socialistă. Cu toate acestea, ea conţinea prevederi care au generat o amplă dezbatere publică în anii 2005-2006. În cele ce urmează nu ne vom referi la controversele generate de măsurile reparatorii pentru cei care luptaseră pentru păstrarea regimului colonial în Algeria şi pentru francezii repatriaţi din colonii. Ne vom concentra însă asupra prevederilor referitoare la cercetare şi învăţământ. Astfel, articolul 4 preciza în primele sale 2 aliniate:

> „Programele universitare de cercetare acordă prezenţei franceze peste mări, în special în Africa de nord, locul meritat.
>
> Programele şcolare recunosc în mod clar rolul pozitiv al prezenţei franceze peste mări, îndeosebi în Africa de nord, şi alocă istoriei şi sacrificiilor combatanţilor armatei franceze proveniţi din aceste teritorii locul eminent la care au dreptul"[1].

Al doilea paragraf, cel care stabilea că profesorii trebuiau să laude la clasă

[1] http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnTexteDeJorf?numjo=DEFX0300218L (accesat 06.11.2007).

rolul prezenţei franceze în colonii, a stârnit ample proteste[2]. O petiţie cerând eliminarea acestor prevederi a fost făcută publică mai întâi de 1038 de profesori şi doctoranzi; la proteste s-au asociat şi mai multe aociaţii profesionale ale istoricilor şi profesorilor de istorie şi geografie, iar o altă petiţie deschisă publicului larg a reunit zeci de mii de semnături. Deşi opinia publică era mai degrabă favorabilă prevederilor legii (un sondaj la nivel naţional realizat de „Le Figaro" în toamna anului 2005 consemna că 64% dintre francezi erau pentru prevederile controversate şi numai 29% împotrivă, dar cu deosebiri radicale în funcţie de nivelul de studii: francezii fără studii universitare aprobau cu 71% pentru şi 19% împotrivă articolul din lege, în timp ce cei cu diplome universitare erau 50% împotrivă şi doar 45% pentru), mai mulţi politicieni din opoziţie şi chiar şi din majoritatea guvernamentală au început să facă presiuni pentru retragerea prevederilor respective din lege. Într-un apel intitulat „Libertate pentru istorie", 19 istorici larg cunoscuţi şi aparţinând unor diferite şcoli istoriografice şi sensibilităţi ideologice au solicitat abrogarea tuturor legilor care conţineau prevederi referitoare la valoarea pozitivă sau negativă a unor aspecte din trecutul istoric. Deşi Curtea Constituţională a dat un aviz, arătând că prevederile legii 158/2005 nu erau anticonstituţionale, preşedintele Jacques Chirac a considerat că este datoria sa să intervină şi, într-o declaraţie solemnă din 9 decembrie 2005, a afirmat tranşant că „în Republică nu există istorie oficială". În fine, la 15 februarie 2006, primul ministru Dominique de Villepin a semnat un decret care a abrogat paragraful 2 al articolului 4 [3].

Deşi prevederea legală care a stârnit controversa a fost eliminată, discuţiile referitoare la raporturile dintre puterea politică şi istorie nu au încetat. O opinie generatoare de dezbateri a fost publicată în numărul 2 (septembrie-octombrie 2007) al revistei „Histoire@Politique. Politique, culture et société", de către Jay Winter, profesor la Universitatea Yale şi co-iniţiator al Muzeului Primului Război Mondial de la Péronne (Historial de la Grande Guerre), care explică motivele pentru care, dacă i s-ar fi cerut, nu ar fi semnat niciuna dintre petiţiile îndreptate împotriva legii 158/2007[4]. Acest refuz nu are la bază aderenţa la ideile despre colonialism vehiculate de

[2] Un amplu dosar al polemicii este accesibil la http://fr.wikipedia.org/wiki/Loi_fran%C3%A7aise_du_23_f%C3%A9vrier_2005_portant_reconnaissance_de_la_Nation_et_contribution_nationale_en_faveur_des_Fran%C3%A7ais_rapatri%C3%A9s (accesat 05.11.2007).

[3] http://www.legifrance.gouv.fr/WAspad/UnTexteDeJorf?numjo=MENX0600027D (accesat 06.11.2007)

[4] Textul integral este accesibil la: http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=02&rub=dossier&item=13 (accesat 05.11.2007).

adepţii legii; în cazul concret al acestor prevederi legale, Jay Winter este tranşant: „injonţiunea este absurdă" (p. 2). El recomandă într-un spirit apropiat anarhismului: „În loc să protestăm faţă de interferenţa politică, mai bine să o recunoaştem ca inevitabilă şi să o ignorăm" (p. 4). După părerea mea, această opţiune este discutabilă. Obiecţiile mele privesc două aspecte. Primul este legat de faptul că Winter consideră neglijabilă capacitatea factorului politic de a perturba activitatea istoricilor. El subestimează capacitatea statului de a penaliza (la propriu, adică de a-i aduce în faţa organelor judiciare) pe istoricii care nu se conformează prevederilor oficiale cu privire la „adevărata istorie" şi neglijează complet posibilitatea ca factorii politici, prin capacitatea lor de a controla distribuirea resurselor financiare şi a recompenselor morale şi de prestigiu, să vicieze modul de funcţionare a câmpului istoriografic, favorizându-i pe „istoricii-lachei" în dauna celor cu exces de profesionalism /coloană vertebrală. Cel de-al doilea aspect pe care aş vrea să-l evidenţiez este acela că argumentul lui Jay Winter poate legitima un mod relativ răspândit, convergent cu sensibilitatea postmodernă, de dezangajare a istoricilor/intelectualilor din spaţiul public. Pentru a fi drepţi cu demersul lui Jay Winter, trebuie spus că propensiunea sa spre anarhism nu merge atât de departe în încurajarea retragerii istoricilor din spaţiul public. De altfel, el atrage atenţia asupra nevoii de a acţiona în zona de contact dintre memoria socială şi cunoaşterea istorică: „Istoria fără memorie este imposibilă. Ea ar fi incapabilă să capteze publicul; la rândul său, memoria fără istorie este incapabilă să se elibereze de miturile referitoare la trecut. De aceea este atât de viu în aceste zile spaţiul dintre cele două şi de aceea istoricii nu trebuie să încerce să ocupe o poziţie deasupra grămezii în dispută (*au-dessus de la melée*). Noi suntem în grămadă, nu în afara ei" (p. 4). Recomandarea sa de ignorare a aberaţiilor factorilor politici este justificată prin ideea că aceasta ar îngădui concentrarea asupra sarcinii principale a istoricilor, care este „arta de a utiliza documentele de tot felul pentru a stopa oamenii, unii aflaţi la putere, să mintă cu privire la trecut" (p. 4-5). Desigur, sugestia de limitare la acţiunea în câmpul profesional şi cu mijloacele specifice ale profesiei este convergentă cu etica profesională a meseriei de istoric; pe de altă parte, ea exprimă şi un anumit scepticism faţă de capacitatea intelectualului în general, şi a istoricului în special, de a influenţa spaţiul public prin calitatea sa de cetăţean, folosind instrumentele democraţiei moderne. Ea poate deci servi la o legitimare a unui proces de atomizare civică, ce ne lasă pe toţi mai vulnerabili faţă de abuzurile de tot felul.

În Europa, discuţiile referitoare la raporturile dintre istorie şi politică nu se limitează la cazul francez prezentat mai sus. Mari emoţii a stârnit şi o

propunere adoptată în aprilie 2007 de miniştrii de Interne şi de Justiţie ai statelor din Uniunea Europeană, prin care statelor membre li se cere ca, în maximum 2 ani, să adopte prevederi legale care să criminalizeze cu până la 1-3 ani închisoare negarea sau trivializarea publică a crimelor contra umanităţii, a crimelor de război şi distribuirea publică de materiale îndreptate împotriva unor grupuri sau oameni definiţi pe criterii de rasă, religie, descendenţă naţională sau etnică etc[5]. Mulţi istorici au semnalat caracterul vag al prevederilor acestor propuneri, posibilitatea ca ele să fie aplicate excesiv şi, în general, faptul că ele au efectul de a bloca sau intimida cercetarea istorică. La 15 septembrie 2007, Biroul Comitetului Internaţional de Ştiinţe Istorice a adoptat o moţiune în care îşi exprimă preocuparea cu privire la această „posibilă intruziune a puterii legii în cercetarea istorică", solicită discutarea problemei de către organizaţiile membre ale Comitetului Internaţional şi anunţă organizarea unei secţiuni cu tema „Cercetare istorică, etică şi lege" la Congresul Internaţional de la Amsterdam din anul 2010[6].

De ce această discuţie într-o publicaţie dedicată Revoluţiei Române din Decembrie 1989? Motivul mi se pare evident. În România, Revoluţia din 1989 şi comunismul sunt teme de serioasă preocupare publică, ce excede discuţiile dintre specialişti şi antrenează atât factorii politici, cât şi o parte a formatorilor de opinie şi a publicului. În 2004-2005 au fost create chiar 2 instituţii de stat special dedicate acestor probleme, Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989 şi Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România, iar în 2006 a fost prezentat Raportul Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România („Raportul Tismăneanu"), care a stârnit o multitudine de reacţii publice. Toate aceste instituţii şi dezbaterile suscitate de ele arată că problema raportului dintre politică şi istorie este deosebit de acută şi în România.

Dacă ar fi să aplicăm argumentaţia lui Jay Winter, atunci verdictele politice referitoare la procesele istorice sunt inutile, iar istoricii ar trebui pur şi simplu să le ignore. Realitatea este însă mai complexă decât această recomandare. Nu ne vom referi în continuare la discuţiile ample suscitate de verdictul că regimul comunist a fost „ilegitim şi criminal", verdict stabilit de Comisia Tismăneanu şi însuşit de preşedintele Traian Băsescu, pentru că acest verdict nu a avut impact în ceea ce priveşte direcţionarea cercetării istorice. Mă voi focaliza însă asupra celor două institute publice, deci

[5] http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/93741.pdf (accesat 15.06.2007)

[6] La data redactării acestui text, minutele reuniunii biroului Comitetului din luna septembrie 2007 încă nu erau incluse pe site-ul oficial www.cish.org

finanţate din contribuţiile fiecăruia dintre noi. Acestea ilustrează două filosofii diferite de raportare a politicului faţă de istorie şi două direcţii diferite în care această raportare poate deveni problematică.

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România a fost creat prin hotărârea de guvern nr.1.724 din 21 decembrie 2005 şi a fixat încă de la început direcţia în care trebuiau să se îndrepte cercetările sale: „Institutul are ca scop investigarea şi identificarea crimelor, abuzurilor şi încălcărilor drepturilor omului pe întreaga durată a regimului comunist în România, precum şi sesizarea organelor îndreptăţite să ia măsuri în aceste cazuri”[7]. Din punctul de vedere al istoricului, această definire păcătuieşte prin lipsa de neutralitate, care prezumă *ab initio* rezultatul final al cercetării istorice. Acest partizanat este însă asumat explicit, iar istoricii nu pot nega dreptul statului de a înfiinţa şi finanţa un institut, mai ales dacă acesta răspunde unor nevoi sociale recunoscute, cum ar fi repararea nedreptăţilor realizate înainte de 1989 şi/sau documentarea crimelor din acea vreme în vederea tragerii la răspundere a celor vinovaţi. Problematică rămâne credibilitatea rezultatelor cercetării, precum şi folosirea calificativului „ştiinţifică”. Aici criteriul esenţial este capacitatea de a nega una sau mai multe dintre ipotezele iniţiale în cazul în care izvoarele istorice, supuse unei analize critice nepărtinitoare, conduc la concluzii diferite de punctele de vedere cu care s-a pornit în cercetare[8]; în ce măsură cercetătorii afiliaţi acestei instituţii vor fi capabili să pună adevărul istoric deasupra comandamentelor instituţionale rămâne să fie arătat în momentul în care vor apărea cazuri dilematice din acest punct de vedere.

Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 2004 a fost creat prin legea nr. 556/2004, adoptată de Parlament şi promulgată de preşedintele României. Textul legii a fost redactat neutru din punct de vedere al interpretărilor, articolul 2 fixând astfel misiunea Institutului: „Institutul are ca obiect de activitate analiza ştiinţifică a premiselor, desfăşurării şi efectelor – în plan politic, economic şi social – ale Revoluţiei române din decembrie 1989, în scopul realizării unei imagini documentate, obiective şi cuprinzătoare asupra acestui eveniment cardinal din istoria contemporană a

[7] „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 1195/30 dec. 2005, accesat online la http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.frame . O hotărâre de guvern ulterioară, nr. 394/29 martie 2006 publicată în „Monitorul Oficial al României”, partea I, nr. 298 din 3 aprilie 2006, a introdus şi calificativul „ştiinţifică” pentru activitatea investigativă a Institutului (cf. http://www.crimelecomunismului.ro/ro/despre_iiccr/cadrul_legal - accesat 05.11.2007).

[8] Jay Winter, *Historians and the Politics of Memory*, „Histoire@Politique. Politique, culture et société”, 2/2007 – text accesat la http://www.histoire-politique.fr/index.php?numero=02&rub=dossier&item=13 (05.11.2007).

ţării noastre”[9]. Mai mult, legea a fost intenţionat alcătuită astfel încât, dincolo de momentul iniţial, să protejeze Institutul faţă de interferenţele factorilor politici, neprevăzând nicio posibilitate şi niciun termen de schimbare sau de modificare a componenţei organului său colectiv de conducere (Colegiul Naţional), care numeşte conducerea executivă a Institutului şi controlează activitatea acestuia. Ca atare, impactul politic a fost maxim la momentul înfiinţării – Institutul a fost acuzat de a fi „institutul lui Ion Iliescu” – dar, după aceea, capacitatea factorilor politici de a interveni în funcţionarea Institutului a fost limitată (practic, pentru aceasta ar fi fost nevoie de schimbarea legii 556/2004). Dacă premisa legală a funcţionării Institutului era astfel puternică şi conformă exigenţelor de asigurare a independenţei muncii cercetătorilor, practica ulterioară a arătat că o asemenea premisă nu este şi suficientă pentru asigurarea unei bune funcţionări a unei instituţii. Astfel, numirile pe criterii de apropiere politică şi/sau ideologică s-au extins şi la nivelul Consiliului Ştiinţific, iar modificările componenţei acestuia printr-un amplu proces de retrageri şi cooptări au făcut ca acesta să reprezinte, cu timpul, un segment tot mai limitat al stilurilor şi direcţiilor de cercetare istorică. Mai mult, au apărut şi fenomene de refuz de publicare a unor materiale ştiinţifice, ceea ce a condus la apariţia unor publicaţii „dizidente”[10] şi la acumularea semnelor de întrebare cu privire la modul de funcţionare a Institutului[11]. Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989 reprezintă astfel un caz clasic de deturnare a unei instituţii publice de către interesele unui grup profesional coagulat în jurul unui conducător de instituţie – în cazul de faţă, dl. Ioan Scurtu, director adjunct, responsabil cu activitatea ştiinţifică.

Acest caz, deşi extrem, este departe de a fi singular (să ne gândim la

---

[9] Legea nr.556/2004, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 1194/14.XII.2004, p.2.

[10] Exemplul central, în care am fost direct implicat, este volumul *Revoluţia română din decembrie 1989: istorie şi memorie* (coordonator: Bogdan Murgescu, Iaşi, Polirom, 2007, 220 p.), care ar fi trebuit să fie numărul 1/2006 al revistei Institutului. Pentru detalii, a se vedea cuvântul înainte la acest volum, p. 7-17.

[11] O listă neexhaustivă a reacţiilor publice cuprinde: Marius Mioc, *Revista Clio 1989 refuzată de IRR, publicată la Polirom*, postat la 13.07.2007 pe http://ro.altermedia.info/mass-mediacenzura/revoluia-roman-in-decembrie-1989-istorie-i-memorie_7346.html; Mirela Corlăţan, *Cenzura a reînviat la institutul lui Ion Iliescu*, „Cotidianul” din 20 iulie 2007; Ovidiu Simonca, *Cenzura şi deriva la Institutul patronat de Ion Iliescu*, „Observator Cultural”, nr. 383 din 2-8 august 2007; Mircea Mihăieş, *Lugubrul pedigree*, „România literară”, nr. 30 din 3 august 2007; Vladimir Tismăneanu, *Aşa grăit-a Ion Iliescu, atunci şi acum*, „Evenimentul Zilei” din 29 august 2007; Ovidiu Pecican, *Revoluţia continuă*, „Cuvântul”, nr. 9 (363) din septembrie 2007.

numeroasele „căpuşe" instituţionale din România de după 1989) şi ne invită să reflectăm la complexitatea raporturilor dintre societate şi istoriografie[12]. Istoricii doresc ca factorii politici să nu se amestece în cercetările lor, dar să le pună la dispoziţie mijloacele materiale şi instituţionale pentru realizarea acestora. Politicienii doresc să modeleze prin intermediul istoricilor percepţia publică asupra unor fapte şi procese istorice relevante pentru dezbaterile contemporane şi sunt, oarecum, nedumeriţi când profesioniştii le contrariază pre-concepţiile despre trecut. Pe de altă parte, politicienii au dreptate, în principiu, atunci când insistă că orice utilizare a banilor publici trebuie să corespundă unui scop public definit şi când insistă asupra faptului că instituţiile de cercetare (ca şi universităţile, de altfel) trebuie să răspundă în faţa societăţii pentru felul cum îşi îndeplinesc misiunea. Ei trebuie însă să accepte ideea că, pe fond, activitatea instituţiilor ştiinţifice, culturale şi educaţionale trebuie evaluată după criterii academice, de către specialişti (preferabil, şi pentru aportul de experienţă, şi pentru diminuarea suspiciunilor de partizanat, cu participarea unor specialişti externi), iar ei să-şi focalizeze atenţia asupra respectării legalităţii şi a principiilor instituţionale, ca şi asupra judecăţilor de oportunitate a alocării resurselor. Soluţia nu este deci separarea netă a sferei politicului de sfera academică, ci, dimpotrivă, o colaborare echilibrată între cele două, astfel încât să se evite diversele tipuri de derapaje evidenţiate succint prin exemplele de mai sus. Experienţele de până acum pot fi descurajatoare în ceea ce priveşte capacitatea practică de a ajunge la un asemenea echilibru; totuşi, aceasta nu este o scuză pentru a abandona această direcţie, ci, dimpotrivă, ar trebui să fie un stimul pentru eforturi reînnoite în vederea maturizării acestui aspect al funcţionării societăţii româneşti. Numai printr-un asemenea echilibru în colaborare se va putea asigura sprijinul social în vederea unei cercetări ştiinţific valide a trecutului mai apropiat, respectiv a istoriei comunismului şi a Revoluţiei din 1989.

Bogdan Murgescu

[12] Am dezvoltat această reflecţie în Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Bucureşti, Editura ALL, 2000, p.80-133.

MEMORIA REZISTENŢEI

Der Schrei nach Freiheit – Strigătul libertăţii

Geschichtswerkstatt Jena În septembrie 2005, Memorialul Revoluţiei a iniţiat un parteneriat cu Geschichtswerkstatt Jena, în cadrul căruia a avut loc un schimb fructuos de expoziţii. *Revoluţia Română în imagini* a pornit spre Germania, periplu care a fost, deja, redat în primul număr al buletinului, iar *Strigătul libertăţii* „a emigrat" în România.

Ce înseamnă Geschichtswerkstatt Jena pentru Germania şi pentru Turingia? O asociaţie fondată la 17 iunie 1995, la recomandarea Comisiei Parlamentului German pentru Studierea Dictaturii SED-ului (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Partidul Unităţii Socialiste a Germaniei, înfiinţat în 1946), care a considerat util să se re(con)stituie istoria rezistenţei anticomuniste şi în oraşul Jena.

Sediul Geschichtswerkstatt Jena

Geschichtswerkstatt Jena editează o publicaţie de profil, a cărei denumire este *Gerbergasse 18*. Dar asociaţia nu s-a implicat doar în pregătirea şi publicarea revistei *Gerbergasse*. În colaborare cu Fundaţia Ettersberg, a contribuit la realizarea expoziţiei itinerante *Strigătul libertăţii*, care rememorează un moment dramatic şi, din păcate, mai puţin cunoscut de către nespecialişti, al revoltei contra URSS-ului şi a comunismului, din 17 Iunie 1953. Se vorbeşte foarte mult despre Ungaria lui 1956, despre invazia Cehoslovaciei din 1967, dar ar trebui să-i dăm Cezarului ce-i al Cezarului! Divizată arbitrar şi pe nedrept după Al Doilea Război Mondial, Germania Estică a avut o primă zvâcnire de opoziţie şi rezistenţă în 1953.

17 Iunie 1953 – scurt istoric

Cauze generatoare. 17 Iunie 1953 a fost precedat de greve, demonstraţii şi proteste. Un complex întreg de factori a generat nemulţumiri şi frustrări în rândul muncitorilor, în primul rând, pentru că revolta din 1953 a fost una de sorginte muncitorească.

După a Doua Conferinţă de Partid a SED-ului, din iulie 1952, situaţia economică, socială şi politică a DDR-ului s-a înrăutăţit vizibil. Walter Ulbricht, prim-secretarul Comitetului Central al SED-ului, anunţa trecerea la „construirea planificată a socialismului", consecinţele acesteia fiind sovietizarea societăţii şi întărirea autorităţii de stat.

Militarizarea crescândă „a costat" Germania, în 1952, cam 11% din bugetul total al statului. Prin urmare, situaţia economică a ţării era precară. Industria alimentelor şi a bunurilor de larg consum ajunsese la pământ. Alimentele se puteau procura doar pe bază de cartele.

Micii meseriaşi, împovăraţi de impozite, erau nevoiţi să renunţe la activitatea lor independentă şi să se alăture contingentului muncitorilor, care asistau neputincioşi la continua înrăutăţire a condiţiilor lor de muncă şi retribuire.

Închisorile se umpleau tot mai mult de condamnaţi politic, sporea vertiginos numărul celor care „alegeau" Vestul.

Pe acest fond deja suficient de „inflamat" şi „inflamabil", s-a anunţat creşterea normelor de lucru cu 10% până la 30 iunie, când Walter Ulbricht urma să împlinească 60 de ani. Neinspirată soluţie pentru toate problemele cu care se confrunta ţara!

Uniunea Sovietică „s-a autosesizat" de situaţia din Germania de Est. „Führerii" (de această dată, de stânga!) au fost „traşi de urechi". Criza din Germania îi irita pe sovietici din ce în ce mai mult. La sfârşitul lui mai, aceştia concep „Măsurile pentru îmbunătăţirea situaţiei politice din DDR", care i-au fost împărtăşite, la 2 iunie 1953, unei delegaţii a SED-ului, sosită la Moscova.

„Neuer Kurs". Pentru ieşirea din criză, la 11 iunie, SED-ul dă curs „Noului curs". „Noul curs" prevedea o „îndulcire" a regimului comunist sau, ca să folosim o expresie familiară nouă, „un comunism cu faţă umană" (!).

Au fost retrase impozitele, au mai scăzut preţurile, micii industriaşi şi întreprinderile private şi-au putut relua activitatea, ţăranii şi-au primit înapoi maşinile agricole confiscate. Toate arestările şi sentinţele trebuiau să urmeze o procedură mai riguroasă, bazată pe probe. Chiar cu aceste detensionări, „Noul curs" a fost primit diferit de populaţie. Cei care s-au ales cu ceva i-au

acordat câte o „bulină roşie", reacţie firească, de altfel. Dar o bună parte din populaţie l-a văzut ca pe o „declaraţie de faliment a dictaturii SED-ului".

A fost neglijat însă statutul muncitorilor, rămaşi cu aceeaşi normă pe cap. Această lacună a „Noului curs" a dus la declanşarea primelor demonstraţii şi proteste muncitoreşti.

Derularea evenimentelor

Marţi, 16 iunie, de pe două şantiere importante din Berlin, se formează o coloană de protest. Liderii de sindicat refuză să dialogheze cu demonstranţii. Deşi li se comunică, ulterior, decizia de micşorare a normei, muncitorii îşi înmulţesc revendicările, cerând, în plus, retragerea guvernului şi alegeri libere, cum s-a întâmplat şi în România în Decembrie 1989.

Miercuri, 17 iunie, izbucneşte revolta. Sindicatele din marile întreprinderi declanşează greva generală, se formează coloane de demonstranţi, care pornesc spre centrele oraşelor mai mari.

Se transmite la radio declaraţia primului-ministru Otto Grotewohl, în care se reia ideea micşorării normelor de lucru. Revolta este „opera provocatorilor şi a agenţilor **fascişti ai puterilor străine** şi a complicilor lor din monopolurile **capitaliste** germane". Comparându-i spusele cu cele din declaraţia televizată a lui Nicolae Ceauşescu din 20 decembrie 1989, rămânem şocaţi: „Populaţia din Timişoara cunoaşte şi a văzut toate aceste distrugeri de tip **fascist** care au avut loc. […] Se poate declara cu certitudine că aceste acţiuni cu caracter terorist au fost organizate şi declanşate în strânsă legătură cu cercurile reacţionare, **imperialiste,** iredentiste, şoviniste şi cu serviciile de spionaj din diferite **ţări străine**." Grotewohl le cere tuturor „muncitorilor şi cetăţenilor cinstiţi" să contribuie la „prinderea tuturor provocatorilor şi la predarea acestora organelor de stat". Iar Ceauşescu: „Mă adresez cetăţenilor din Timişoara cu chemarea de a da dovadă de înaltă răspundere şi de a face totul pentru liniştea şi ordinea oraşului lor, de a contribui la liniştea şi ordinea în întreaga ţară."

Starea de urgenţă. Autorităţile sovietice decretează starea de urgenţă în întregul DDR, care va fi ridicată doar la 11 iulie 1953.

Părea că revolta populară nu poate fi înăbuşită decât cu forţa armată. Dar conducerea SED-ului nu îndrăznea să dea ordin de tragere fără girul sovieticilor. Guvernul DDR-ului se refugiază în Karlshorst-Berlin, rămânând sub protecţia armatei sovietice. Faptele ulterioare au dovedit că, fără intruziunea trupelor sovietice, revolta nu s-ar fi stins.

Reprimarea. Forţele sovietice au fost mobilizate din noaptea de 16/17 iunie, dar fără un ordin concret. Spre amiază, intră tancurile în acţiune, ceea ce duce, desigur, la scăderea în intensitate a revoltei.

Tancuri în Piaţa Potsdam din Berlin

Sunt angajate în reprimare diviziile sovietice, cât şi KV-ul (Kasernierte Volkspolizei – forţa paramilitară a DDR-ului).

Seara are loc, în cartierul principal al ocupaţiei sovietice, o şedinţă de criză, la care iau parte înaltul comisar a URSS-ului, generalul de Stat Major al armatei sovietice, cât şi Walter Ulbricht, Otto Grotewohl şi şeful STASI-ului, Zaisser.

Conducerea sovietică cere energic reprimarea revoltei cu orice mijloace. Până în 20 iunie, au loc 18 execuţii în faţa curţii marţiale, „selectarea" victimelor fiind, de multe ori, aleatorie, cum s-a întâmplat cu tânărul muncitor vest-berlinez Willi Göttling, care se pare că n-a fost nici lider, nici participant la revoltă.

Willi Göttling alături de soţie

Expoziţia germană a fost prezentată, împreună cu cea a Memorialului Revoluţiei, mai întâi la Lugoj, în 19 decembrie 2005. Organizatori au fost Muzeul de Istorie, sub conducerea doamnei directoare Luminiţa Wallner, şi Asociaţia Luptătorilor, Participanţilor şi Arestaţilor în Revoluţie Lugoj, reprezentată de Victor Stămurean.

Din partea Memorialului Revoluţiei au fost prezenţi preşedintele Traian Orban şi prof. univ. dr. Miodrag Milin, cercetător al istoriei recente, avându-l ca invitat pe Manfred Wagner, preşedintele Geschichtswerkstatt Jena.

Devenit, la 20 decembrie 1989, al doilea oraş liber după Timişoara, Lugojul şi-a adus şi el jertfa de sânge. Tocmai de aceea, cele două expoziţii şi-au găsit locul şi momentul potrivit pentru a rememora dramatismul zilelor de Iunie 1953 şi Decembrie 1989.

La nici două luni, în 17 februarie 2006, expoziţiile au poposit la Muzeul Banatului din Timişoara. Spicuim din articolele apărute în presa centrală şi locală:

Revoltele anti-comuniste din România şi Germania, în expoziţie la Timişoara

„Pe simezele muzeului au fost aşezate fotografii din zilele însângerate ale evenimentelor de acum 16 ani din Timişoara, Lugoj, Cluj-Napoca şi Bucureşti, precum şi copii ale modului în care s-au reflectat acestea în presa

internaţională. Cu aportul Consulatului German din oraşul de pe Bega şi al Fundaţiei *Ettersberg*, la Muzeul Banatului au fost aduse afişe care reflectă o parte din trecutul revoluţionar al germanilor din est, sub denumirea *Un strigăt pentru libertate*."

(*România liberă*, 18 febr. 2006, Alina Sabou)

Imagini de la moartea comunismului

„Doi tineri fugind cu o sticlă de sifon în mână, tunuri de apă, victorie, Piaţa Operei, lacătul care separă comunismul de Vest... sunt clişee expuse în Sala de Marmură a Muzeului Banatului, cu ocazia inaugurării a două expoziţii de fotografie […].

Consulul [Germaniei – n.n.] Rolf Maruhn a vorbit despre revolte/revoluţii care au izbândit, dar şi de cele care au fost înecate în sânge. Primăvara de la Praga, Revolta din Germania anului 1953, cea din Ungaria – încercări eşuate de a înlătura comunismul, căderea zidului Berlinului, acţiunile Sindicatului *Solidaritatea* din Polonia, Revoluţia decembristă din România – manifestări de amploare, care au schimbat istoria unei ţări. Şi a comunismului, în esenţă. *Toate aceste mişcări au fost expresia necesităţii oamenilor de a fi liberi, de a trăi într-un spaţiu democratic*, declară consulul Rolf Maruhn. În viziunea sa, expoziţia trebuie să fie văzută de cât mai mulţi timişoreni şi privită ca un act de rememorare a victimelor revoltelor anticomuniste. În acelaşi timp, ea trebuie să se constituie şi într-un avertisment: *puterea trebuie să emane întotdeauna de la popor*."

(*Ziua de Vest*, 18/19 febr. 2006, Cosmin Lungu)

Primul şi ultimul strigăt de libertate, Germania şi România

„România şi Germania şi-au descoperit puncte comune în istorie. Ne apropie trecutul recent, două momente sângeroase ale luptei anticomuniste care au marcat prima şi ultima revoltă împotriva comunismului est-european […].

În următoarele zece zile, clişeele fotografice sunt expuse în Sala de Marmură a Muzeului Banatului. Consulul german la Timişoara, Rolf Maruhn, a amintit la vernisajul de ieri că expoziţia trebuie să servească drept act de rememorare a trecutului […]."

O expoziţie itinerantă a Memorialului Revoluţiei, pe aceeaşi temă, se află în oraşul german Erfurt, iar preşedintele asociaţiei timişorene, Traian

Orban, precizează că fotografiile de la Muzeul Banatului vor avea un circuit prin mai multe oraşe din România.

În sala Muzeului Banatului au mai luat cuvântul directoarea instituţiei, Tatiana Bădescu, istoricul Miodrag Milin, Ştefania Stegăroiu din partea Consiliului Judeţean Timiş. Expoziţia a fost realizată în colaborare cu Forumul Democrat German, Uniunea Scriitorilor şi Consiliul Judeţean Timiş."

(*Agenda zilei*, 18 febr. 2006, Oana Monoran)

Vernisaj simultan la Timişoara şi în Erfurt

„Referindu-se la dubla expoziţie deschisă ieri, Traian Orban, preşedintele Asociaţiei Memorialul Revoluţiei 16-22 Decembrie din Timişoara, a apreciat ca deosebit faptul că evenimentul găzduit de Muzeul Banatului a coincis, ca moment al desfăşurării, cu prezentarea în oraşul Erfurt din Germania a unei alte expoziţii itinerante dedicată însă revoluţiei române. *În timp ce românii se vor familiariza cu evenimentele din Thüringen, germanii vor avea prilejul să afle mai multe despre momentul 1989 în istoria ţării noastre* […]."

(*Prima oră*, 18 febr. 2006, L. P. M.)

Din 17 februarie în 31 martie, de la Timişoara la Arad – un mic salt în timp şi spaţiu:

Expoziţie itinerantă pe tema: Revoluţia română din Decembrie '89 în imagini

„Memorialul Revoluţiei 16-22 Decembrie 1989 din Timişoara – ne informează preşedintele Traian Orban – deschide vineri, 31 martie a. c., ora 13,00, la Complexul Muzeal Arad, o expoziţie itinerantă pe tema *Revoluţia română din decembrie '89 în imagini*, care cuprinde fotografii din timpul Revoluţiei din decembrie 1989 din oraşele Timişoara, Lugoj, Arad, Bucureşti, Cluj, Sibiu, Braşov, Târgu-Mureş, Deva, Alba-Iulia.

Alături de această expoziţie, sub genericul *Un strigăt pentru libertate*, sunt prezentate şi imagini de la prima revoltă de anvergură anticomunistă din 17 iunie 1953 din fosta R.D.G. […].

Sunt invitaţi să participe revoluţionari arădeni, oficialităţi locale şi toţi cei interesaţi de evenimentele din 1989."

(*Informaţia Aradului*, 30 martie 2006, E. Şimăndan)

***Strigătul german de libertate*, din 1953**

De la Arad, în capitală. Locul ales, de această dată, nu a mai fost un muzeu, ci o altă instituţie importantă de cultură: Teatrul Naţional Bucureşti. Dubla vernisare de la Bucureşti a fost posibilă datorită concursului directorului general al TNB, Ion Caramitru, şi Fundaţiei „Academia civică", condusă de doamna Ana Blandiana şi Romulus Rusan.

Expoziţia timişoreană la Bucureşti

În eleganta sală *Amfiteatru* a Teatrului Naţional Bucureşti, între 17-31 octombrie 2006, bucureştenii (şi nu numai ei) au avut ocazia să reconstituie, în paralel, cele două evenimente istorice. Din partea Ambasadei Germaniei a fost prezent Robert Siegfried, reprezentant de presă.

De la Bucureşti, halta (apropo, cuvânt german!) următoare a fost în Satu-Mare. Evenimentul a fost oglindit şi în presa sătmăreană:

Strigăt pentru libertate în deschiderea Zilelor Culturale Germane

„Zilele culturale Germane au debutat ieri la Satu-Mare cu vernisajul unei expoziţii de fotografie organizată la Muzeul Judeţean. La deschiderea celei de-a VI-a ediţii a Zilelor Culturale Germane au fost prezenţi prefectul Radu Bud, primarul Iuliu Ilyes, episcopul romano-catolic Eugen Schönberger şi reprezentanţii Forumului Democrat German Satu-Mare.
Expoziţia de fotografie intitulată *Strigăt pentru Libertate – RDG 1953/ România 1989* se doreşte a fi o paralelă în imagini a revoltei din iunie 1953 din RDG, interpusă instantaneelor ce evocă evenimentele din 1989 din România […].”

(*Gazeta de Nord-Vest,* 20 apr. 2007, Lucian László)

„Călătoria” expoziţiei germane încă nu s-a sfârşit! Se caută, deocamdată, noi itinerarii. România e mare, iar muzee şi alte lăcaşuri de cultură sunt destule! Vom trăi şi vom citi în următorul număr al buletinului!

Adina Hornea Abruda

Închisoarea de la Sighet – un spaţiu al memoriei

România nu a avut niciodată vocaţia dictaturii, şi totuşi, au existat, de-a lungul anilor terorii totalitare, sute de închisori, de case conspirative, de lagăre; într-o lume schizofrenizată, oameni curaţi, oameni normali au fost constrânşi să trăiască un timp anormal... Oamenii aceia au ajuns cu „memoria ulcerată". Uimirea că mai pot exista închisori, când peste drum, la numai câţiva metri, viaţa curge în albia ei firească, este imensă şi gravă...

Prin satele româneşti, locuite de „oameni-memorie" (ţărani simpli, aşezaţi sfătos pe bănci, în faţa caselor), traversa trenul ororii, din care erau azvârlite cadavre îngheţate de copii şi femei. **Aici** istoria nu mai poate fi interzisă! Halucinantele imagini ale rezistenţei din munţi, când haite de câini (la început buldogi, apoi alsacieni) erau aduse în camioane militare spre a sfârteca trupuri, sunt de neînchipuit. Şi totuşi, existau tinere, fugare prin munţi, care ştiau şi aveau puterea să cânte, să nască şi să-şi crească pruncii în văgăuni, în scorburi de mistreţi, în peşteri; închisorile erau pline, ţara gemea, iar nouă, azi, şi mai ales lor, celor care au înfruntat monstruozitatea cu ochii limpezi, li se interzice istoria.

Cum, nu de puţine ori, destinele lumii sunt regizate de canalii, care-şi clădesc capital politic din suferinţa propriei lor naţii, singura salvare este restituirea memoriei şi aşezarea ei în banca de date a conştiinţei naţionale.

* * *

Am fost la Sighet, la Muzeul Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei. Am înnoptat (cazată fiind) în celula nr. 64, etajul II, la câţiva metri de celula în care a murit Gheorghe I. Brătianu. M-am simţit minusculă în dimensiuni şi substanţă, neînsemnată în gândire. Mi-a fost dat să zăbovesc o noapte în preajma spiritelor-coloşi, care *au scris pentru mine istoria ţării mele!*

Nu poţi vorbi despre un spaţiu al memoriei decât în şoaptă. Cum altfel te-ai putea manifesta, decât pios, când o sumară prezentare a Muzeului Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei sună astfel: *„Geografia spaţiului concentraţionar", Celula în care a murit Iuliu Maniu, Distrugerea partidelor politice, Cortegiul sacrificaţilor, „Neagra" – celula de pedeapsă, Distrugerea Academiei Române, Represiuni etnice şi religioase, Reprimarea culturii, Piteşti: „Reeducarea" prin tortură, Femei în închisoare, Deportarea în Bărăgan, Rezistenţa anticomunistă în munţi...?!*

Cum altfel te-ai putea manifesta, decât pios, când eşti informat că, în 1950, la penitenciarul de la Sighet, au fost încarceraţi peste 100 de demnitari români, că s-au dat pedepse de ani lungi de puşcărie, de cele mai multe ori fără procedura de judecată, că exterminarea era programul ordonat?!

Repere cronologice

Clădirea Penitenciar de la Sighet a fost construită în anul 1897, ca închisoare pentru deţinuţii de drept comun. După 1945, repatrierea foştilor prizonieri de război şi a foştilor deportaţi din Uniunea Sovietică se făcea prin Sighet. În august 1948, a ajuns loc de detenţie pentru un grup de elevi, studenţi, ţărani maramureşeni; în luna mai 1950, ajung aici peste 100 de miniştri, academicieni, politicieni, militari, economişti, istorici, ziarişti; în octombrie sunt închişi 50 de episcopi şi preoţi greco-catolici şi romano-catolici. Sighetul era „unitate de muncă specială"; în urma Convenţiei de la Geneva şi a admiterii României comuniste în ONU, în 1955, au loc graţieri. Din 200 de deţinuţi – 54 decedaseră, închisoarea redevine închisoare de drept comun; în 1977 clădirea a fost dezafectată. Intră într-un proces de lentă degradare; în 1995, Fundaţia Academia Civică preia clădirea, spre a o transforma în Memorial.

Despre Fundaţia Academia Civică şi Memorialul Sighet

Fundaţia Academia Civică este condusă de doamna Ana Blandiana. Actul de constituire a Fundaţiei – 21 aprilie 1994, este semnat de 175 de membri. Principalul proiect este Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei de la Sighet. Memorialul cuprinde Muzeul Memorial Sighet şi Centrul Internaţional de Studii asupra Comunismului – Bucureşti. Iniţiatoarea (în 1992) proiectului Sighet a fost doamna Ana Blandiana. Realizarea lui s-a făcut împreună cu domnul Romulus Rusan şi un grup de istorici şi arhitecţi de renume. Proiectul este predat Consiliului Europei în ianuarie 1993. În 1995, două delegaţii de experţi ai Consiliului Europei au întocmit un studiu-raport, iar Memorialul este luat sub egida Consiliului. În contextul memoriei continentului, Memorialul de la Sighet se află, din 1998 (la propriu), alături de Memorialul de la Auschwitz şi Memorialul Păcii din Normandia. Banca de date a muzeului (pregătită şi continuu alimentată, prin grija domnului Romulus Rusan, vicepreşedinte al Fundaţiei) cuprinde mărturii zguduitoare ale istoriei reale a României. Ea reprezintă, prin manifestările de înaltă ţinută (simpozioane, seminarii, expoziţii de artă, Şcoala de Vară de la Sighet), lecţia de istorie necesară pentru generaţiile ce vor urma. De o covârşitoare importanţă sunt documentele, cărţile, obiectele, colecţiile de ziare, fotografiile, scrisorile, casetele audio-video care vorbesc despre destinul acestei naţii şi atrocităţile săvârşite asupra fiinţei umane.

Ziua Porţilor Deschise de la Sighet

La Sighet, de Ziua Porţilor Deschise, în Sala de Conferinţe a Muzeului. Foşti deţinuţi politici (în prim-plan, fostul deputat PNŢCD de Timiş, Teodor Stanca), foşti deportaţi în Bărăgan au vorbit despre:

„...fărădelegile prin care a trecut poporul român, despre eliminarea elitei politice, militare şi intelectuale, despre lagărele de muncă forţată, despre deportări şi regimul de exterminare, despre experimentul Piteşti şi reeducarea de la Aiud... După eliberarea din 1964, când toţi cei care au trecut prin puşcării au ajuns acasă, au găsit o lume cu totul schimbată: familii distruse, părinţi morţi, fraţi dispăruţi... pentru foştii deţinuţi a început o perioadă mult mai grea decât cea din detenţie... pentru că în detenţie erau două forţe distincte: victimele şi călăii lor... împotriva celor abia ieşiţi din puşcării măsurile luate au fost mult mai dure... Toate nenorocirile aduse de către invazia sovietică şi comunizarea ţării n-ar fi fost atât de greu de suportat dacă marea majoritate dintre români n-ar fi colaborat cu partidul comunist şi cu armata sovietică. Comuniştii au simplificat organizarea statului. Au făcut două clase: partidul şi restul. Oligarhia de partid a condus ţara; dar s-a mai creat şi oligarhia colaboratorilor partidului... nişte analfabeţi care patronau totul. Dacă, după 22 decembrie 1989, oligarhia de partid a dispărut în cea mai mare parte, în schimb, cea a colaboratorilor s-a menţinut intactă şi a pus mâna pe conducerea ţării. Ea se autoregenerează: au fost bunicii lor, părinţii lor, acuma sunt copiii lor, nepoţii lor, rudele lor... Sunt universităţi în ţară în care tot corpul didactic, de la rector la preparator, fac parte din aceeaşi familie. Asta a fost nenorocirea cea mai mare în timpul comunismului şi ea se menţine şi după 1989. Dar cel mai crud lucru care s-a întâmplat odată cu venirea comunismului a fost că s-a produs o falie adâncă, de netrecut, în structura psihologică a poporului român şi în structura spiritualităţii româneşti, întreaga societate şi fiecare dintre noi, pur şi simplu, am fost fracturaţi. Poporul român nu mai seamănă cu ceea ce a fost altădată... Este complet schimbat. Poporul român suferă o mare traumă sufletească şi psihică. El trebuie salvat. Cum şi cine s-o facă?..."

Curtea interioară a închisorii

Drumul spre Spaţiul de Reculegere şi Rugăciune
(spaţiu construit după proiectul arhitectului timişorean Radu Mihăilescu).

Spaţiul de reculegere,
conceput ca o clepsidră prin care se vede cerul.

Cortegiul Sacrificaţilor reprezentând optsprezece siluete umane care înaintează spre un zid.

Slujbă în Cimitirul Săracilor, pentru sufletul celor 54 de martiri, uciși în închisoarea politică și îngropați, noaptea, în secret.

Domnul Romulus Rusan, la plantarea speciilor de conifere (donate de Primăria Timişoara), în cadrul proiectului peisagistic (pornit în anul 1999); pe cei 14.500 de metri pătrați ai cimitirului s-a schițat un contur al României cu puieți de jnepeni, brazi, molizi, care, odată crescuți, vor întrupa un amfiteatru vegetal din care se va ridica „țara", ca o poiană. Patria își ține martirii în brațe!

Doamna Ana Blandiana, „mâna forte" a Memorialului de la Sighet, alături de domnul Teofil Botlung, președintele Asociației Foștilor Deținuți Politici – filiala Timişoara.

Doina Magheți

Relicve ale comunismului: Insula Goli Otok - iadul din Adriatica

În vara aceasta, am avut ocazia, împreună cu familia, să călătoresc în Croaţia; într-una dintre drumeţii, am vizitat şi Insula Goli. De la ghid am aflat că închisoarea era supranumită şi ,,Alcatrazul croat" sau ,,Hawaii-ul lui Tito"; vizitarea insulei şi, mai ales, a închisorii, a impresionat vizibil grupul de turişti români; tristeţea şi o tăcere apăsătoare s-a aşternut...

Insula Goli, în limba italiană *Isola Calva* (latitudine 44°51′N, longitudine 14°49′E), este situată în nordul Mării Adriatice, în apropierea Peninsulei Istria şi în vecinătatea insulelor Rab, Sf. Grgur şi Prvić; are o suprafaţă de 4,7 km², lungime de 2 km şi un relief arid, pietros, cu un vârf muntos, Glavina, de 227 m. Vegetaţia este săracă, insula fiind nelocuită în majoritatea timpului. În timpul Primului Război Mondial, autorităţile austro-ungare au organizat un lagăr, în care au fost internaţi prizonieri ruşi, proveniţi de pe frontul de est. După terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, în 1946, pe Insula Goli au fost deţinuţi cei acuzaţi de colaborare cu ocupantul fascist. După ruptura survenită în anul 1948 dintre I. B. Tito şi I. V. Stalin (rezoluţia din 28 iunie), cei suspectaţi de serviciile secrete iugoslave, UDBA, că ar avea simpatii pro-sovietice, au fost arestaţi şi o mare parte a fost încarcerată la Goli.

Harta cu reprezentarea geografică a insulei Goli

În perioada anilor 1948-1963, din motive politice, au fost arestaţi circa 55.633 de ,,duşmani ai lui Tito şi ai poporului" (simpatizanţi prosovietici, eroi ai războiului, membri ai partidului comunist, care nu împărtăşeau aceleaşi vederi politice cu Tito, foşti fascişti, foşti miniştri, naţionalişti sau membri ai partidelor politice interbelice, oameni simpli). Ca pregătire, 21.818 erau cadre ale partidului comunist, 9.234 – intelectuali, 4.008 – studenţi, 5.081 – diverse ocupaţii.

Mareşalul Iosip Broz Tito

Dintre aceştia, la Goli au fost încarceraţi 16.312 prizonieri, din care 11.650 pe motive politice, alături de 5.024 de persoane închise pentru alte delicte. Din cei închişi la Goli, 7.235 erau sârbi, 3.341 muntenegreni, 2.586 croaţi, 882 macedoneni, 555 sloveni. În paralel cu închisoarea de pe Insula Goli, pe Insula Sf. Grgur funcţiona o închisoare pentru femei. După moartea lui I.V. Stalin, în martie 1953, şi apropierea dintre Tito şi N. Hruşciov, în 1955, cei condamnaţi pentru motive politice au fost eliberaţi progresiv, ultimul deţinut politic fiind eliberat în 1956.

Botezul deţinuţilor pe insula Goli

Scriitorul Josip Zoretić descrie în cartea sa, *Insula Goli - iadul din Adriatica*, experienţa trăită, în perioada anilor 1962-1969, ca deţinut pe Goli, unul dintre cele mai sinistre puncte de represiune din fosta Iugoslavie, tabloul descris făcând să pălească imaginea „comunismului cu chip uman" din această ţară, cu care noi, românii, eram obişnuiţi şi pe care îl invidiam.

Un tablou similar al gulagului comunist, cel sovietic, ne este oferit de cartea lui Alexandr Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*. Tablourile sunt similare!

Metodele folosite în închisoare erau identice cu cele din Siberia; muncile la care erau supuşi prizonierii erau variate, în cariere de piatră sau în ateliere, activitatea derulându-se, vara, sub o temperatură extrem de ridicată (între 35° şi 40°), iar iarna sub un vânt extrem de rece, numit *bora*.

Deţinut politic de la Goli

Brutalitatea paznicilor era notorie, unul dintre comandanţii lagărului, Ante Raštegorac, bucurându-se de o tristă faimă. Tortura fizică, psihică şi dezumanizarea persoanei era o activitate cotidiană. Numărul celor ucişi nu se ştie cu exactitate, iar dintre deţinuţi se cunosc doar câţiva: Miljuša Jovanović, Josip Zoretić.

Ororile detenţiei pe Goli au fost descrise într-o serie de cărţi: în 1984, în SUA a fost publicat volumul *Goli Otok – The Island of Death (Insula Goli – Insula Morţii),* al poetului de origine macedo-bulgară, Venko Markovski; în 1990, au apărut : volumul autobiografic *Martin Muma,* al poetului Ligio Zanini (1927-1993), originar din Rovinj, Croaţia, romanul *Noč do jutra* al scriitorului sloven Branko Hofmann şi *Otok brez milosti* de Dimitrij Žilevski.

După eliberarea deţinuţilor politici pe Goli au fost încarceraţi

delincvenţi de drept comun şi delincvenţi juvenili.

Complexul de detenţie de pe Goli era imens, fiind prevăzut cu un sistem de cazemate, drumuri, clădiri administrative, băi, complex sportiv de recreere, bazine de apă, cinematograf, loc de servire a mesei, generator de curent propriu, spital, ateliere de producţie, un mic port, unde acostau vasele cu prizonieri; de asemenea, cu clădiri care adăposteau gardieni şi celule în care erau îngrămădiţi deţinuţii. Pentru a fi mai bine supravegheaţi, vegetaţia a fost îndepărtată de pe insulă; astfel, cine încerca să evadeze nu avea unde să se ascundă. Dacă, prin absurd, evada, curentul marin, la fel de puternic ca şi la Alcatraz, era o piedică serioasă. Dar nimeni nu a evadat de pe Goli.

În 1988 conducerea Partidului Comunist Croat a luat hotărârea de a desfiinţa închisoarea de pe Goli; în anul următor, insula este definitiv abandonată, iar populaţia acceptă, tacit, vandalizarea complexului de detenţie şi a tuturor clădirilor de pe insulă, chiar de către foştii deţinuţi. Aceştia au lăsat pe pereţii multor clădiri mesaje despre ceea ce s-a petrecut pe Goli. Cel mai edificator este mesajul: „Svršeno Je”.

Astăzi, pe Goli tronează doar ruinele, printre care pasc, fără opreliști, oi şi capre; natura şi-a reintrat în drepturi, vegeteţia invadând locul, distrugând zidurile. Insula, calificată drept *Top Secret,* este cuprinsă astăzi în itinerariile turistice; pentru o sumă variind între 200 şi 400 kuna, ea poate fi vizitată de orice turist, pentru 10 kuna, pe insulă se poate viziona un film documentar despre istoricul insulei; în rest, turistul, în grup sau individual, poate explora Goli, într-o mai mare sau mai mică măsură, în funcţie de pregătirea sa fizică.

Personal, am explorat toată insula, ruină cu ruină, încercând să-mi închipui atrocităţile săvârşite. Terenul arid, soarele torid au însemnat Infernul pentru cei care au fost deţinuţi aici. Ca istoric, am fost revoltat de inexistenţa unui program de protejare a acestui complex. Dar, la intrarea în comandament, am găsit aruncată o cămaşă de deţinut, şi atunci am înţeles mesajul „Svršeno Je”: într-o lume liberă şi democratică nu trebuie să existe puşcării politice, fie ele şi muzee!

Imaginile vorbesc de la sine...

Inscripţie din interiorul zonei productive a Insulei Goli, lăsată de ultimii deţinuţi în 1988 (traducere: *S-a sfârşit!*)

Adrian Kali

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Seminar la Kreisau: *Viaţa de zi cu zi în dictatură*

În primul număr al buletinului nostru, am făcut cunoştinţă cu Memorialul de la Kreisau (Krzižowa), localitatea cu rezonanţă istorică din Silezia de Jos, Polonia, care s-a distins prin rezistenţa antifascistă susţinută de membrii Cercului cu acelaşi nume, conduşi de Helmut James von Moltke, condamnat şi executat la 23 ianuarie 1945.

Memorialul de la Kreisau a organizat, între 20-23 aprilie 2005, a treia ediţie a Seminarului Memorialelor, la care a fost invitat şi Memorialul Revoluţiei din Timişoara.

Scopul acestor seminarii este stabilirea unor legături între memorialele din fosteleţări comuniste, precum şi studierea regimului comunist şi a consecinţelor acestuia asupra evoluţiei ţărilor în discuţie.

Trei au fost cuvintele cheie ale seminarului din 2005**:** *Unterwerfung – Anpassung – Widerstand (Supunere – Adaptare – Rezistenţă*) sau, cu alte cuvinte, *Alltag in Diktaturen (Viaţa de zi cu zi în dictatură).*

Deschiderea seminarului i-a aparţinut Germaniei, reprezentată de Bernd Florath, de la Fundaţia pentru studierea dictaturii SED-ului din Berlin, care ne-a iniţiat în *Opţiunile sociale şi individuale de acţiune*. Tot din partea Berlinului, dar timişorean la origine, William Totok şi-a susţinut *Tezele pe exemplul experienţelor româneşti*, în tandem cu Ludwig Mehlhorn, ale cărui teze au pornit de la *exemplul experienţelor germane.*

La Kreisau, în seminar

Tematica României: *România 1989 – Lupta pentru libertate şi experienţa puterii*, moderator – William Totok. Din partea Memorialului Revoluţiei, Gino Rado a prezentat lucrarea *Structura şi planul de măsuri al Securităţii între 1988-1989*.

Aparatul Securităţii este prezentat cu toate rotiţele şi mecanismele complicate care îl compuneau, pornind de la cele şase Direcţii, ce şi-au dobândit, în timp, o tristă faimă. Urmează subdirecţiile, unităţile militare şi unităţile speciale, cu roluri vitale în funcţionarea aparatului.

Arta, cultura, presa, Radioul, Televiziunea, ştiinţa, învăţământul, sănătatea, justiţia, sportul, nimic nu a scăpat de pază. Proverbul românesc preferat al Securităţii a fost „Paza bună trece primejdia rea.”. Dar nu când e prea strictă (ne-a dovedit-o, din plin, Decembrie 1989!)… Erau urmăriţi cei care vroiau să plece şi cei care plecau. Urmăriţi erau, desigur, şi cei care rămâneau! Cine nu era urmărit?!

Fireşte, ochiul de Argus al Securităţii era deschis nu numai spre interior, ci şi spre afară: „Pe plan extern, era vorba de o dezvoltare permanentă a activităţilor de culegere de informaţii de la grupurile clandestine, de la aşa-numitele *elemente duşmănoase* şi, în acelaşi timp, se urmărea cunoaşterea, prevederea şi zădărnicirea intenţiilor duşmănoase şi a planurilor serviciilor de spionaj, ale organizaţiilor reacţionare, naţional-iredentiste, fasciste, teroriste şi extremiste...” (Gino Rado)

Dar pentru ca un aparat să funcţioneze, el trebuie mânuit. Aflăm, pe rând, cine a mânuit şi a manipulat. Se succedă nume cunoscute sau mai puţin cunoscute, de la generalul Iulian Vlad, „creierul” Securităţii, şi generalul Emil Macri, din fruntea direcţiei de contraspionaj economic, la generalii Vasile Gheorghe şi Marin Neagoe, primul răspunzător de direcţia de contraspionaj militar, iar cel de-al doilea de direcţia de protecţie a conducerii Partidului Comunist Român.

Ziua a doua a dezbaterilor a fost consacrată ţărilor slave. Acestea s-au derulat pe tematica *Colaborarea, refuzul, participarea ca temă a analizării trecutului*. Irina Ostrovskaia, de la Memorialul din Moscova, a prezentat *Familia sovietică în anii dictaturii comuniste. Strategii de supravieţuire*, iar Wjaceslaw Artamonow din Polonia ne-a dezvăluit cum este viaţa de zi cu zi lângă lagărul morţii din Butow. Irina Gerasimova a rememorat *Rezistenţa evreiască împotriva dictaturilor din Bielorusia în anii ‘40-‘80 ai sec. al XX-lea*, iar Victor Feduszczak *Lupta de rezistenţă a Ucrainei în perioada postbelică.*

Seminarul a relevat faptul că, în ţările care au trecut prin experienţa comunismului, individul a avut, cu adevărat, un set de opţiuni la dispoziţie. Dacă a urmat calea colaborării, refuzului sau a participării, totul nu a fost decât o chestiune de curaj şi, în ultimă instanţă, de (supra)vieţuire.

Adina Hornea Abruda

Revoluţia Română în imagini la Parlamentul Turingiei

Paralel cu expoziţia germană *Der Schrei nach Freiheit,* în Erfurt germanii au putut vizita expoziţia *Revoluţia Română în imagini* a Memorialului Revoluţiei, care a fost vernisată la sediul TLSTU Erfurt.

TLSTU Erfurt sau die Landesbeauftragte des Freistaats Thüringen für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR este instituţia care deţine, protejează şi gestionează datele serviciului secret al fostei DDR.

Sediul instituţiei este în clădirea administrativă a Parlamentului Turingiei. Aici a fost găzduită expoziţia Memorialului Revoluţiei preţ de două… anotimpuri (toamna şi iarna 2005-2006).

Expoziţia timişoareană la Parlamentul de la Erfurt

Redăm, în continuare, ce s-a consemnat în raportul de activitate al TLSTU Thüringen pe anul 2005:

Revoluţia Română în imagini

„Expoziţia a fost realizată de Asociaţia Memorialul Revoluţiei din 16-22 Decembrie 1989 din Timişoara/România, pregătită într-o copie în limba germană, a fost văzută mai întâi la Jena şi, în cele din urmă, vernisată la Erfurt de către conducătorul acestei asociaţii româneşti, Dr. Orban.

Evenimentele din Timişoara s-au numărat printre cele mai pregnante din Europa anului 1989, pentru că aici deţinătorii puterii au antrenat o forţă

masivă contra demonstranţilor şi pentru că ştirile despre decembrie/ianuarie 1989/1990 au fost cunoscute şi în Turingia […].”

Lăsăm, mai departe, imaginile să vorbească!

Adina Hornea Abruda

Şcoala de Vară de la Sighet – ediţia a X-a

Atunci când justiţia nu reuşeşte să fie o formă de memorie,
memoria singură poate fi o formă de justiţie
Ana Blandiana
FUNDAŢIA ACADEMIA CIVICĂ
KONRAD ADENAUER STIFTUNG
ŞCOALA DE VARĂ
DE LA SIGHET
EDIŢIA a X a
9-16 IULIE 2007

Organizată de Fundaţia Academia Civică, în colaborare, şi cu suportul financiar al Fundaţiei Konrad Adenauer, cu sprijinul Serviciului Cultural al Ambasadei Franţei la Bucureşti şi al Institutului Polonez, Şcoala de Vară de la Sighet, de anul acesta, şi-a desfăşurat cursurile în plin sezon estival (9-16 iulie). Rector a fost istoricul Stéphane Courtois (Franţa), moderator – Romulus Rusan. Doamna Ana Blandiana, preşedinta Fundaţiei Academia Civică şi domnul Holger Dix, directorul reprezentanţei Fundaţiei Konrad Adenauer la Bucureşti, au avut cuvântul de deschidere.

În programul Şcolii au figurat nume sonore în peisajul politic, istoric şi publicistic al Europei actuale, artişti, scriitori, dar şi martori ai trecutului: Eliot Sorel (Washington), Stéphane Courtois (Paris), Dennis Deletant (Londra), Helmut Müller-Enbergs (Berlin), Thomas S. Blanton (Washington), Konrad Bialecki (Poznan), Michel Thomas Penette (Luxembourg), Svetlana Savranskaya (Moscova), Mircea Carp (München), Andrei Brezianu (Washington), Nestor Ratesh (Washington), Radu Portocală (Paris), Alicja Wancerz-Gluza (Varşovia), Alexandru Niculescu (Paris), Alexandru Zub (Iaşi), Andrei Pleşu (Bucureşti), Lucian Pintilie şi Bujor Nedelcovici (Paris), Liviu Ţârău (Cluj), Rodica Palade (Bucureşti), Nicu Ioniţă (Paşcani), Emilian Galaicu-Păun (Chişinău), Sorin Alexandrescu (Bucureşti), Doina Magheţi şi Daniel Vighi (Timişoara).

Colaboratorii noştri la Sighet

Cei 100 de cursanţi (elevi de certă valoare) au audiat şi au pus întrebări despre: *decomunizare, România în contextele euroatlantice şi europene, Mircea Eliade, atrocităţile de pe frontierele României comuniste, Europa reunificată şi memoria comunismului, dosare de Securitate, destine carcerale, Basarabia, traumele post-detenţie, reviste şi istoriile lor, politica internaţională a României în perioada Războiului Rece, posturi de radio interzise în România comunistă, inutilitatea răului, torţionari, cenzura în teatru şi film în perioada comunistă, creştinismul românesc între Orient şi Occident, metodele de refacere a arhivei STASI distrusă, istoria crimelor comunismului aşa cum apare în dosarele poliţiei secrete, lustraţia în Polonia, itinerariile culturale ale Consiliului Europei şi replici sovietice la disidenţa anilor 1970-1980.*

Să fii copil şi să ai ochii larg deschişi spre samavolniciile săvârşite împotriva semenilor tăi europeni în trecutul recent: acesta este numitorul comun al Şcolii de Vară de la Sighet, manifestare unică în România, în contextul restituirii istoriei.

Doina Magheţi

Colocviu internaţional la Târgovişte

În perioada 11-14 octombrie, la Târgovişte, în cadrul Universităţii „Valahia", a avut loc Colocviul Internaţional *1989 – an decisiv în istoria Europei*.

Colocviul a fost organizat de Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989, în colaborare cu Universitatea „Valahia" şi Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", al Academiei Române, şi cu sprijinul Consiliului Judeţean Dâmboviţa şi al Primăriei municipiului Târgovişte.

La colocviu au participat istorici, jurnalişti şi alte personalităţi publice din Bulgaria, Cehia, Franţa, Republica Moldova, Polonia, Slovacia, Serbia, Ungaria, SUA, România şi, ca invitaţi, revoluţionari din Bucureşti, Târgovişte şi Timişoara.

Prof. univ. dr. Peter Kopecky, dr. Miroslav Tejchman, Claudiu Iordache

În cadrul colocviului au fost supuse dezbaterii patru teme principale: *Raportul dintre factorii interni şi externi în pregătirea, declanşarea şi victoria revoluţiilor din 1989; Conţinutul, caracterul şi formele revoluţiilor din statele europene foste socialiste în anii 1989-1990; Mass-media şi schimbările radicale din Europa Centrală şi de Est; Consecinţele dezintegrării sistemului comunist din Europa asupra evoluţiilor de pe continent la cumpăna mileniilor.*

Au fost prezentate următoarele lucrări: prof. univ. dr. Ion Alexandrescu, *Decizia privind plata datoriei externe şi impactul acesteia*

asupra economiei româneşti la sfârşitul anilor `80*; dr. Miroslav Tejchman (Cehia), *Condiţii interne şi externe, economice şi politice care au determinat colapsul comunismului în Balcani*; prof. univ. dr. Ioan Chiper, *PCUS şi regimul de la Bucureşti la sfârşitul anilor `80; dr. Plamen Petrov (Bulgaria), *Factori interni şi externi care au determinat căderea regimului Jivkov în Bulgaria*; prof. univ. dr. Alicja Sowinska Krupka (Polonia), *Drumul către libertate în Europa Centrală*; prof. univ. dr. Ripp Zóltán (Ungaria), *Dezintegrarea sistemului comunist şi tranziţia prin negociere în Ungaria;* dr. Oşca Alexandru, *Timişoara – primul oraş liber al României*; conf. univ. dr. Mihai Iacobescu, *Modalităţi de preluare a puterii. Cazul Suceava*; lector univ. drd. Teodor Vasiliu, *Revoluţia la Târgovişte. Câteva consideraţii*; lect. univ. dr. Ion Bucur, *Mass-media românească în primele zile ale Revoluţiei*; prof. univ. dr. Peter Gross (SUA), *Limitele democraţiei: cum a eşuat media atomizată şi a reuşit în epoca post-comunistă*; dr. Branko Nadoveža (Serbia), *Revoluţia Română în presa din Serbia*; Gino Rado, *Reflectarea Revoluţiei Române în media din Ungaria şi Germania*; prof. univ. dr. Jean Louis Courriol (Franţa), *Imaginea Revoluţiei Române din decembrie 1989 în Franţa*; prof. univ. dr. Peter Kopecky (Slovacia), *Decembrie 1989 în ochii unui slovac*; dr. László Borhi (Ungaria), *Răspunsul vestic la tranziţia din Ungaria*; lect. univ. dr. Teodora Stănescu Stanciu, *Evoluţii politice din statele central-estice ale Europei: 1990-1996. Studii comparative*; prof. univ. dr. Marian Cojoc, *Remodelarea structurilor organismelor europene după 1989. Etapele extinderii Uniunii Europene*.

László Borhi, Ioan Scurtu, Mihai Andreescu, Jean Louis Courriol

În cadrul discuţiilor au mai fost abordate şi alte teme interesante: *tipul de regim din statele membre ale Pactului de la Varşovia, comunist, socialist sau dictatorial; dezinformarea în privinţa morţilor de la Timişoara; rolul SUA şi URSS în schimbările politice din România.*

Au fost organizate şi deplasări pentru documentare la fosta cazarmă din Târgovişte, unde au fost judecaţi şi executaţi Nicolae şi Elena Ceauşescu, la Curtea Domnească şi Turnul Chindiei şi la Complexul Memorial „Mateiaş."

Gino Rado

BIBLIOTECA REVOLUŢIEI

Adrian Kali, ***Lecţia Timişoarei***, Timişoara, 2007, 63 p.

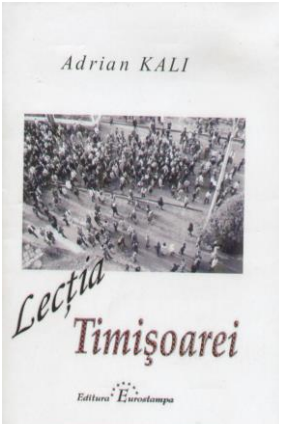

Elevii noştri ştiu tot mai puţin despre adevărurile crunte ale României dinainte; despre 1989 şi marea schimbare, de la noi şi din lume, declanşată atunci. Am avut şansa istorică de a fi martorii unor evenimente tumultuoase şi cruciale ce se produc doar o dată într-un secol sau chiar mai rar; evenimente ce jalonează destinul umanităţii pentru următoare lungi perioade de acalmie.

Destinul a făcut ca la noi minunea să se întâmple în Timişoara. Iar acum, pentru elevii de azi şi de mâine, lecţia Timişoarei o susţine un profesor, istoric şi revoluţionar de-al nostru; participant şi, prin miracol, supravieţuitor al acelor încleştări, duse dincolo de frică, împotriva eşaloanelor ce semănau moarte.

Un om care şi-a depăşit frica nu face compromisuri; el devine necesarmente credibil. Vorbeşte, adică scrie pe limbajul de înţeles al liceenilor. Ne explică, în cuvinte simple şi de bun simţ, de ce românii nu l-au mai crezut pe Ceauşescu, cum s-a alterat crezul în comunismul românesc – o făcătură de import cu rare momente de demnitate naţională. Ne ilustrează schemele piramidale ale oligarhiei tovarăşilor, dincolo de care era doar pustiu şi ger în suflete; şi teamă sau repulsie faţă de colosala maşină de strivit oamenii neînregimentaţi şi liberi.

Lecţia Timişoarei este cea a nevoii de a te descătuşa de toate îngrădirile dictaturii de afară şi din interiorul fiinţei noastre. Nevoia de a redeveni normali şi critici; mai mult critici decât mulţumiţi. Şi doritori de a gusta şi a ne înfrupta din spaţiul libertăţii fără îngrădiri şi dascăli atotştiutori, cu reţete infailibile de succes în viaţă şi fericire garantată. O libertate care însă a fost atinsă şi prin moarte la Timişoara. O eliberare de toate spaimele dictaturilor, călcate în picioare; eliberare prin depăşirea fricii şi naşterea speranţei. Repere pentru acest măreţ şi iluzoriu vis de o săptămână al timişorenilor care s-au numit László Tőkés, Biserica şi Dumnezeu, Lorin Fortuna şi Frontul Democrat Român....

O lecţie despre nevoia de a visa şi de a crede în vise; în vise care să dureze, nerisipite de realitatea obtuză şi, prea de multe ori, nedreaptă cu cei ce o ignoră.

Aceasta este lecţia Timişoarei, a speranţei într-un mâine care să nu fie o deziluzie pentru gândurile eliberate din noi. Gânduri cu care s-a luptat pe buze (şi s-a murit) în acel decembrie de foc, ce a făcut istorie şi pentru noi, cei de astăzi, în România.

Miodrag Milin

Timothy Garton Ash, ***Istoria prezentului. Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor `90***, Editura Polirom, Iaşi, 2002, 368 p.

Licenţiat în istorie devenit jurnalist şi jurnalist redevenit istoric, autorul a urmat cursurile Facultăţii de Istorie a Universităţii Oxford, iar între 1986-1987 a obţinut o bursă la Centrul Internaţional Woodrow Wilson din Washington.

Interesul său pentru rezistenţa germană faţă de regimul nazist i-a purtat paşii în Berlin, la sfârşitul anilor '80, şi s-a concretizat în prima sa carte şi în supravegherea sa de STASI, autorul fructificând, ulterior, formarea dosarului său prin volumul publicat în 1988.

În jurnalism s-a remarcat, prin publicarea de relatări şi analize despre înlăturarea comunismului din Europa Centrală, ca editor al ştirilor externe la *The Spectator,* editorialist al ştirilor privind Europa Centrală pentru *The London Times* şi comentator al ştirilor externe pentru *The Independent*. Eseurile sale apar frecvent în *The New York Review of Books,* iar editorialele în *The Guardian.*

În prezent, Timothy Garton Ash este profesor de Studii Europene la Universitatea Oxford (unde este directorul Centrului de Studii Europene de la Colegiul Sfântul Anton) şi cercetător ştiinţific al istoriei contemporane la Institutul Hoover al Universităţii Stanford.

Volumele sale au ca teme de cercetare prăbuşirea regimurilor comuniste din Europa Centrală şi de Est în 1989, conexiunile dintre intelectualitate şi politică şi cele dintre Uniunea Europeană şi celelalte ţări europene, iar cartea de faţă este o continuare a cercetărilor sale, ce au debutat cu *Und willst Du nicht mein Bruder sein... * Die DDR heute* (1981) şi au continuat cu *The Polish Revolution: Solidarity,* 1980-1982 (1983), *The Uses of Adversity: Essays on the Fate of Central Europe* (1989; ediţia română fiind publicată sub titlul *Foloasele*

prigoanei, la Editura Humanitas în 1997, în traducerea lui Catrinel Pleşu), *We are the People: The Revolution of 1989 as Witnessed în Warsaw, Budapest, Berlin and Prague* (1990; ediţia americană fiind publicată sub titlul *The Magic Lantern, In Europe's Name: Germany and the Divided Continent* (1993), *The File: A Personal History* (1998) şi *History of the Present: Essays, Sketches and Despatches from Europe in the 1990 s* (2000). Ultima sa apariţie este *Free World: Why a Crisis of the West reveals the Opportunity of our Time* (2004).

Volumul *Istoria prezentului. Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor '90* al lui Timothy Garton Ash a văzut lumina tiparului, în versiunea originală, în 2000, iar în cea română, în colecţia *Historia* (coordonată de Mihai Răzvan Ungureanu), la editura ieşeană Polirom, în traducerea lui Cătălin Constantinescu, în 2002, fiind unul din rezultatele Programului Balkan History, finanţat de Fundaţia CONCEPT din România şi de Fund for Central and East European Books Project din Amsterdam.

În opinia autorului, conceptul de „istorie a prezentului" diferă de canoanele istoriografice ce domină astăzi istoria contemporană, provenite din concepţia lui Leopold von Ranke, conform cărora istoricii pot înţelege mai bine o perioadă istorică, după parcurgerea unui interval lung de timp de la producerea sa, remarcând că, până la apariţia acestei idei în istoriografie, calitatea de martor ocular la evenimentele istorice era considerată esenţială pentru înţelegerea evenimentelor istorice, de la Tucidide (cu al său *Război peloponesiac,* trecând prin operele lui Caesar – *Însemnări despre războiul galic* şi *însemnări despre războiul civil , Însemnări despre războiul dacic* (ale împăratului Traian, am adăuga noi), la Alexis de Tocqueville, cu opera lui privind revoluţia de la 1848 din Franţa şi continuând cu William Shirer şi *Ascensiunea şi decăderea celui de Al Treilea Reich* ori Cornelius Ryan cu *Ziua cea mai lungă.* În apărarea conceptului de „istorie a prezentului", ca martor ocular la revoluţiile din 1989, şi influenţat de experienţa sa jurnalistică, autorul afirmă că „nimic nu se compară cu a fi la faţa locului"(p. 14).

În cercetarea „istoriei prezentului", după opinia autorului, există şi limite, constituite de apariţia unor noi surse de informaţii (incluzând, aici, atât apariţia de noi surse de informaţii, cât şi urmările imediate ale evenimentelor istorice), ceea ce duce la necesitatea revizuirii istoriei prezentului.

Opinia diplomatului şi istoricului american George Kennan, însuşită de autor, este că „istoria prezentului" este o „zonă îngustă şi rareori vizitată a demersului literar în care ziaristica, istoria şi literatura... se adună laolaltă" (p.14), opinând că este un domeniu rareori cercetat, dar interesant prin tensiunea lui.

În concepţia autorului, caracteristic pentru cercetătorul acestui domeniu este senzaţia de parcurgere a unei „ţări a nimănui", iar „elementul cheie al încrederii" (în opera „istoricului prezentului" – n.n.) nu este nici

aparatul tehnic prin care se fac înregistrările audio-video, nici sursele (de informaţii pentru „istoria prezentului" – n.n.), nici verificarea (faptelor consemnate de „istoricul prezentului" – n.n.), oricât de valoroase ar fi acestea. Este calitatea care poate fi numită cel mai bine „verosimilitate" (p. 16).

În cele 33 de eseuri, schiţe, relatări ale volumului, regăsim crâmpeie din istoria Europei, cu reverberaţii de la Războiul de 30 de ani (1618-1648), trecând prin Congresul de la Berlin din 1878, până la conflictul din 1999 dintre Federaţia Serbia-Muntenegru şi N.A.T.O.

Structura volumului începe cu o hartă a Europei din 1999, la care se adaugă, pe lângă sus-menţionatele reportaje, liste cronologice cu evenimentele majore din istoria Europei Centrale şi de Sud-Est între 1990-1999, în final, existând un index de nume proprii.

Temele majore ale volumului se ocupă de prăbuşirea Republicii Democrate Germane şi reunificarea cu Republica Federală Germania („Germania descătuşată", „Banalitatea binelui", „Adio, Bonn!"), mentalitatea foştilor conducători şi spioni comunişti est-germani (precum Erich Mielke – „Soluţia", Erich Honecker – „Vizita" şi Markus Wolf – „Martorul Wolf"), necesitatea asanării morale a societăţilor postcomuniste în Europa Centrală („Procese, epurări şi lecţii de istorie"), evoluţia de la dictatură la democraţie a regimurilor politice din Europa Centrală („Après la Déluge, Nous"), rolul intelectualilor în schimbarea societăţii civile din Europa Centrală („Intelectuali şi politicieni", „Marta şi Elena", „Bucătăria Elenei"), problemele Uniunii Europene („Afacerea Chequers"), politica britanică faţă de Uniunea Europeană („Taţi şi fii", „Am greşit autobuzul?"). Un loc aparte îl are în volum tema destrămării Iugoslaviei („Croaţia purificată", „Bosnia în viitorul nostru", „Tragedia sârbă", „Plângi, ţară dezmembrată!") şi conflictul din 1999 dintre Federaţia Sârbă - Muntenegru şi N.A.T.O. („Război în Kosovo", „Întoarcerea în Kosovo", „Protectoratul", „Anarhie şi nebunie").

Experienţa jurnalistică a autorului evocă figurile politice de prim rang ce au scris istoria Europei Centrale între 1990-1999, de la Erich Mielke şi Erich Honecker la Helmuth Kohl şi Oskar Lafontaine, de la generalul Jaruzelski la Lech Wale_sa, de la Radovan Karadzic şi Slobodan Milosevic la Dobrica Cosic şi Zoran Djindjic, alături de membrii emblematici ai societăţii civile ca Adam Michnik şi Vâclav Havel, neuitând să evoce presei libere în formarea societăţii democratice în Polonia prin *Gazeta Wyborcza, Robotnik* şi *Tygodnik Masowsze*.

Este prezentată şi opinia occidentalului ce călătoreşte în Europa Centrală şi de Est faţă de starea de fapt existentă aici: „Cu cât te apropii mai mult de Est şi de Sud, cu atât mai multă corupţie şi haos." (p.299), alături de un diagnostic pertinent al autorului privind diferenţele de dezvoltare ale regiunilor României

– „Şi Transilvania şi Banatul, care împreună măsoară mai mult de o treime din România, sunt marcate pozitiv de moştenirea austro-ungară. Dar chiar dacă mergi spre părţile sudice ale României, care au aparţinut Imperiului Otoman, diferenţele sociale, politice şi economice dintre Ungaria şi România nu sunt la fel de abrupte ca acelea dintre Slovacia şi Ucraina" (p.298), faţă de situaţia internă a României postdecembriste („haosul antidemocratic din acea vreme" – p.293) sau de caracterizarea seacă a regimului instaurat de Milosević – „*democratura:* democraţie ca formă, autoritarism ca substanţă. Aceste *democraturi* comuniste se menţin la putere prin controlul asupra televiziunii de stat, poliţiei secrete şi deţinerea abuzivă a unor largi sectoare din fosta economie de stat. Astfel de regimuri pot fi răsturnate paşnic, dar acest lucru necesită o coaliţie mare formată din aproape toate forţele care i se opun." (p.278), cu paralele ce se impun şi României postdecembriste.

Preocupările lui Timothy Garton Ash faţă de Europa Centrală şi de Sud-Est sunt similare cu cele ale lui Dennis Deletant faţă de România, scrierile sale fiind marcate de experienţa sa jurnalistică, în comparaţie cu amprenta ştiinţifică mai pregnantă din scrierile conaţionalului său.

Volumul de faţă este o retrospectivă analitică amplă – pe alocuri caustică – a perioadei 1989-1999 din istoria Europei Centrale şi de Sud-Est (România nefiind decât rareori subiectul analizei autorului), apropierea de perioada cercetată lipsind-o de profunzimea clasicelor lucrări ştiinţifice.

Laurenţiu Mioc

DOCUMENTAR

Femeile în Revoluţie

Din dosarele Procesului de la Timişoara (audieri, septembrie 1990)

În lumea dură a bărbaţilor, un NU din partea femeii are alte relevanţe decât cel scăpat printre buze, uneori inconştient şi la tot pasul, pentru a ne ghida opţiunile comportamentale, ale persoanei şi cele publice.

Este NU categoric, după o viaţă de trudă şi speranţe irosite într-un sistem al minciunii; minciună şi violenţă abătută asupra unei femei istovite, care a fost pedepsită violent când a vrut să fie cinstită, cu ea şi lumea, în demnitatea ei.

Un NU al unei mame de martir. Cu pioşenie şi multă bunăcuviinţă, în confruntare cu Răul instituţionalizat, fără chip şi suflet, care semăna a moarte de după perdeaua hotelului: „Să fie scoşi şi judecaţi!”.

Un NU între lumi, pe invers: cu refuz de a gira viitorul pe seama diletanţilor ori a fariseilor; şi speranţe de Decembrie, vii încă, în reformarea vechii structuri.

Un NU din bun simţ şi speranţă de mai bine; naivitate reprimată şi ea cu vorbe triviale şi ameninţări brutale ale câinilor dezlănţuiţi ai Răului.

Un NU sfâşietor şi tragic, al mamei de copil, pentru tulburarea liniştii morţii („Doamne, cine i-o fi luat verigheta?”) şi a rânduielilor vieţii („Nimeni n-a tras... Atâta le doresc: ucigaşii să aibă parte de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag.”) (Miodrag Milin)

Ioana Ecaterina. Muncitoare, 53 de ani. Ridicată în seara de 16 decembrie, în Piaţa Sinaia, şi dusă la Miliţia Judeţeană, împreună cu alţi arestaţi. A fost bătută în curte: „Tremuram toată, nu ştiam ce să fac de frică…” În aceeaşi noapte, pe la 4,00, spre dimineaţă, câteva femei au fost ridicate şi apoi eliberate, „ne-a resfirat pe străzi”. Duminică, în 17, pe la orele 13,00, fiind în Piaţa Maria, a fost, din nou, ridicată de colonelul Sima şi dusă într-un gang, sub pretext „să-l vedem pe domnul Tökés.” Aici a fost lovită crunt, cu pumnul, „de mi-a ieşit o măsea şi cu o ureche nu aud.” În 18 a fost bătută, din nou, cu picioare în burtă, de un civil, cu numele Veverca, la Spitalul Judeţean, unde voia să-şi scoată un certificat medico-legal pentru bătăile îndurate anterior.

- *Deci cum vă numiţi?*
- Ioana Ecaterina.
- *Ce vârstă aveţi?*

- 53 de ani.
- *53 de ani. Ocupaţia?*
- Muncitoare la C.F.R.
- *Muncitoare la C.F.R. Domiciliul? Doriţi să fiţi audiată ca martor sau ca parte civilă?*
- Ca parte civilă, ca parte vătămată.
- *„Rog să fiu audiată ca parte vătămată în cauză.” Vă ascultăm!*
- În data de 16, după-masa, m-am dus în Piaţa Unirii, să cumpăr lapte pentru nepoţi. Plecând de la Piaţa Unirii, am venit încoace şi am auzit că se scandează ceva de la Piaţa Maria. De la Piaţa Unirii am venit pe jos până la Piaţa Maria. La Piaţa Maria am mai stat şi eu acolo, până la 7,30-8,00, nu ştiu să apreciez ora…
- *Dimineaţa?*
- După-masa.
- *După-amiaza, aşa, pe 16?*
- Da. Pe 16. De la Piaţa Maria m-am dus până la „Sinaia” pe jos. Nu aveam aşa distanţă mare, de la „Maria” până la „Sinaia.” La „Sinaia” au venit nişte cetăţeni civili şi m-au luat într-o maşină. Luându-mă în maşină, nu ştiam unde mă duce, nu ştiam nimic, era întuneric, nu vedeam nici cine e, nici ce maşină e, decât că e o maşină închisă, atât pot să apreciez, că era o maşină închisă la culoare. Când am ajuns la Miliţie, unde ne-a lăsat jos într-o curte mare, ne-a lăsat şi apreciam că este Miliţie sau Inspectorat, nu ştiam ce e, pe sub mâini m-am uitat doar, că-mi era frică şi m-am uitat şi am văzut că sunt nişte cazane mari de motorină, de benzină, de ulei… Lângă mine era un om care întotdeauna îmi spunea să nu-mi fie frică. Dincolo de mine a ridicat un om capul, presupuneam că este un om, tot muncitor, era tractorist şi zice către mine: „Doamnă, nu vă fie frică! Nu vă fie frică!”. Tremuram toată, nu ştiam ce să fac de frică…
- *Dar ce s-a întâmplat acolo? Ce vi s-a întâmplat?*
- Ne-a bătut. Acolo ne-a bătut cel puţin 20-25 de minute.
- *Cine?*
- Un om înalt, foarte nervos, un om mai voinic, în civil, ne-a bătut de ne-a zăpăcit în bătaie… Asta a fost pe 16…
- *Câţi eraţi acolo?*
- Era un singur om care ne-a bătut…
- *Nu, nu, nu! Dar câţi eraţi dv. acolo?*
- Noi eram mulţi, foarte mulţi, cel puţin 80-90 de persoane.
- *Şi eraţi întinşi jos? Acolo în curte?*
- Eram întinşi pe burtă. Ca pe animale ne-a întins pe burtă.

- Când v-au luat de-acolo, de la Restaurantul Sinaia, aveaţi ceva asupra dv. care să dea de bănuit?

- Nu aveam nimic, decât aşa, plasa o aveam, cum o am şi-acum. Deci nu plecam fără de plasă cu mine nicăieri, că nu ştiam ce găsesc, pentru că luasem plasa ca să iau lapte pentru copii, pentru nepoţi, că am patru nepoţi…

- Aşa!

- Şi la ora 3,30-4,00 dimineaţa, după ce ne-a interogat, ne-a luat declaraţie cineva, civil iară, ne-a luat o declaraţie şi ne-a dus pe noi tot cu o maşină închisă, ne-a răsfirat pe străzi…

- V-a dat drumul?

- Ne-a dat drumul.

- În aceeaşi noapte?

- În aceeaşi noapte… Nouă ne-a dat drumul, la câteva femei… La câteva persoane numai şi la câţiva copii, eu eram cea mai bătrână din câţi am fost acolo… Dar ne-au bătut într-un hal fără de hal. Pe 17 dimineaţa, ne-am dus la biserică. După-masă, când am ieşit la 1,00, la 1,00 şi ceva, iară am venit, din nou, la „Maria" aci…

- De ce?

- Că am auzit că s-au spart foarte multe magazine şi am zis: „Hai să mergem şi noi, poate că s-a spart şi la «Maria», să vedem ce e acolo." Am auzit de la biserică că pe pastorul Tőkés vor să-l scoată de-aici sau să-l omoare… Eu aşa ceva auzisem de la lume, de la popor. Am venit aici, la „Sinaia", am zis către ăia care păzeau acolo, grupul ăla mare de oameni, erau în jur de 300-400 de oameni la „Maria." De-acolo am cerut la ăia care erau acolo, care păzeau acolo: „Lăsaţi-ne să-l vedem pe domnul Tőkés, dacă şi pentru el am venit aici, cel puţin lăsaţi-ne să-l vedem, dacă mai există sau l-aţi omorât!". Vine un domn, locotenent sau colonel, nu ştiu ce este, că nu prea cunosc gradele, că sunt ţărancă, vine şi zice: „Te luăm, dar fără ca să ne faci ceva!" M-au luat înăuntru, m-au dus pe coridorul ăla, pe mine şi mai pe o femeie. Ăla în timpul ăsta o ieşit. Ne-am uitat pe o uşă şi pe cheia uşii, că nu se putea, era imposibil să intri înăuntru, ne-am uitat pe cheia uşii, el a ieşit. Iar eu am primit un pumn de mi-a ieşit o măsea şi cu o ureche nu aud… Imediat mi-a ţâşnit sângele pe ureche şi pe gură şi, venind afară din holul ăla, după ce mi-am revenit, un om cu barbă, înalt, puţin mai înalt ca mine, cam 1,50-1,60 să fi avut, omul ăla a zis: „Domnule Sima, ai nenorocit-o, ai nenorocit-o! Ce i-ai făcut?" De-atunci am aflat că cel care m-a lovit îl cheamă Sima. Nu l-am cunoscut, în viaţa mea nu…

- Dar l-aţi văzut pe cel care v-a lovit?

- Da, cum să nu…

- *Cum arăta?*
- Un om mai înalt ca mine şi mai bine ca mine şi avea două stele mai mici şi una mai mare…
- *Aşa, şi altceva? Era tânăr, era în vârstă?*
- Era în vârstă…
- *Şaten, brunet, blond?*
- Mai aşa, şaten, nici blond, nici brunet, mai şaten…
- *Cărunt sau necărunt?*
- Nu m-am uitat, că era cu chipiu.
- *Cu chipiu… Da. Şi aţi plecat de-acolo, probabil.*
- Am plecat de-acolo aşa cum am fost. Am plecat acasă direct. În drum spre casă, m-am întâlnit cu soţul. Zice: „Ce-i cu tine?", zic: „Uite, cutare şi cutare m-au bătut." Zice: „Ce-ai căutat acolo?". „Am fost şi eu ca oricare om, am fost să văd." M-am dus acasă, pe 18 dimineaţa nu m-am dus la lucru. M-am dus să-mi fac certificat medico-legal.
- *Aşa…*
- Când am ajuns în holul Spitalului Judeţean, că la Spitalul Judeţean se făceau certificatele medico-legale, când am ajuns în holul spitalului, acolo striga un bărbat, adică am întrebat un bărbat, văzându-l civil şi venind către mine, zic: „Domnule, spuneţi-mi şi mie, unde să mă duc să-mi fac un certificat medico-legal?". Îmi spune: „Uite, acolo." Între timp, venea un om îmbrăcat în haină de piele, tot civil, înalt, foarte nervos şi zice către noi: „Ce cauţi aici?" Zic: „Vreau să-mi fac certificat medico-legal, că m-au bătut, ieri noapte, la Miliţie, la Procuratură, la Miliţie…", nu ştiam nici eu, dar asta mi-a fost vorba, ăsta mi-a fost cuvântul… M-a luat de mână, aici, de mână, de mi-au rămas urme pe mâini, aşa m-a strâns de mână, m-a luat, m-a tras în hol şi mi-a dat câteva picioare în burtă. De-atunci, eu nu mai pot să lucrez, nu mai sunt capabilă să lucrez, de cinci luni de zile stau în spital şi nu mă pot vindeca nicidecum. Am fost aşa de rău bătută, şi vine domnul doctor Costea şi spune: „Domnule, de ce dai în femeia asta, aici nu este voie să baţi!" Şi i-a spus pe nume, cum îl cheamă. Eu nu-l cunosc, nu ştiu, era civil…

Avram Elena. **Mama lui Avram Vasile, de 40 de ani, decedat. Ziua de 17… „Am fost la biserică... s-o gătat liturghia, manifestanţii pe partea stângă... pe partea dreaptă, era Armata... Manifestanţii... m-or luat de braţ, aşa că eu am întrebat că Armata îi cu ei... Nu, măicuţă!... Ei cântă de Ceauşescu şi noi strigăm Jos Ceauşescu!... Am plecat la Spitalul Judeţean... or mai fost femei, una cu supă, să ducă la fata operată... nu ne-o lăsat... Către cine ţineţi armele aşa? Către noi, bunicii voştri?... Şi le-am zis la copii să nu se ducă... Nu pot să spun cât o durat până o venit un vecin... Mi-au zis că-i împuşcat la Clinici... cine o tras în copilul meu?Că o intrat glonţul... între coaste şi plămâni, şi s-o oprit şi i-o spart ficatul... şi rinichiul i l-o scos şi o mai trăit copilul meu până a doua zi**

de Crăciun... şi atunci or venit securiştii acolo şi ne-or scos afară... copilul meu o murit şi eu nu l-am văzut... Cine o tras în copilul meu?… Să fie scoşi şi judecaţi!" Asupra grupului de demonstranţi s-a tras din Hotelul Timişoara, „că glontele o venit pe o traiectorie de sus în jos... A rămas o nepoţică de 14 ani."

- *Cum vă numiţi?*
- Avram Elena.
- *Ce vârstă aveţi?*
- 63 de ani.
- *Sunteţi mama lui Avram Vasile, da?*
- Da.
- *Decedat, da?*
- Da.
- *Ce ştiţi legat de…?*
- Domnule preşedinte, eu, duminica, toată ziua am fost în oraş, am fost la biserică, după-masă am plecat la Judeţean…
- *Ştiţi, iertaţi-mă, trebuie să-mi fac datoria, sunt obligat de lege. Ştiţi că mărturia mincinoasă se pedepseşte.*
- Da, domnule preşedinte. N-am ce să mint. Eu mi-s femeie bătrână…
- *Am înţeles…*
- Am fost la biserică. Când am ieşit din biserică, or venit manifestanţii… S-o gătat liturghia, manifestanţii pe partea stângă, tineret or fost, şi, pe partea dreaptă, era Armata. Am ieşit şi am aşteptat tramvaiul… N-o venit şi am intrat şi eu cu ei şi or venit până la Operă. La Operă, Armata s-o retras. Manifestanţii ăştia or strigat acolo: „Jos Ceauşescu!", „Jos comunismul!", „Vrem libertate!", or cântat „Hora Unirii", „Deşteaptă-te, române!"… Încă doi m-or luat de braţ, aşa că eu am întrebat că Armata îi cu ei? Că am văzut că îi şi Armata şi ei… „Nu, măicuţă!", zice: „Ei cântă de Ceauşescu şi noi strigăm «Jos Ceauşescu!»". Şi m-am dus cu ei de braţ, m-am dus până acolo, că or spus că merg la Partid şi m-au întrebat dacă merg cu ei şi le-am spus că mă duc acasă, că mi-i greu, că o fost o căldură şi am spus la copiii mei ce-am văzut. După-masă am plecat la Spitalul Judeţean… Când am ajuns la tramvai, n-o circulat tramvaiul 4 şi am luat 17-le, troleibuzul ăla, am mers până la Tribunal. Acolo erau cordoanele de militari, nu ne-or lăsat să trecem… Or mai fost femei, una cu supă, să ducă la fata, operată de fiere… Nu ne-o lăsat… Le-am zis: „Măi, copii, lăsaţi-ne să trecem, noi nu facem nimic!", or spus că „Nu, nu!", militarii. Le-am zis: „Cătră cine ţineţi armele aşa? Cătră noi, bunicii voştri? Părinţii voştri?" Unii or început a plânge, or plâns unii militari… Am vrut să mergem cătră semafoare şi ne-or zis să nu mergem, că acolo sunt de ăia cu coifuri şi sunt de-ăia, securişti… Iară am venit înapoi, că

era lume acolo şi copii mai mult… Am venit înapoi către Piaţa Unirii, ca să trecem, să mergem la spital. N-am putut, că tot Armata o fost peste tot… Am trecut să mergem înapoi către casă… Acolo spărgeau pe vitrine, nişte copii spărgeau pe vitrine. Am ajuns acasă. Femeia s-o dus, că o zis că stă pe Bv. Sălăjan, aia cu oala cu supă, şi eu am venit acasă… Şi am spus la copiii mei, erau nişte vecini şi am spus, dar era gata să plece şi copilul meu cu vecinul ăla. Eu le-am povestit că am auzit că a călcat tancul o femeie şi un copil… N-am văzut, atunci s-o făcut scandal mare şi zbierături, şi huiduite, şi eu atunci am plecat de-acolo, când s-o călcat femeia aceea… Eu n-am văzut, aşa or zis. Şi le-am spus la copii să nu se ducă… Eu m-am dus la cameră, la fată, acolo, şi copilul o plecat cu vecinii ăia… Nu mai pot să spun cât o durat până o venit un vecin şi o bătut la uşă şi eu, când am deschis uşa, mi-au zis că „Îi împuşcat la Clinici!”. Eu mi-am luat şlapii şi am fugit la Clinici… Se trăgea… să mă lipesc de alţii, eram pe Circumvalaţiunii… strigau… Când am ajuns la Clinici, acolo, iară, se spărgea pe partea ailaltă şi am auzit nişte domni că or strigat: „Spargeţi, copii!”. Dar eu m-am dus la poartă la Clinici, le-am strigat să mă lase să intru. N-or vrut să mă lase… Se trăgea dintr-o macara din faţă de la Clinici, se trăgea, se împuşca şi-atunci m-or auzit vecinii şi m-o auzit şi doamna doctor Bárányi, că a fost doctoriţa la băiatu’ meu, că ea o lucrat la „Sud”, şi o venit la poartă şi m-o băgat înăuntru şi o vrut să-mi dea medicamente. Am spus că vreau să văd copilul meu dacă-i mort, dacă nu-i mort… Mi-a spus că nu-i mort şi că-i operat şi să stau liniştită… Şi-atunci mi-or spus colegii ăia că, cum or ajuns la Piaţa “700” şi or trecut, şi între Oftalmologie şi Centrul Militar l-or împuşcat pe copilul meu cu gloanţe de război. Cine-o tras de-acolo, din Hotelul „Timişoara”? Cine-o fost acolo şi cine-o tras în copilul meu? Că o intrat glonţul, mi-o spus profesorul, pe-aici o intrat glonţul şi între coaste şi plămâni şi s-o oprit şi i-o spart ficatul, că o fost „dum-dum” de ăla şi rinichiul i l-o scos şi o mai trăit copilul meu până a doua zi de Crăciun, dimineaţa la 4,00, şi n-am mai putut să mă bag, toată noaptea am stat, au deschis uşa, cum or tot venit răniţii, şi tot o plâns lumea acolo, şi doctorii or plâns… Am stat în toată ziua, şi noaptea m-am dus la el la spital, până când o vorbit Ceauşescu, şi-atunci or venit securiştii acolo şi ne-or scos afară… Nu ne-or lăsat decât la poartă… Copilul meu o murit şi eu nu l-am văzut… Cine o tras în copilul meu? La 70 de ani să rămân pe uliţe, să n-am pe nimeni! Eu vreau să ştiu! Să fie scoşi şi judecaţi! Ei spun că suferă că-s arestaţi, dar eu nu sufăr că mi-or omorât copilul?! Şi pentru ce...? Spune că sunt huligani, ce o putut să spargă acolo? Să-l fi împuşcat în picioare, să fie şchiop, dar nu să mi-l omoare cu glonţ de război! Toată lumea ştie că m-au scos afară cu leagănul din casă şi mi-au sigilat tot!

Greu l-am crescut şi bărbatu' meu mi l-or dus la concentrare şi socru-meu închis şi bătut şi smulse mustăţile la socru-meu şi tata închis… Domnul de la S.M.T. Fibiş i-o fost milă şi ne-o trimis câte-o pită acasă… Şi copilu' mi l-or împuşcat acuma! Eu trebuie să sufăr anii ăştia, să n-am copil? Pentru ce au tras în el? Pentru ce mi l-or omorât, copilul meu…! Atâta am avut de spus. Să-l văd pe cel care a tras din Hotelul „Timişoara"! Că de-acolo, că aşa o venit glonţul, de sus, şi mi-or omorât copilul! Numai atâta am avut de spus…

- *Câţi ani avea băiatul?*
- 40 de ani.
- *„…în vârstă de 40 de ani." Cu ce se ocupa?*
- Muncitor…
- *„Acesta, împreună cu mai mulţi vecini, a ieşit în oraş, la demonstraţii." Cât era ora când a plecat de-acasă?*
- Nu mai ştiu, domnule, în jur de 16,00…
- *„Pe seară, am primit vestea…"*
- El a fost primul împuşcat. La Clinici el o ajuns primul rănit.
- *Da. „Pe seară am primit vestea că fiul meu, în zona Centrului Militar Judeţean, a fost împuşcat. Mi s-a spus că s-a tras dinspre Hotelul «Timişoara»."*
- O spus şi el: „Vezi, mami, puteam să fiu mort…"
- *„A trăit până în data de 25 decembrie, când a decedat…" Da. Când s-a întâmplat asta? În 17 decembrie?*
- Da.
- *„A fost rănit în seara de 17 decembrie, fiind internat în spitalul Clinicile Noi." Dar ce v-a spus fiul, de unde s-a tras? Din hotel sau dinspre hotel?*
- Din hotel, din hotel.
- *„Menţionez că…"*
- Din Hotelul „Timişoara."
- *„Menţionez că am stat de vorbă cu fiul meu, cât timp a mai trăit, şi mi-a spus că s-a tras asupra grupului de demonstranţi, unde se afla şi el, din Hotelul «Timişoara.» Medicul mi-a comunicat că glontele a venit pe o traiectorie de sus în jos, pătrunzându-i în torace, subclavicular." Da. Are copii băiatul dv.?*
- Are o fetiţă de 14 ani.

Rusu Maria. Detalii despre evenimentele de la Biserica Reformată, din ziua de 15 decembrie… „A început să se strige: Români, veniţi cu noi! Români, nu fiţi laşi!… În 18 decembrie: am coborât din tramvai… în faţa mea, pe mijloc, unde e zona verde, mergea un ostaş de Grăniceri şi, lângă el, un civil care filma totul. În 20 decembrie… s-a pus carne şi lămâi la liber: că a venit Bălan, de anul nou o să avem curcan… În faţa

Catedralei, nişte bărbaţi mai furioşi băteau cu pumnii şi picioarele, să se deschidă, şi-i făceau pe preoţi laşi şi criminali, că au scos ieri copiii, să fie împuşcaţi… În 20, în balconul Operei… Vreţi să vă vorbească tovarăşul Matei, vreţi să vă vorbească… Bălan? Da, vrem Bălan ca primar!... Alţii au început... Iliescu şi Mănescu!"

- *Cum vă numiţi?*
- Rusu Maria.
- *Ce vârstă aveţi?*
- 59 de ani.
- *Înţeleg că vreţi să fiţi audiată ca martor. Da?*
- Da.
- *Vă ascultăm!*
- În data de 15 decembrie, dimineaţa, am pornit de-acasă să mă duc spre copii. Nora mea abia născuse al treilea copil şi, din tramvai, am văzut aglomeraţie la staţia Doja. Am coborât, ştiam că acolo e Tőkés László şi că, de două zile, am văzut nişte ostaşi acolo şi am…
- *Vorbiţi mai aproape de microfon, că nu se aude!*
- …ostaşi, de vreo două zile acolo, şi zic „Cine ştie ce păzesc?!" Şi am coborât din tramvai…
- *În data de 15 sau în 16?*
- În 15 decembrie dimineaţa, înainte de ora nouă… Era adunată lumea acolo, circa 40 de persoane, femei şi bărbaţi, şi am întrebat şi eu ce s-a întâmplat. Şi au spus că trebuie să-l evacueze pe pastor şi că ei au stat toată noaptea şi l-au păzit, pentru că au fost anunţaţi şi nu vor să-l lase, că-i preotul lor şi nu vor să-l lase să plece din localitate şi din biserica lor… N-am nimic cu religia lor, nu sunt şovină, nu sunt naţionalistă, n-am fost membră de partid, n-am simpatizat nedreptăţile. Am o soră în S.U.A., de 20 de ani plecată, deci am avut destul de tras, destule… Şi am spus: „Şi ce dacă trebuie să fie evacuat?" „Păi, l-au dat mai-marii lui în judecată şi trebuie să fie evacuat!" Păi, zic: „Şi dacă e o sentinţă, ce vă băgaţi în asta?" „Nu, că am stat toată noaptea şi noi nu-l lăsăm." Am stat, ca toată lumea, am stat vreo două ore şi ceva, s-a mai adunat lume, fiind staţia de tramvai aproape, cinci linii de tramvai: 1 negru, 1 roşu, 6, 7 şi 8. Lumea, cum cobora, cum urca, mai stătea, mai întreba, mai pleca, mai comenta. Era o maşină galbenă, în apropierea uşii de intrare în biserică, şi una mai albă, lângă atelierul de reparat umbrele. Era acolo un fost vecin de-al meu, că locuisem vreo 15 ani la câţiva metri de parohia lor, pe 6 Martie nr. 13, şi mi-a spus că este venit de la Ambasada Maghiară cineva, cu un frate sau o rudă sau cineva de-al lui din Canada şi să vadă ce vor face şi că vor merge la autorităţi, să vadă ce se întâmplă. Sigur că am fost curioasă şi am stat în continuare de vorbă mai mult de două ore cu acest Cerbe, care a

fost responsabil la Croitoria din 6 Martie nr. 13, unde locuisem eu 15 ani, şi mi-am întâlnit diferite cunoştinţe, nişte casiere de la I.J.T.L., care erau în concediu… Am mai discutat şi noi să vedem ce e… În jurul orei 12,00 am plecat, şi după-amiază am revenit iar. Erau diferite cunoştinţe şi am întrebat ce s-a mai întâmplat. Şi spun: „Nu ne-a zis nimeni nimic.” Zic: „Cum, nu spune Miliţia, nimeni, să plecăm?” Zic: „Nu. Bate vânt de libertate.” Şi tot se aduna lumea… M-am dus la Consiliul Popular Municipal, am avut de rezolvat o problemă şi am relatat acolo, la două prietene, despre ce-i acolo. Una dintre ele a zis că merge şi ea să vadă. Zic: „Duceţi-vă, că şi eu merg până la copii, mai am treabă, şi mă întorc înapoi.” Că nora mea a născut greu, a stat mai mult în spital. Şi m-am întors după-amiază iarăşi… Geamurile erau astupate, se baricadaseră înăuntru, numai un geam era liber… A apărut la geam, întâi a vorbit ungureşte, am întrebat şi eu: „Ce spune, ce spune?” Îmi spunea cineva: „Halgaş, halgaş…”, adică să tac. Pe urmă cineva spune că o să vorbească şi pe româneşte. A spus că se bucură că lumea vine, că are grijă de el, că-l simpatizează, că… Au început unii: „Români, veniţi cu noi!”, „Români, nu fiţi laşi!” Eu am rămas aşa… M-am dus până acasă, m-am schimbat, am luat ce-a mai trebuit de dus la copii, iar’ m-am întors înapoi pe la 17,00, 17,20. În staţie a venit un grup de vreo 50 de tineri, că erau ţigani, că erau arabi, că erau bişniţari, deşi noi, de-atâţia ani pe traseul ăla, ne cunoaştem bişniţarii, nu erau din ăia de care erau pe Văcărescu, că acolo erau bişniţă cu sârbii şi toate… Şi au început iarăşi în faţă, acolo, şi un tânăr, în faţa bisericii, ne-a întrebat: „Sunteţi cu noi? Că o să împărţim lumânări, că o să vină mai târziu şi studenţii.” Şi am spus: „De ce vă jucaţi cu focul?” Şi în timpul ăsta, de la geamurile de vizavi de geamurile lui Tőkés, se aprindeau mereu flăcări. Eu am crezut că se filmează sau se fac semnale şi atunci m-am tras de-acolo, ca să nu mă mai fotografieze cineva. Am trecut în staţie, unde se oprise grupul ăla şi le-am spus iară: „Măi, copii, sunteţi tineri, vedeţi-vă de treabă!”. Şi unul din ei întreabă: „Păi, tramvaiul şapte unde merge?” Oprise 7-le. Păi, zic: „Voi nu sunteţi timişoreni?” „Nu!” „Păi, atunci ce căutaţi aici?”, „Păi, am venit la pastorul nostru.” Am mai stat un pic acolo, am încercat să le spun să-şi vadă un pic de treabă, un domn a spus că am dreptate. M-am dus repede, să-mi chem şi vecinele… Dacă eram în apropiere, două staţii de tramvai până în Văcărescu, şi-mi cunoşteam vecinele şi cunoştinţele, când am venit cu vecina mea, la 18,55, de ce ţin minte precis ora, că am intrat întâi la alimentară, să văd ce mai au. Erau lăzi cu băutură multă şi asta se poate vedea din documentele de intrare a băuturilor şi alimentelor, de la direcţia lor alimentară, de la contabilitate, ce băuturi s-au adus… Noi am fost ultimele cliente… Era cafea „nechezol” şi chiar am spus:

„Sta-i-ar în gât şi lu' madam Nica, să bea şi ea cafea «nechezol» toată viaţa, să vadă şi ea ce e ficat şi ce e fiere şi ce e stomac balonat de «nechezol»!". Ea era directoarea Direcţiei Comerciale, ne-am luat cafea şi am ieşit. În timpul ăsta s-a şi încuiat uşa după noi. Vreo trei tineri au vrut să intre, să ia băutură. Se închiseseră uşile, fetele n-au mai dat voie… Am trecut iară cu vecina, să ne uităm, nu mai era grupul ăla, cei circa 50 de tineri. Am mai stat acolo şi noi puţin, a ieşit iarăşi pastorul la geam. Între timp, au trecut, de vreo trei ori, vreo trei ARO-uri, noi, albe şi, pe urmă, a coborât primarul Moţ şi mai mulţi de-acolo… Chiar mă mir că-i liber, că doar el răspundea de aprovizionarea oraşului. Şi-atunci, nu ştiu ce a fost acolo şi vecina mea: „Haide, că iese cu bătaie, haide, că iese cu arestare!" Zic: „Stai, dom'le!" „Nu, că eu mă duc acasă, dacă tu vrei să stai, stai!" Zic: „Bine, hai că te duc acasă şi după aceea mă întorc." Şi a doua zi dimineaţă, iarăşi a ieşit pastorul la geam. Atunci a apărut şi soţia lui, că atunci am văzut-o şi eu prima dată… Pe el în 15 l-am văzut prima dată şi iar' a vorbit ungureşte, şi iar' româneşte şi a spus aşa: „A fost aseară domnul primar Moţ cu tovarăşii săi şi m-au asigurat că nu voi fi evacuat, că pot să ies să mă plimb, că mi se vor asigura toate condiţiile şi rămân în parohia mea." S-au debaricadat geamurile, s-au lăsat geamurile libere, nu ne-a spus nici Miliţia, nici Armata, nici Securitatea, nici procurorul Ursu Ieronim, de la Procuratura Judeţului Timiş, care a trecut de câteva ori cu maşina pe-acolo şi ne-a văzut şi mă cunoştea, nimeni nu ne-a zis nimic. Am stat liniştiţi, a început să se strige: „Români, veniţi cu noi!", „Români, nu fiţi laşi!", în sfârşit… Pe urmă, mi-am mai văzut de treburi, am mai trecut, tot linişte a fost. Noaptea ne-am speriat de sticla spartă, de spărturile geamurilor, de tot ce a fost acolo… A doua zi, iarăşi, când am pornit, că tot pe jos am mers, ne-am şi uitat vitrină cu vitrină… Deci din Piaţa Reşiţa şi până aici, ce erau vitrine întregi şi ce erau sparte. Să plângi de milă, că… unde au început legionarii pogromul împotriva evreilor, dar n-am văzut aşa ceva, să-mi plângă sufletul, că toate vitrinele erau distruse, era ceva de neimaginat… În schimb, la C.E.C. vitrina întreagă, la cofetărie vitrina întreagă, la farmacie numai un pic spart, vizavi, la „Sinaia", încă nu era spart tot. În 17 iară am pornit cu vecinele spre Catedrală. Când a trecut iarăşi grupul ăsta pe la C.F.R., grup tot aşa, de tineri, dar grup compact, ne-am şi speriat. Am zis: „Cine ştie ce iese, cine ştie…" Zic: „Hai, Lenuş, acasă…!" Ea nu, că să mergem. Dar stăteam cu grijă să nu se întâmple ceva acasă, copiii ăia, deocamdată, nora mea şi copiii mai au nevoie de mine… Deci duminică 17, în timpul ăsta se începuseră ceva discuţii, că-s demonstraţii, că nu ştiu ce… Noi ne-am întors acasă. N-a trecut mult şi iar' s-au auzit vitrine sparte, ţipete, urlete, strigăte: „Laşilor, veniţi cu noi!", în sfârşit… În 18 dimineaţa am

pornit să iau laptele la alimentara de lângă noi. Nu venise laptele. Am luat-o pe vecina mea, că am auzit că se dau cartofi, până la…
- *Dar în noaptea de 17, începând cu seara de 17…*
- N-am mai ieşit, dar au venit vecinele…
- *Împuşcături aţi auzit?*
- Da. Şi a venit una din vecinele noastre, Carmen Seia, care a spus că era cu o prietenă, care a spus că a murit lângă ea. Noi, speriate, în sfârşit… A doua zi dimineaţa, am pornit să ne luăm cartofi, tocmai în centru, lângă C.E.C.-ul mare, pe Rousseau, dar pe jos am venit tot drumul… Ce să vă spun, acuma era absolut totul spart. Dacă duminică mai rămăsese ceva în picioare, acum era totul spart. La Küttl, unde este staţia de gaze, unde se alimentează autobuzele I.J.T.L.-ului şi, la fel, îi staţia, tot aproape de casa lui Tőkés, sunt trei linii de autobuz: 23, 32 şi 33. Acolo era un cordon din Gărzi Patriotice, Armata şi câte doi civili cu nişte scurte, un gri-albastru petrol, cu alura de sportivi, de militari, tunşi frumos, nu aveau nimic pe cap. Aveau câte un pistol-mitralieră, nu-l ţineau nici în sus, nici în jos, aşa, erau cu mâna şi-i spun: „Lenuş, să nu tragă în noi!", dar, dacă circulă lumea, înseamnă că: „Tu nu vezi că păzeşte staţia de gaze, că, dacă aruncă staţia de gaze, noi nici nu mai existăm în cartierul ăsta…"
- *Dar unde?*
- În Piaţa Ştefan Furtună, la Küttl, cum îi spune, deci circa 200 de metri de casa lui Tőkés László. Ăla a fost primul punct în care am văzut că este păzită staţia de gaze de Armată, de ce era păzită… Am venit pe jos, deci tot centrul; când am văzut ce este, magazinul ăla de blănuri din centru distrus, ars, fumul în sus, spre apartamente, unde aveam atâtea cunoştinţe şi prietene, zic: „Vai, Lenuş, ce-o fi şi la Catedrală…" Pe urmă, ea spunea că s-ar putea să fie morţii de ieri, încă nu i-au ridicat… Am vrut să mergem să-i vedem şi nu ni s-a dat voie. Cineva ne-a spus că ar fi mai înţelept să nu ne ducem. Deci s-a dat voie să circulăm. Când am ajuns şi la magazinul „Bijuteria," totul distrus, aruncate, ceasuri zdrobite, bijuterii… Am întrebat fetele alea dacă mai pot recupera ceva şi-atunci…
- *Dar dv. aţi lucrat în comerţ, de vă cunoşteau?*
- Am fost revizor contabil la Judeţ. Tot aşa, s-a apropiat de noi o altă cunoştinţă, zic: „Vai, doamna Popescu, uitaţi ce…" Zice: „Îmi plânge sufletul de milă că a reuşit un ungur, după ce că ne-au făcut laşi, să spună acuma că nu suntem în stare noi să ne facem democraţia. O facem, dar paşnic. Ce ne trebuia nouă huliganismul ăsta şi distrugerile astea, că tot noi le suportăm!" Ne-am luat cartofii. Prietena mea s-a întors cu tramvaiul acasă, eu m-am întors pe jos, copiii locuiesc aproape de Piaţa Traian, pe Pestalozzi, acolo, şi

m-am dus până la „Pădurea Verde”, să văd tot traseul… Când am văzut Piaţa Traian şi-acolo, în faţa Garnizoanei, dispeceratul ars complet, chioşcul de bilete, chioşcul de ziare, totul ars. Numai scrum. În Piaţa Traian, la fel. Magazinul de Fierărie şi Sticlărie din Piaţa Traian, complet arse, scrum… Să vezi, să plângi şi să nu poţi nici să vorbeşti, nici să comentezi. Când m-am întors înapoi, m-am întors cu tramvaiul înapoi, până în staţia Ştefan Furtună, unde era staţia de gaze, şi acolo am coborât, să văd ce mai e. Dar în tramvai m-am întâlnit cu Iosa Ion, fostul director adjunct al I.P.F.S.-ului, şi-i spun: „Vai de mine, tovarăşe Iosa, îmi plânge sufletul, săraca eroică clasă muncitoare, tot ea o să suporte toate…” Zice: „Ai dreptate, tot noi o să tragem, să recuperăm toate pagubele astea…” „Măcar e vreo idee, aşa, cam cât ar fi pagubele, aşa, cu aproximaţie?” Zice: „O să fie peste câteva miliarde, cine poate evalua acum, în câteva minute?” Pe urmă, am pornit pe jos. Am coborât din tramvai… În faţa mea, pe mijloc, unde e zona verde, mergea un ostaş de Grăniceri şi lângă el un civil care filma totul. Şi când am văzut că filmează în partea dreaptă, unde erau magazine mai multe, de câte ori se oprea el să filmeze, mă opream şi eu…

- *Asta unde? În Piaţa Traian?*

- De la Ştefan Furtună spre Piaţa 1 Mai… Şi am mers până acolo, în urma acelui cetăţean care filma, şi lângă el un ostaş. Deci acel film ar trebui să existe undeva, nu ştiu cine l-a luat sau poate este la dv. Dar am stat. De câte ori s-a oprit el, am stat şi eu să se filmeze şi, sinceră să fiu, poate mă prinde şi pe mine într-o imagine, să mă ia martor şi pe mine odată, să spun cum mi-a plâns mie sufletul de tot ce s-a făcut, haosul acesta, şi pentru ce? În 18, deci cu asta am terminat. În 19 dimineaţa, iară m-am dus după lapte la Alimentară, dar zic: „Hai să văd, ce se mai dă prin piaţă? Poate se dau ouă, ceva…” Nu era nimic. În 19 după-amiază, am vrut să plec la pâine şi nu m-au mai lăsat vecinii să merg încolo, au spus: „Nu te duce încolo, că uite cum stau tramvaiele, şi pe o parte şi pe alta sunt oprite!” În faţă la Cinema „Arta” era un camion cu ostaşi. S-a spus că în faţă la ELBA, acolo, pe pod, s-a tras… Noi am văzut fumul şi flăcările şi am crezut că arde fabrica şi ne-a spus că nu, numai un camion, un tractor sau ce a fost acolo… Se auzeau dinăuntru, de la ELBA, că nu e distanţă prea mare, şi n-a trecut mult timp şi a trecut un tânăr care a spus că este rănit la cot şi cineva de-acolo, de la blocurile noastre, a scos un prosop mic şi l-a legat. După ce s-a amurgit bine, ostaşii au plecat, lumea de la blocuri a început să strige şi să-i huiduie: „Criminalilor, călăilor, v-aţi omorât fraţii, v-aţi omorât prietenii! Ce-aţi făcut?” Şi-atunci o vecină a spus să ne ferim, că cine ştie, poate-i apucă dracii şi trag şi în noi. Nu ştiu ce a fost. Pe urmă au plecat, s-au retras. În 20, dimineaţa, m-am dus

la lapte, mi-am lăsat să-mi ţin rândul, am lăsat plasa cu sticlele acolo, am trecut prin piaţă, să văd ce se dă. Am trecut podul, să văd ce e în faţă la ELBA. Au spus că sunt porţile închise şi oamenii sunt ţinuţi înăuntru, nu sunt lăsaţi să iasă, că este mai bine să fie ţinuţi înăuntru, să fie linişte. Ne-am uitat puţin pe-acolo, erau de la camionul şi tractorul ăla ars acolo ceva roşii aruncate pe jos, şi am venit încoace. S-a pus carne la liber în vânzare, rapid, s-au dat şi lămâi, am stat şi am luat şi lămâi, şi carne, nici şase minute n-am stat şi am luat vreo şase kg., şi-atunci lumea a spus: „Dacă a venit Bălan, de Anul Nou o să avem curcan!" Şi-atunci, cineva a spus că „Pe timpul lui Pacoste, am mâncat cu dragoste!" Ne-am luat lămâile, ne-am luat carnea şi…

- *Şi pe timpul lui Matei?*

- Asta nu a spus…

- *Nu a spus…*

- Dar am avut parcurile făcute frumos, nu ştiu restul… Noi, dacă eram supăraţi, eram supăraţi pe madam Nica, că era şefa Direcţiei Comerciale, şi pe primarul Moţ, pe care nu l-am văzut niciodată, nici prin pieţe, nici prin alimentare. Pe Matei l-am văzut mereu prin pieţe…

- *Bine. Altceva mai aveţi să ne spuneţi?*

- În 20, deci după ce ne-am luat astea şi ne-am dus acasă, am mers pe jos, am luat-o pe drumul spre gară, unde treceau deja coloanele de manifestanţi. Am ieşit pe la Fabrica de Panglici şi Fabrica de Pălării, am venit pe traseul gară, de la „Electromotor" au ieşit cu steguleţe mici, în mod paşnic… S-a mers paşnic, nimeni nu ne-a spus nimic…

- *Aţi mers şi dv. cu coloana aceea?*

- Da.

- *Da?*

- Da. În faţa Catedralei, nişte bărbaţi mai furioşi băteau cu pumnii şi cu picioarele, să se deschidă, şi-i făceau pe preoţi laşi şi criminali, că au scos ieri copiii, să fie împuşcaţi… „Unde sunteţi? Trageţi clopotele, că noi suntem victorioşi, e democraţie!" Mie mi-era sufletul plin de bucurie că o să avem şi noi dreptate, libertate… Şi nu i-am lăsat să spargă uşile. Am mers de la Catedrală încolo, le-am zis să meargă la Mitropolie, să anunţe pe preot, să vină să deschidă Catedrala, să tragă clopotele… La Cinema „Capitol" se vedeau ostaşii, cum erau retraşi de pe traseu şi erau acolo, în faţa Consiliului Municipiului. Am mers pe după colţ, după ei, erau cele vreo şase TAB-uri; în curte la Consiliu erau, iarăşi, militari mulţi. Mâncarea lor le rămăsese pe stradă, probabil i-a retras repede… Erau sticlele cu lapte, merele, pachetele cu ce aveau de mâncare acolo… Tancurile au întors din spatele Consiliului Popular, să meargă spre Hotelul „Central." Unul din ofiţeri, care era pe un

tanc, că pe restul urcase tineretul şi erau ostaşi care conduceau, ofiţerul a spus că nu poate merge cu tancul lui, că nu ştiu ce are. Un bărbat din mulţime a spus: „Lasă, că eu am făcut la tancuri, mă pricep să-l pornesc!" şi a vrut să urce pe tanc, şi ofiţerul a spus: „Eu nu predau tancul!". Şi-atunci s-a văzut că avea un pistolet mic. Era ofiţer cu negru, cu şapca rotundă, căpitan. Şi atunci a scos pistolul şi a spus: „Nu am niciun glonte, nu, dar s-au blocat şinele…" Ceilalţi au mers pe ele, erau urcaţi, ciorchine, tineri, oameni mai în vârstă, tot… Şi pe trotuar, acolo, erau trei doamne, una mai în vârstă şi două mai tinere şi, cum ăştia pe steaguri aveau tricolorul, le-am spus: „Doamnelor, vă rog frumos, daţi-le baticurile astea negre, să pună la steag, dacă vă văd în doliu…" Şi am scos baticurile de la steag, doi tineri au vrut să le rupă, şi doamnele astea mi-au făcut semn să mă duc şi şi-au scos baticurile şi le-au pus pe tancuri…

- *Pe la ce oră era asta?*

- În jurul orei 16,30-17,00… S-a ajuns pe traseul, că-i făcută acuma foarte frumoasă Piaţa Operei în ultimul an, un an jumate… tancurile au trecut şi a venit un grup de şase ofiţeri de la Apărarea Naţională. Unul dintre ei era mai înalt, cu căciulă, cu părul mai argintiu, şi m-am apropiat de ei şi le-am spus: „Vă rugăm să nu mai trageţi în noi!" Şi am luat mâna unuia din ei şi am dus-o la obraz şi-mi curgeau lacrimile. Şi i-am spus: „Ţineţi cu poporul, ţineţi cu noi, că eu aş fi dat cu bucurie salariul pe o lună, numai să scăpăm de Ceauşescu, să avem şi noi mâncare, căldură, lumină, medicamente, asta am vrut, dar şi dreptate." Pentru că eu, în munca pe care am avut-o, am avut atâtea oprelişti…

- *„Dar şi dreptate", de ce aţi repetat aceasta…?*

- Pentru că stăteam dimineaţa, mă duceam înainte de ora patru să iau doi litri de lapte pentru nepoţei…

- *Nu, nu, nu!*

- Şi eram cu ochii pe ceas, să nu cumva să întârzii la servici şi pentru cei doi litri de lapte pe care, de multe ori, nu puteam să-i iau sau nu-i aveam, sau veşnic întuneric, că se întrerupea curentul, căldura, era vai şi-amar cum era…

- *Asta am înţeles, dar legat de doleanţa aceea…*

- Ca să scăpăm de Ceauşescu?

- *Nu, cu dreptatea! Cu dreptatea!*

- Pentru că tatăl meu a fost tâmplar, fraţii mei mai mari erau la facultate, n-au mai avut dreptul şi la bursă, şi la cantină, şi la cămin… Eu am 11 ani pe şantierele naţionale: Canal, Bicaz, fizică atomică, Teleajen, Brazi, unde era mai greu, în verificări, cine se duce, se duce Rusu, de ce să se ducă bărbaţii?! Ăia erau membri de partid, trebuia să mă duc eu… Unde a fost mai greu,

trebuia să rezist, nu-mi permiteam…

- *Păi, am înţeles că n-aţi fost membră de partid…*

Ru.M.: - Nu, şi totuşi, până în 1984, am lucrat la Consiliul Popular, când au venit indicaţiile, din nou, ca toţi cei cu rude în străinătate să-şi caute alt serviciu.

- *Da. Bine! Să consemnăm…*

- În 20, în balconul Operei, au apărut mai multe persoane şi a spus cineva: „Vreţi să vă vorbească tovarăşul Matei, că-i venit de la Bucureşti.” Lumea a spus: „Nu!” „Dar vreţi să vă vorbească actualul prim-secretar, Bălan?” „Da! Vrem Bălan ca primar! Bălan! Bălan!” Alţii au început să strige: „Iliescu şi Mănescu!” Eu am continuat: „Iliescu! Iliescu!” Alţii, după noi, strigau: „Să fie eliberat Filipescu, Dan Petrescu, să fie eliberaţi deţinuţii!”, până după 7,00, când lumea de la balcoane au început să strige că s-a dat comunicat la televizor, că nu mai e voie să se umble pe străzi mai mult de două-trei persoane, că e stare excepţională.

- *„Menţionez că, fiind în după-amiaza de 20 decembrie în faţa Operei, cineva din balcon a strigat: «Vreţi să vină Matei?». Mulţimea a răspuns negativ. Când s-a pomenit numele lui Radu Bălan, o parte din lume a aplaudat. Se cerea să fie eliberaţi deţinuţii politici.” Da.*

- În 21 seara s-a stat până târziu. Ne-am strecurat care cum am putut. Iară am plecat, iară am venit, rămăseseră foarte puţini. S-au adunat foarte mulţi şi în faţa Operei, şi în faţa Judeţului, cu lozinci scrise, la Judeţ au scris poze, au dat jos stema, stema partidului. Steagurile erau decupate încă din 20 cu steguleţe şi lozinci şi se comunica din balcon, comuna cutare cu noi, comuna cutare şi-a trimis reprezentanţi, comuna cutare suntem aşa…

Toda Angelica, 20 de ani, educatoare. Rănită la picior în zona Modex, în după-amiaza de 17 decembrie, orele 18,30-19,00, de focul tras din cordonul de militari care venea dinspre strada Alba Iulia în Piaţa Operei. A ajuns la Spitalul C.F.R. Speriată de zvonurile despre represiunea securiştilor, a fugit din spital. A fost căutată la servici de căpitanul Balint, în 19; acesta a ridicat-o la Securitate, cu insulte şi ameninţări: a fost anchetată ore-n şir, în prezenţa lui Teodorescu Filip... „Că avem aici o domnişoară care nu vrea să ne spună adevărul!” Acesta însă a dispus eliberarea ei.

- *Cum vă numiţi?*
- Toda Angelica.
- *Ce vârstă aveţi?*
- 20 de ani împlinesc.
- *Educatoare.*
- Da.

- Relataţi-ne, vă rugăm, cele întâmplate în data de 17, 19…

- În data de 17 m-am dus cu părinţii la mătuşa mea. Eram cu sora, cu mama şi tata. Una dintre surori era plecată la sat şi am rămas cu cealaltă. După ce am stat puţin, am plecat de la mătuşa, să vedem ce se întâmplă în oraş. Am venit din „Prinţul turcesc", de pe Strada Cezar Bolliac, am venit pe Podul Michelangelo şi acolo erau soldaţi înarmaţi cu scuturi. Nu am putut să trecem. Ne-au spus ca să trecem prin altă parte. Am luat-o prin Parcul Poporului, ne-am dus pe poduleţul pe unde se merge spre Parcul Pionierilor. De-acolo, am vrut să trecem spre Prefectură… Era ocupat de soldaţi, n-am putut să trecem nici pe-acolo. Am luat-o prin spate, pe la „Continental", şi am ajuns încet în centru, în faţă la „Modex." Am stat acolo, ne-am uitat… La un moment dat, au venit de pe Strada Alba-Iulia soldaţi cu tancuri. Au tras şi au spus că, dacă nu plecăm acasă, ne împuşcă. Au somat, nu ştiu dacă au tras în noi sau au tras în aer. Am fugit, împreună cu sora mea, şi am luat-o pe la Cinema „Studio" şi am luat-o pe unde este centrul O.J.T.-ului, roată, pe la „Cina", şi am ajuns la „Expres". Până acolo ne-am întâlnit cu o cunoştinţă. Am stat de vorbă şi, la un moment dat, au început să tragă în noi. Toată lumea a fugit şi aşa, fugind împreună cu sora mea, m-au rănit. Prima dată nu mi-am dat seama, doar am văzut că sângerez şi am zis: „Dori, cred că m-au împuşcat sau cred că m-au rănit", nu mai ştiu, că am fost aşa de stresată… Ne-am dus în Parcul Central, de-acolo am luat-o încet, aşa, spre Spitalul C.F.R. Pe pod au venit tancuri, ne-am refugiat pe jos. La pod e un W.C. public, am stat acolo până s-au liniştit lucrurile. Când am văzut că s-au liniştit lucrurile, ne-am dus la Spitalul C.F.R. şi m-au pansat acolo… În salon erau mai mulţi răniţi; nu pot să spun pe nume care au fost, fiindcă, în marea majoritate a răniţilor, şi-au dat nume false. Eu n-am ştiut că s-au dat nume false. După ce mi-am dat numele adevărat, mi-au spus că: „Domnişoara, de ce ţi-ai dat numele adevărat?". Păi, zic „N-am ştiut care este adevărul…" Şi ziceau că dacă scap, scap, dacă nu, nu se ştie… M-au dus într-un salon. Acolo eram singură, doar cu sora mea. Sora mea, între timp, s-a dus să dea un telefon acasă. Nu i-au dat voie să dea un telefon: „N-aveţi voie să daţi telefon!". Sora mea zice: „Dar cum, să anunţ părinţii, să ştie barem unde suntem." „N-aveţi voie, domnişoară!". Pot să spun că erau nişte civili, aveau halatele doar pe spate. Nu erau încheiaţi cu nasturii. Erau securişti, erau doctori, nu pot să specific, că nu i-am cunoscut. Între timp, a venit un doctor în salon, m-a examinat, m-a întrebat ce s-a întâmplat… I-am povestit, şi zice: „Bine, domnişoara, lasă că noi o să mai revenim!" Între timp au venit nişte bolnavi care erau mai dinainte în spital şi mi-au spus: „Domnişoară, fugiţi până mai aveţi timp, că altfel vă împuşcă!" Nu am ştiut ce să fac: să fug, să

rămân, nu ştiam, era un etaj, cum să vă spun, era parterul, dar jumătate din încăpere era la subsol, şi jumătate în afară. Noi eram la etaj, şi între etaj era un fel de bordură pusă din zid şi pe-acolo am sărit de la etaj, împreună cu sora mea şi mai încă cu un băiat. Dar nu mai ştiu numele băiatului. Am fugit şi ne-am dus spre casă. Pe Bariţiu, când să ajungem acasă, erau miliţieni, ne somau să stăm să le arătăm buletinele. Ne-au ţinut acolo cam jumătate de oră… Ne-au întrebat, s-au uitat la noi şi ne-au lăsat să plecăm. În data de 19, m-am dus la servici, era ziua mea de naştere şi chiar îmi serbam ziua cu colegii… A venit secretarul U.T.C. la mine şi mi-a spus: „Domnişoara Angelica, vino, că te cheamă domnul de la Personal, să vorbească ceva cu tine." N-am ştiut despre ce este vorba. Când am ajuns în birou, un cetăţean s-a prezentat cu: „Sunt căpitanul Balint de la Securitate." Şi-am spus: „Bine." Şi zice: „Domnişoară explică-ne care a fost situaţia în data de 17." Le-am povestit şi lor şi, la un moment dat, deci după ce am povestit tot, a spus, scuzaţi-mi expresia: „Ce pizda mă-tii ai căutat acolo?" Eu am spus: „Domnule căpitan sau ce grad aveţi, cu un om care vorbeşte impertinent cu mine nu pot să discut!". Zice: „Bine, las' că discutăm noi altfel atunci!" A dat telefon la Securitate şi m-au dus cu maşina întreprinderii, cred că m-au dus la Securitate şi acolo m-au băgat într-un cabinet… Cred că era frizerie, era scaun de frizer, era oglindă şi toate instrumentele pentru… M-a audiat, nu ştiu ce era, securist, era îmbrăcat în civil, şi m-a audiat şi mi-a spus că tot ce am relatat atunci sunt minciuni şi că din tot ce am spus nu e nimic adevărat, şi atunci am spus: „Bine, domnule, cum poate să fie minciună, credeţi că mie-mi convine să rămân aici, să stau…?" Zice: „Dacă nu spui, vei primi bătaie!", zic: „De ce nu controlaţi mai întâi, să vedeţi dacă sunt vinovată sau nu?". Pe rând, aşa, au intrat mai mulţi securişti, cred, nu ştiu ce grade aveau, că marea majoritate erau îmbrăcaţi în civil. M-au întrebat ce s-a întâmplat, le-am explicat şi, între timp, deci cel care m-a audiat, că nu-i ştiu numele, că nu s-a prezentat, a spus: „Veniţi, domnule comandant, că avem aici o domnişoară care nu vrea să ne spună adevărul!". Şi i-am spus şi zice: „Păi, cum s-a întâmplat?" Şi i-am povestit şi dânsului şi a zis că: „Păi, de ce nu vrei să ne spui adevărul?". „Păi, zic ce să vă mai spun, că nu mai ştiu absolut nimic! Tot ce am ştiut, v-am relatat dv. şi aţi consemnat pe hârtie." Nu ştiu numele, dar, dacă i-aş vedea aşa sau prin televiziune, pe toţi inculpaţii pe care i-au arătat, l-aş recunoaşte. Şi am auzit că este Teodorescu Filip sau acela mi-a dat drumul, în schimb, până la ora 20,00 seara, m-au ţinut încontinuu şi tot acelaşi lucru trebuia să-l repet.

Rusu Aurica. **Mama lui Ciopec Marius, împuşcat mortal pe strada Naturii, noaptea de luni, 18 decembrie. Identificat de mamă la Morgă: „Doamne, cine i-o fi luat**

verigheta... nu avea nici lănţişorul la gât...” A venit cordonul de militari de la Giroc... „de două ori a ieşit cu grupul”, dar el, fiind în faţă, a treia oară s-a „pus un reflector pe ei şi... l-au nimerit.”... „Şi el a avut vise, a fost logodit, a încercat la frontieră... De două ori bătut, nenorocit, îi ura pe toţi... Spunea: „Mamă, doar un pic şi ajung dincolo... n-a mai apucat să ajungă...” ... „Toţi sunt nevinovaţi... Nimeni n-a tras... Atâta le doresc: ucigaşii să aibă parte de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag.” ... „Dacă, într-adevăr, Armata vroia să-i prindă pe hoţi, pe ucigaşi, de ce nu s-au dus în magazine, când ăia erau în magazine? Îi ajutau şi cetăţenii să prindă hoţii care au spart; dar n-au avut interes. Interesul lor era să împrăştie lumea, să le închidă gura, nu i-a interesat ce se fura. Şi-atunci, de ce ne-au ucis copiii? Au ucis ca să bage spaima în noi. Dar nu suntem ca muştele, ca şobolanii, să ne ucidă! Cu ce drept iei viaţa unui om? Singurul drept, fiecare să-şi trăiască viaţa în libertate.”

- …S-a tras şi zice: „Pe prietenul meu, un prieten bun, la cinci metri în faţa mea, a căzut împuşcat şi l-au tras deoparte ceilalţi şi alţii sunt răniţi şi am fost să-i duc la spital.” Zic: „Mamă, ai grijă…” A venit sus şi zic: „Gata, acum ajunge, trebuie să te culci! Dimineaţa mergi la lucru! Trebuie să te odihneşti!” „Mama, mai puţin mă duc, imediat vin! Nu-ţi fă griji!“ Nu am putut să stau liniştită. Am ieşit pe balcon, iară stau, mă uit după el… Aud voci jos şi mi s-a părut că era vocea lui în faţa blocului. Strig: „Marius, Marius…!” Dar era aşa, ceva, nu se vedea… era întuneric, nu mergea lumina, erau mai mulţi copii acolo, doi-trei mai mici, şi un băiat zice: „Lăsaţi-l pe Marius, că are treabă.” „Păi, zic, ce treabă are Marius?” Şi atunci el a ieşit din scară şi zic: „Mamă, ce faci? Nu urci sus?” Zice: „Nu, că uite, avem aici un om cu picioarele zdrobite şi trebuie să-l ducem la spital. Şi am sunat în scară la vecini, jos, care are maşină să-l ducă. Dar zice că nu are benzină. Mamă, îl duc pe ăsta şi-atunci venim.” Zic: „Bine, mamă…” Afară se auzea că se mai trăgea şi mi-era frică să nu păţească ceva. Şi atunci a venit, într-adevăr, fratele mai mic, Cristian, şi zic: „Cristi, du-te jos şi adu-l neapărat pe Marius sus, că nu mai pot…!” Eram ca într-o cuşcă. Mă duceam jos, iară veneam, tremuram pentru ei. În sfârşit, am ieşit pe balcon, l-am auzit pe Cristi cum discuta cu Marius şi nişte băieţi şi-l chemau pe Marius să meargă în altă parte, dar am strigat: „Marius, vii sus!”. În sfârşit, a venit sus. Şi-atunci i-am spus: „Marius, ai grijă, mamă, de tine, că, Doamne fereşte, rămâi infirm sau te car în cărucior sau poate mori…” Şi zice: „Şi ce dacă mor, mamă, mare lucru! Fii serioasă, că am glumit…!” Dar zic: „Mamă, nu glumi cu lucruri de-astea, că nu-i de glumit!” Zic: „Spală-te, că eşti obosit, toată lumea e nervoasă, e agitată, spală-te şi du-te şi te culcă şi dormi măcar trei ore…” Că era ora trei… „…şi la ora 6,00 trebuie să te duci la lucru.” A doua zi am plecat la servici. A plecat şi el. M-am dus la lucru, dar eram foarte agitată. Am încercat să-l prind la lucru la el, să-l atenţionez să vină acasă, dar n-am

reuşit să-l prind. Atunci am sunat de-acasă când am venit. Am reuşit să-l prind şi i-am spus: „Marius, mamă, te rog, de la lucru să vii direct acasă, e periculos, să nu te opreşti niciunde pe stradă!” Eu, când am venit de la lucru la ora 13,30, deja erau cordoane de soldaţi la capătul firobuzului şi iară mi-a fost frică, poate iară începe să se tragă şi începe din nou. Mi-a spus: „Mamă, nu-ţi fă griji, la 16,30 sunt acasă!” Dar n-a mai ajuns acasă. S-a făcut 16,30, 17,30, se întuneca. A început să se tragă jos. Pe la ora 18,00, la Calea Girocului, lume multă în stradă, pe de o parte şi alta, şi a început să se tragă. Un cordon venea spre oraş. Lumea striga: „Ucigaşilor, criminalilor, nu trageţi, sunteţi ai noştri! De ce trageţi în noi?” Eu mă duceam, alergam să-l caut pe Marius. Nu puteam traversa strada, eu locuiesc pe partea opusă Complexului, nu puteam să traversez strada, că aşa zburau gloanţele prin mijlocul străzii, ca artificiile. Am căutat să-l caut, să-l găsesc. Un cetăţean, aşa treceau gloanţele pe lângă mine, m-a tras de haină, acolo, într-o scară, zice: „Doamnă, ce faci?”, zic: „Nu ştiu, nu-mi găsesc copilul!” Şi plângeam… Nu l-am găsit. Întrebam băieţii din zonă şi-mi spuneau că n-a ajuns. Zic: „Probabil l-or fi arestat, de n-o ajuns acasă…” Atunci n-am dormit toată noaptea. Am aşteptat, ori e arestat, ori a fost târziu sau n-a putut să vină în zonă, pentru că se trăgea groaznic atunci. Pe la ora 20,00-20,30 ziceam că se cutremurau geamurile… Era groaznic şi un miros de fum şi praf de puşcă plutea în aer, de ziceai că e sfârşitul lumii, nu alta… Şi-atunci dau telefon la lucru a doua zi, nu a fost la lucru… Am crezut că înnebunesc, că nu ştiu unde să-l caut. Nu m-am dezlipit de la telefon. Aşteptam, poate primesc o veste, poate vine cineva acasă să mă anunţe… Nimeni, nimic… Lumea a ieşit în stradă, s-a făcut marţi, s-a făcut miercuri, s-a făcut joi, el nu mai apărea… Fugeam jos, iară veneam, nu l-am găsit. Atunci, vineri dimineaţa, a sunat la uşă domnul doctor Moisa, legist… Este vecinul meu, locuieşte sub mine… A sunat la uşă, când l-am văzut, mi s-au înmuiat picioarele… Zic: „Ceva s-a întâmplat”… şi zice: „O veste proastă.” Zic: „Marius…” Zice: „Da.” Zic: „E rănit…”, zice: „Nu, e mort…” Am zis că nu se poate, că nu este adevărat… Atunci zice: „Poate totuşi nu e el, dar vino sa-l vezi la Morgă, că aseară nu era acolo, joi adică, că până acuma nu l-am văzut în Morgă”… Că, oricum, m-ar fi anunţat, că-l cunoştea de ani de zile, sub ochii lui a crescut acolo, de vreo şapte ani, m-ar fi anunţat. Şi zice: „Vino să-l vezi, poate totuşi nu-i el…” M-am dus, era, într-adevăr, Marius, era aşa: îmbrăcat cum a plecat de-acasă, cu fâşul, pulovărul, blugii, numai cu un pantof în picioare… Era murdar pe faţă, era întins pe ciment jos şi m-am uitat la el aşa… Probabil avea sânge pe faţă şi cineva l-o fi şters, că erau urme de degete pe faţa lui, m-am uitat la mână, n-avea verighetă pe mână… Zic: „Doamne, cine i-o fi luat

şi verigheta, că s-a logodit anul trecut…" Atunci i-am zis la domnul doctor: „Vedeţi dacă are lănţişorul la gât!", nu avea nici lănţişorul la gât… Zice: „Nu este…" El a băgat mâna, eu nu aveam puterea, atunci, zic: „Dar acte, ceva?", că el întotdeauna în buzunarul de la blugi purta buletinul şi legitimaţia de lucru. N-a avut nici buletin, nici nimic… Şi-atunci mi-a zis domnul doctor să vin, că nu avea actele… Zic: „Imposibil, că el întotdeauna purta actele…" Pe piept, pe maieu, avea lipit un leucoplast… Atunci l-am întrebat şi pe el: „Oare unde o fi stat copilul ăsta?" Când m-am dus la Medicina Legală, a scris acolo: „Împuşcat pe Strada Naturii, în jurul orei 21,30-22,00, în data de 18 decembrie, luni." Şi mă gândeam oare unde l-or fi ţinut atâtea zile, de n-o fost în Morgă, acolo, că l-ar fi văzut şi m-ar fi anunţat! I-am făcut formele de înmormântare şi l-am dus la capelă, să-l înmormântez. Vineri l-am dus şi sâmbătă l-am înmormântat. Nu pot să-mi explic nici acum unde l-au ţinut. Unde o fi fost ţinut băiatul, de luni seara până vineri dimineaţa? Că la Morgă, acolo, n-a fost, că mi-ar fi spus domnul doctor, m-ar fi anunţat, că l-ar fi cunoscut. Şi datorită lui l-am găsit, că, altfel, poate ar fi fost în groapa comună. Cu ceilalţi acolo… Şi tot m-am gândit, când am ascultat procesele, şi la televizor, că în data de 18 nu s-au auzit focuri de armă… Că nu s-a tras în 18 decembrie, numai două focuri de armă la florărie… Dar acolo unde a murit copilul meu, i-am pus şi o placă, a mai murit un băiat de 15 ani, tot luni, şi un cetăţean de vreo 37 de ani. Toţi trei au fost înmormântaţi sâmbătă, au fost în capelă împreună cu Marius. Că de la Morgă o maşină ne-a dus la capelă, toţi trei au fost împuşcaţi… Atunci, cum de în 18 n-a mai murit nimeni? M-am tot întrebat şi-atunci când au fost procesele şi a spus Postelnicu, mi se pare, că o parte din cadavre au fost duse în beciul Primăriei… Atunci mi-am dat seama că o fi fost printre ăia care au fost în beci şi trebuiau duşi şi iarăşi, a doua tură de transport, şi am fost şi eu acolo şi aşa l-am găsit vineri…

P.C.: - Unde era împuşcat?

R.A.: - A fost împuşcat direct în cap, deasupra ochiului drept şi pe obrazul stâng, la nivelul buzei… Ulterior, când l-am dus la capelă, şi în zilele următoare, am văzut acolo… de fapt, ştiam balta aia de sânge, şi acolo a murit multă lume… Cum am primit de la Procuratură hârtia aia în care spunea că a murit la intersecţia de la Strada Naturii, îmi zic: „Măi, trebuie să întreb, cineva o fi văzut cum o fi murit fiul meu?" Sau poate că n-a fost el sau poate că a fost el… Şi-atunci, mai mulţi cetăţeni care au fost, că le era frică, că au spus că au stat pe burtă prin balcoane, mi-au zis că, într-adevăr, au văzut când l-au împuşcat. Că a venit cordonul de soldaţi dinspre unitatea militară din Giroc şi-atunci a avut ceva maşina care venea în urma

cordonului, şi-atunci lumea striga: „Ucigaşilor, criminalilor, ce trageţi în noi?" Şi cum trăgeau, lumea se ascundea. La un moment dat, când se apropia cordonul, ei s-au ascuns mai după blocul turn, acolo unde e aprozarul… Când înceta focul, iară ieşeau şi strigau şi a zis cineva, care l-a văzut, că de două ori a ieşit cu grupul, dar el, fiind în faţă, a treia oară s-a pus un reflector pe ei şi el, fiind aşa, la doi-trei metri în faţa celorlalţi, l-au nimerit. A zis că a ridicat mâinile în sus şi a zis: „Nu trageţi!" şi a picat jos. Şi-atunci un cetăţean a zis că l-a căutat şi mi-a spus exact cum a fost îmbrăcat. I-a pus mâna la cap, a zis că a fost o baltă de sânge în cap şi părul tot se lipise şi că avea verighetă pe mână şi s-a uitat în acte, avea cam 20 de ani, stătea pe Balanţei, dar nu a apucat să-l tragă sau să mă anunţe, că veneau maşinile să-i ridice pe cei răniţi şi pe cei morţi. Îi culegeau pe cei picaţi pe drum… Acuma nu pot să… ce pot să ştiu altceva, că de văzut, nu am văzut, numai din ce mi-a spus lumea cum a murit, cum l-au văzut împuşcat. Iar cum a ieşit glonţul prin spate, a intrat prin faţă, i-a perforat şira spinării… I-a făcut aşa o gaură, iar glonţul din frunte n-a mai ieşit. Şi tot m-am gândit, din moment ce au pus lumina pe el, reflectorul, numai cineva profesionist putea să-l nimerească chiar în cap şi din mijlocul străzii, pentru că nu a avut urma niciunde pe corp, numai în cap…

- Da. „În dimineaţa de 17 decembrie 1989, fiul meu, Ciopec Dumitru Marius, în vârstă de 20 de ani, electromecanic, mi-a comunicat că în seara precedentă, în zona «Maria», şi apoi şi la Căminele Studenţeşti, au ieşit oameni în stradă, demonstrând împotriva regimului politic de-atunci. În aceeaşi zi de 17 decembrie, pe la orele 16,00, am auzit venind din stradă, din Calea Giroculuі, unde locuiesc, un vuiet. Am coborât şi eu împreună cu Marius şi celălalt băiat al meu, Cristian. În stradă ieşise toată suflarea. Erau mii de oameni. Dinspre centru a apărut o coloană de demonstranţi cu tricolorul în frunte, care scanda: «Jos Ceauşescu!», «Libertate!», «Români, nu fiţi laşi, veniţi cu noi!», «Nu vă fie frică, Ceauşescu pică!». Era un entuziasm general, deşi eram cuprinşi de frică, gândindu-ne că s-ar putea ca această revoltă populară să fie înăbuşită. În stradă erau bărbaţi, femei, copii, unii aveau copiii puşi pe umeri, în ţinută de oraş sau de casă, cum apucase fiecare să ajungă în stradă. Pe la orele 19,00, dinspre unitatea militară din Giroc, au apărut tancurile. Bărbaţii mai curajoşi au hotărât să le bareze calea, pentru a nu ajunge în centru, unde se spunea că sunt alte mii de demonstranţi. Şi-atunci, la capătul firobuzului 15, au barat carosabilul cu un astfel de mijloc de locomoţie. În jurul orei 21,30-22,00, un copil a fost primul, cu o piatră a aruncat în vitrina aprozarului, spărgând-o. După aproximativ 30 de minute, a apărut un grup de tineri, care au spart vitrinele

de la alimentară şi de la librărie, după care au scos cărţile şi le-au dat foc în stradă. A început să se tragă în sus cu cartuşe trasoare. Auzeam cum ni se cerea să plecăm acasă. Mulţimea de oameni nu s-a retras. Mulţi erau prin balcoane, pe la uşi, pe la ferestre. Şi-atunci a început să se tragă în oamenii din stradă. Era ora 23,00. De frică, m-am retras acasă, fiind urmată, după o vreme, şi de cei doi fii ai mei. A doua zi, 18 decembrie dimineaţa, fiul meu a plecat la lucru, promiţându-mi că va reveni direct acasă. N-a apărut, însă, la ora când venea de la serviciu şi am intrat în panică; mai ales că, pe la orele 18,00, din nou a început să se tragă asupra demonstranţilor care se aflau în stradă, pe Calea Girocului. Am ieşit în stradă să-mi caut fiul, pe Marius. În jurul meu ploua cu gloanţe. Era un vacarm. O atmosferă de groază. Împuşcături, miros de pucioasă. Unii se văitau, alţii strigau: «Ucigaşilor, de ce trageţi în noi?». Nu l-am găsit pe fiul meu. Şi am rămas în aşteptare, îngrozită. Până în dimineaţa de 22 decembrie, când vecinul meu, medicul legist Moise, m-a anunţat că pe Marius l-a găsit, împuşcat mortal, în Morga Spitalului Judeţean." Iertaţi-mă, v-a precizat că cu o seară mai înainte nu era acolo?

- Nu. Mi-a spus că, începând de luni sau tot timpul, până în dimineaţa zilei, nu era nimeni sau seara când a plecat nu era în morgă Marius; dimineaţa, când s-a dus, l-a găsit.

- *„A precizat că, cu o seară mai înainte, când a plecat de la Serviciul Medico-Legal, Marius nu era în Morgă…"*

- Oricum, m-ar fi anunţat în seara aceea…

- *„…şi-abia a doua zi l-a găsit acolo. M-am deplasat la Morga spitalului şi, într-adevăr, l-am găsit pe fiul meu împuşcat în cap, deasupra ochiului drept…"*

- Da. Şi glonţul i-a rămas în craniu şi unul, pe obrazul stâng, în dreptul gurii, i-a perforat capul şi i-a explodat în ceafă. Ăla i-a făcut o gaură mare…

- *„De asemenea, prezenta o urmă de împuşcare în mandibulă; avea explozie de craniu. M-am mirat că nu avea asupra lui buletinul de identitate, deşi ştiu că a plecat cu el. Verigheta de logodnă, lănţişorul de aur nu le mai avea. În evidenţele Medicinei Legale figura ca fiind împuşcat pe Strada Naturii, în seara de 18 decembrie, în jurul orelor 21,30-22,00. Fiul meu avea pe el un leucoplast, numărul de ordine 4, leucoplast ce-l avea lipit pe piept. După ce mi-am înmormântat copilul, am căutat să aflu de cine şi în ce împrejurări a fost împuşcat. Nişte locatari…" Era pe Calea Girocului atunci când a fost împuşcat?*

- Da. Apăruse, dar mai târziu, în zonă…

- *„…din Calea Girocului mi-au precizat că, fiind în balcon, au văzut un*

tânăr – şi au dat semnalmentele fiului meu – care se afla în faţa unui grup de manifestanţi, scandând lozincile menţionate. De acel grup s-au apropiat mai mulţi soldaţi urmaţi de un autovehicul. A fost pus reflectorul pe grupul respectiv, după care soldaţii au executat foc în plin. Fiul meu a mai apucat să ridice mâinile în sus şi să strige: «Staţi, nu trageţi!», după care a căzut secerat. În acel loc au mai fost ucişi un bărbat de vreo 37 de ani şi un copil de 15 ani." Întrebări, domnule procuror?...

- Aş fi dorit ca să se stabilească, totuşi, să se afle, cumva, adevărul…

- *„Mă întreb, însă…"*

- …cine au fost cei care au executat foc, că, după câte am ascultat la radio şi TV, m-am uitat…

- *„ ...totuşi, cum se poate explica că, deşi s-a tras foc automat asupra fiului meu, acesta a fost nimerit numai în cap…"*

- Da. Şi după câte am auzit eu la radio şi am văzut la TV, tovarăşu' Chiţac a fost acuzat, la un moment dat, că a fost trimis să deblocheze o intersecţie, Strada Naturii cu Calea Giroculuiu, în data de 18 decembrie. Şi el susţinea, a scris şi în ziar, că el nu a dat ordinul ăla de deblocare şi de împrăştiere a manifestanţilor. Atunci altcineva l-a dat. Sau el ştia cine a dat ordinul şi cineva ştie care sunt cei care au… ucigaşii din stradă care au tras asupra oamenilor. Şi m-am întrebat, nu o dată, dacă tot a dus bombe din alea lacrimogene, tovarăşul a fost aşa de drăguţ, de ce nu a dat două-trei bombe acolo, la copiii ăia, îi împrăştia, de ce i-au ucis? Cu ce drept le-au luat viaţa? Oare unul dintre acuzaţi, dacă le-ar fi murit copilul, oare cum ar fi fost? După ce îl cresc, din 1983 am divorţat şi doi copii am crescut… Cum poţi să iei viaţa unui copil aşa, fără să-ţi facă nimic? Ia-l, închide-l, judecă-l pentru faptele lui, dar cu ce drept îi iei viaţa? Dreptul omului de a trăi, cu care te naşti… Un copil, oricare, a avut vise… Şi el a avut vise, a fost logodit, a încercat la frontieră… De două ori bătut, nenorocit, îi ura pe toţi… Spunea: „Mama, doar un pic şi ajung dincolo…" N-a mai apucat să ajungă, că a ajuns în altă parte. Toţi sunt nevinovaţi… Nimeni n-a tras… Atâta le doresc, ucigaşii aşa să aibă parte, de bucuria ce au făcut-o tuturor celor cărora le-a murit cineva drag. Toţi cei care au ieşit în stradă se spune că au fost huligani, că au fost hoţi, că au avut cazier, dar niciunul din cei care au murit nu a fost hoţ… Toţi au muncit, toţi au fost în câmpul muncii, toţi şi-au văzut de treabă, că hoţii s-au pus la adăpost. Ei, după ce au spart, au venit şi au furat şi şi-au păzit pielea. Dac,ă într-adevăr, Armata vroia să-i prindă pe hoţi, pe ucigaşi, de ce nu s-au dus în magazine, când ăia erau în magazine? Îi ajutau şi cetăţenii să prindă hoţii care au spart, dar n-au avut interes. Interesul lor era să împrăştie lumea, să le închidă gura, nu i-a interesat ce se fura. Şi-atunci de

ce ne-au ucis copiii? Au ucis ca să bage spaima în noi. Dar nu suntem ca muştele, ca şobolanii, să ne ucidă! Cu ce drept iei viaţa unui om? Singurul drept, fiecare să-şi trăiască viaţa în libertate. Că i-am spus fiului meu de-atâtea ori: „Mamă, nu te du la frontieră!". „Nu mă mai duc, mamă!" Atunci când a dispărut de-acasă şi nu l-am găsit, îmi spuneau cunoştinţele că s-a dus. Eu le-am răspuns că nu s-a dus, că mi-a promis că nu se duce şi eu îl cred pe cuvânt. Şi poate era mai bine, poate era în viaţă dacă se ducea. Dar el mi-a promis şi n-a vrut să-mi facă necazuri. De-aia zic, sunt nişte vise spulberate, o viaţă risipită, nu una… ne-a nenorocit şi pe noi, cei care l-am pierdut. Dar ei, săracii, care sunt în pământ, care nu mai văd soarele, care au dus visele, speranţele cu ei… Ce se întâmplă cu ei? Când am mers şi vuiau gloanţele pe lângă mine, mi-am zis: „Doamne, de ce nu m-au nimerit pe mine?" Să mai fi trăit şi el măcar 20 de ani, să fi ajuns lângă iubita lui. De ce i-au luat viaţa? Cu ce drept? Că a vrut să fie liber… Că-mi spunea fiul meu: „Mamă, m-am dus la frontieră, că am vrut să fiu liber. Asta nu-i libertate! Suntem ca-n cuşcă. Tu eşti mai în vârstă, te-ai obişnuit, dar noi suntem tineri, asta nu e viaţă!", zice. Poate că aici, în Timişoara, a fost mai mult influenţa occidentului, urmăreau la sârbi programele, la unguri, zice: „Mamă, nu ai ce face! Te duci în oraş, vezi acelaşi film. Nu se mai ţin discoteci. Vii de la lucru, asculţi o casetă, te culci. La televizor n-ai ce vedea, noroc cu sârbii…" Zice: „Asta-i viaţă?" La lucru nu mai e cum era. Şi acolo numai cu pile, ei, săracii, când au terminat şcoala, vai şi-amar ce munci le dădea! Că cei cu categorii mari jucau cărţi şi beau şi-i puneau pe ei la muncă. Zicea: „Mamă, nu poţi să câştigi ca să te realizezi, asta nu e viaţă, mamă…" Că viaţa a fost pentru cei care aveau puterea în mână înainte, nu? Care erau cu comunismul. Şi fiecare ţinea să nu-şi piardă scaunul, nu? Pentru că nu era totuna să stea la coadă şi ei, ca noi. Ce a câştigat lumea? Cei care au murit. Pentru mine, fiul meu a murit degeaba… Ce au câştigat? Nişte nenorocite de paşapoarte plătite cu sânge, pentru care se duc în vamă şi se vând şi cumpără şi-şi vând ţara… Ce-au câştigat, în fond? Durere numai pentru noi… Fiecare se poate gândi, când are paşaport, ăla e plătit şi cu sânge. La fiecare din cei care au murit sau cel ce a fost rănit, ce a câştigat? Lupta pentru putere! Nimeni nu este vinovat! Copiii au murit… Atunci, am uitat să vă spun, luni seara, nu venea fiul meu: „Doamne", zic, „oare ştie cineva de noi?" Am încercat să dau telefon, mai aveam cunoştinţe la Bucureşti, n-am reuşit să prind. Dau telefon la Arad, n-am reuşit, la Braşov, nu se putea… În sfârşit, am prins la Roman, la o cunoştinţă. Era 20,30-21,00, se trăgea groaznic, ridic telefonul şi-atunci se auzea mare gălăgie şi am zis: „Maricica, auzi?". „Ce să aud?". „Nişte zgomot", zice: „Voi vă uitaţi la sârbi, la TV", „Doamne", zic, „la noi nu e la

film la TV, e realitate, se trage în stradă şi eu nu-mi găsesc copilul…" A zis: „Fii serioasă, voi glumiţi…" Alţii, în alt colţ de ţară, nu ştiau ce se întâmplă, dormeau liniştiţi, iar la noi erau bătuţi, erau chinuiţi, erau ucişi, ceilalţi nu ştiau nimic.

(Secvenţe din ***Procesul de la Timişoara,*** vol. V, aflat sub tipar)

Trupele speciale de la Caracal în acţiune

În 19 decembrie 1989, între orele 16:30-17:00, din opt aparate de zbor de tip AN-24, au fost debarcaţi, pe Aeroportul Internaţional Timişoara, 300 de paraşutişti. Fuseseră trimişi din unitatea militară specială de la Caracal. Li se prelucrase o stare de fapt legată de acţiuni destabilizatoare ale unor huligani, iredentişti, beţivi, maghiari. „S-a luat legătura", ne-a declarat domnul colonel Gurschi, unul din cei 300 de debarcaţi la Timişoara, „cu oficiali de la cazarma de pe Calea Lipoivei (fosta Divizie de Apărare Antiaeriană – n.n.) şi de la Marea Unitate de Grăniceri. Noi eram hotărâţi să facem ceva pentru ţara asta! Nici prin cap nu ne trecea că pe străzi se află populaţia Timişoarei...". Vă prezentăm, în continuare, mărturia unui ofiţer adus de la Caracal pentru a nimici „huliganii, iredentiştii, beţivii, maghiarii" de la Timişoara.

„Armata trebuie să fie la graniţă"

„De ce trupele Armatei stau în cazărmi, dacă ungurul e la graniţă? Aceasta a fost întrebarea pe care i-am adresat-o generalului Cârneanu. N-a putut să-mi răspundă. Păi, fraţilor, dacă ungurul e la graniţă şi vrea să ne atace, Armata trebuie să fie la graniţă, nu în oraş. Încă nu eram lămurit, iar noi trebuia să ne îndeplinim misiunea: Cine încalcă legea, cine atacă, trebuie să moară! Astea au fost ordinele!"

„De la generalii Nuţă şi Mihalea am primit ordin să-i scap din Consiliul Judeţean pe ostaticii Bobu şi Dăscălescu"

„...În Consiliul Judeţean fuseseră luaţi ostatici Bobu şi Dăscălescu. Ei trebuiau să fie scăpaţi de-acolo şi să ajungă la Ceauşescu. Era clar că Ceauşescu nu mai avea încredere în Coman. Probabil Coman îi spusese realitatea. Oricum, Ceauşescu n-ar mai fi venit la Timişoara. Aia era clar. A trebuit deci să-i scap pe cei doi. Am ales nişte băieţi buni şi am reuşit să ne

strecurăm prin mulţime fără niciun foc de armă. Asta se întâmpla pe la miezul nopţii. I-am luat de-acolo şi i-am dus la aeroport. Ce să spun, arătau ca nişte cârpe.... Erau terminaţi... Mă miram: cum naiba să mă conducă ăştia pe mine? Ordinul l-am primit de la generalii Nuţă şi Mihalea. Aici a fost momentul în care, neştiind dacă Ceauşescu va pica, am păşit ca pe sârmă..."

„Coman mi-a ordonat: „Băi, Gurschi, tragi în populaţie, numai să mă salvezi pe mine!"

„Generalul Stănculescu, în cămaşă albă, stătea cu mine în anticameră. Şi el şi Coman bănuiau ceva... Era şi Bălan acolo. Nu se simţea cu nimic vinovat. El ţinea cu populaţia. Înainte de plecarea la aeroport (de la Consiliu – n.n.), Coman a ordonat: *Băi, Gurschi, tragi în populaţie, numai să mă salvezi pe mine!*... Spre dimineaţă, i-am dus la aerodrom. Au plecat cu AN-ul şi mi-au ordonat să reiau dispozitivul pentru apărarea Consiliului. Rămăseseră acolo Bălan şi Popescu, şeful Miliţiei Timiş. (...) Ei voiau să apăr dispozitivul din exterior. Păi, eu nu fac aşa ceva niciodată. Adică să stau în faţa zidului, când pot să stau după zid. Asta-i o porcărie."

„Popescu ăsta era un personaj bizar..."

„Nu puteam dormi în dispozitiv. Era exclus. De mâncare nici nu putea fi vorba. Şi-atunci, în aşteptarea aia, mai stăteam de vorbă cu unii, cu alţii. Popescu ăsta, şeful Miliţiei Timiş, era un personaj bizar... Îmi povestise cum fugise Nadia din ţară, cum a fost ajutată, cum i s-a pregătit plecarea. Îmi zicea că, simţind ce va urma, şi-a trimis familia în Apuseni. Deci foarte mulţi ştiau ceva... Din câte-mi dau seama, Popescu refuzase să preia comanda la Inspectorat. Îl lăsase pe altul... Ce motive avea să stea cu mine în Consiliu? De-acolo era condusă, de fapt, anihilarea Revoluţiei."

„Am refuzat să apăr clădirea Miliţiei!"

„Pe 20 decembrie, în jurul orei 16:00, ni s-a ordonat să facem recunoaşterea Inspectoratului Miliţiei. Urma să ne desfăşurăm şi să-i apărăm pe ăia. Am refuzat. Păi, erau de o mie de ori mai înarmaţi ca noi. Aveau şi ABI-urile alea (automobil blindat de intervenţie – n.n.) şi erau echipaţi ca de intervenţie, cu tot ce le trebuia. Iar noi numai cu ce aveam pe noi: ţinuta de iarnă, căştile, armamentul. Noi afară, la 10 metri în faţa clădirii, să-i apărăm pe ei, aflaţi înăuntru, în obiectiv. Cum poţi să faci aşa o chestie? Să pui forţe înapoia altor forţe şi tot aşa... Ca la jocul de şah...".

„Stănculescu a plecat din Timişoara în 21 decembrie la ora 24:00”

„La teleconferinţă, când Ceauşescu spunea de Timişoara, Braşov, Cluj şi Arad, mi-am dat seama că situaţia e gravă de tot. Multe nu pot spune, pentru că ţin de intimitatea lui Coman, de intimitatea lui Stănculescu. Dar pot să vă spun când a plecat Stănculescu din Timişoara: în 21 decembrie, la ora 24:00. I-am dat gardă până la Hotelul Partidului, de unde şi-a luat lucrurile. Garda l-a condus la aeroport, de unde a zburat la bordul unui aparat AN-24. Deci ar fi putut ajunge la Bucureşti între ora 3:00 şi 4:00, pe data de 22 decembrie. A fost tot la cămaşă albă...”

„A început să se tragă în noi”

„Pe 22 seara, ordinul a fost să mergem la Catedrală, că acolo sunt teroriştii. Nu cunoşteam oraşul. Mi s-a dat un ghid, un căpitan de la unitatea militară din Calea Lipovei. A fugit de frică. Am primit un altul, care a şters-o şi el englezeşte. Şi-atunci, mi-am luat subunitatea, am îmbarcat-o în camion şi am pornit în trombă. Am ajuns lângă un loc care, mai târziu mi s-a spus, era Cimitirul Săracilor. Oameni cu lumânări. Doi civili au venit cu noi. (...) Ştiu că am trecut pe sub un pod de cale ferată. De la prima gheretă în dreapta a început să se tragă în noi. A început canonada. Nu exagerez deloc când spun că s-au tras peste 3.000 de cartuşe. În camion am avut 20 de lovituri. Atunci am fost rănit la mână. Un glonţ mi-a nimerit încărcătorul şi schijele mi s-au oprit în mână. Gloanţele au fost de calibre diferite... Camionul se făcuse praf. L-am şi abandonat, înfipt într-un autobuz care baricada capătul celălalt al străzii. Atunci am avut un şoc. Am crezut că sunt împuşcat în picior şi săream într-un picior... Mă gândeam cu groază ce-i aşteaptă pe militarii mei... Un căpitan a venit cu ideea să-i atacăm noi. Cum era să-l atac p-ăla din clădire fără grenade, fără armament puternic? Ce mai, eram victime sigure. Civilu` care era cu noi a fost nimerit în genunchi. El poate descrie tot filmul. Am încercat să dăm telefon de prin casele alea. Nu mi-a deschis nimeni. Am reuşit, până la urmă, cu staţia. Am comunicat la unitate să nu mai treacă nimeni pe-acolo, că la mijloc e o diversiune...”

„Toată noaptea a continuat diversiunea”

„Înainte de a ajunge la pod (mai târziu am aflat că era Podul Michelangelo), m-am întâlnit cu nişte tineri de 17-18 ani. O fată m-a pansat. Se trăgea. Era de groază ce se întâmpla acolo! Deja ne apropiam de Catedrală. Un curaj pe ăia, urgie!... Tancurile au vrut să treacă peste mine. Tinerii ăia ne-au spus că se trage dinspre Hotelul Partidului. Într-adevăr, se trăsese. Am găsit nişte tuburi. Jos erau doi sergenţi-major amărâţi, în civil,

care tremurau de frică. Ziceau că sunt din Moldova şi au fost puşi la paza acelui obiectiv. Am văzut acolo vile importante, acolo era zona rezidenţială, acolo trebuia să arestez. Cum să arestez nişte amărâţi în stradă? Într-una din camere am dat de Moţ (primarul de-atunci al Timişoarei). Era nevinovat. Ce era să fac? Să-l arestez şi p-ăla? S-a făcut dimineaţă. Îmi amintesc că acolo, la Catedrală, se învârteau printre noi nişte transportoare blindate de infanterie care trăgeau pe unde nimereau. Asta a fost armata de-atunci. Ce să-i faci... Toată noaptea a continuat diversiunea. S-a tras din casele alea. Acum îmi dau seama cum se trăgea. Ăla stătea în lucarnă şi trăgea. Ecoul era derutant. Ne-am şi certat între noi. Fiecare indica altă direcţie de tragere. Dar era cert că se trăgea din vilele alea. (...) Era clar că eram la mâna altora, nici nu se discută asta!"

„Plutea în aer ceva"

„În 23 decembrie am primit ordin de îmbarcare. Situaţia era extrem de tensionată. Se instalase o stare total necorespunzătoare. Cei din cazarma din Lipovei se uitau la noi ca la duşman... Plutea în aer ceva... De fapt, s-a şi tras asupra noastră. Am plecat în viteză. Diversiunea era clară... Un camion se şi răsturnase în drum spre aerodrom. Ce peripeţii şi pe pistă! AN-urile 24 au, să zicem, o capacitate de 40 de locuri. Noi urcam câte 70. Echipaţi de luptă. Diversiune şi la bord... Ce mai, un plan foarte bine pus la punct... Noi ştiam că ajungem acasă, la Caracal. Când colo, ne-am trezit că trebuia să aterizăm pe Otopeni. Nu s-a putut. Am aterizat pe Băneasa. Misiunea noastră următoare era să acţionăm la Televiziune. La ora 16:00 eram deja acolo. Am văzut morţi, într-o singură noapte, cât a avut toată Timişoara. Noaptea de 23 spre 24 decembrie 1989 a fost, după părerea mea, cea mai grea noapte a Revoluţiei române."

(Arhiva Memorialului Revoluţiei, Timişoara, **Fond documentar**. Consemnare Doina Magheţi)

Copiii plebei proletare

Pentru unii, mai ales pentru cei tineri şi foarte tineri, multe lucruri sunt de neînţeles astăzi. De exemplu, cum a fost copilăria noastră pe vremea comuniştilor, cum am reuşit să trăim fără calculator şi celular, fără televizor color şi MTV, cu program TV de doar 2 ore pe zi, cu raţii de mâncare lunare; ce înseamnă muncă patriotică, „şoim al patriei", pionier, utecist? Cum a fost viaţa fără Pampers, Coca-Cola sau Internet? Elevii mei de la liceu (căci sunt dascăl) trăiesc, practic, on-line şi se uită la mine ca la strigoi, când află că pe vremea mea eram mândri dacă aveam blugi şi adidaşi, chiar dacă nu erau de marcă.

Multe din cele scrise le-am trăit, altele le-am auzit povestindu-mi-se; am supravieţuit timpului blestemat în care ne-a fost dat să ne naştem; a fost urât, a fost frumos, nu ştiu, dar ne-am călit suficient, ca să dăm piept cu viaţa în decembrie 1989!

Cred că am trăit la cote maxime copilăria, am prins perioada anilor '70, când piaţa nu era atât de săracă precum a ajuns în anii '80. Îndrăznesc chiar să spun că era o viaţă normală (exceptând „partidul unic" şi altele asemenea…). N-am trăit mai bine sau mai rău decât copiii de azi. Am trăit.

După apariţia decretului din 1966, a urmat boom-ul demografic; dar statul avea nevoie de oameni muncitori, şi nu de părinţi responsabili; astfel că pe noi „ne-a adus barza" şi am crescut înfăşaţi ca sărmăluţele, printre gamelele de tablă şi oliţele de care eram legaţi la creşă. Eu nu am fost nici la creşă, nici la grădiniţă, nu am fost „şoim al patriei", dar îmi aduc aminte de prieteni de-ai mei care mergeau la creşă şi grădiniţă, îmbrăcaţi în uniformă, cu sorţuleţ şi tolba de mâncărică pe umăr (această uniformă a fost, ulterior, înlocuită cu uniformele de „şoim", absolut nepotrivite cromatic). La creşă şi grădiniţă copiii se jucau, dar şi învăţau poezii în limba română şi ştiu că îmi era ruşine când veneau prietenii mei şi recitau părinţilor lor poezii sau se lăudau cum se jucaseră cu cuburile!

Locuiam la casă, în cartierul Iosefin; mi-aduc aminte cu plăcere cum ieşeam cu bunica la piaţă, după verdeţuri, atât cât să ajungă pentru 1-2 zile.... Mergeam la măcelăria din apropiere şi cumpăram 200-300 de grame de carne proaspătă, de la Alimentara – 100 de grame de cafea, măcinată la tejgheaua din faţă, „să fie în casă pentru zilele următoare".

Vara stăteam în curte sau pe stradă, non-stop; alteori, la unchiul

Milan, fratele mamei. Aici, prin grădină şi vie, noi, puştanii, ne făceam colibe, mergeam la furat de cireşe, înfulecam fructe din copaci. La dude era mai uşor de urcat, numai că ne murdăream aşa de tare... dar ce delicioase erau! Plecam dimineaţa şi mă întorceam seara; de cele mai multe ori, „prânzul" consta dintr-o bucată de pâine goală, pe care o luam cu mine afară, ca să nu pierd un minut din timpul de joacă. Noi nu ne trimiteam SMS-uri, ne fluieram să ieşim afară. „Mama lu' Cutaaaare... Îl lăsaţi pe Cutare afară?" Joaca însemna fotbal, pe stradă sau în curte, cu o minge de plastic care se spărgea uşor. Luam din casă scaune, pături, cârlige şi ne făceam corturi, ne jucam de-a mama şi de-a tata, de-a şcoala, de-a magazinul; aveam fiecare magazin, făceam mâncare din noroi şi o vindeam; frunzele (bancnotele) şi pietricelele (monedele) erau banii.

Aveam colecţie de cutii de chibrituri, abţibilde de gumă, ambalaje de ciocolată, timbre şi ne întâlneam cu toţii în curte, ca să ne etalăm colecţiile. Fetele aveau păpuşi cu care se jucau de-a prinţesele, iar, la bara de bătut covoare, făceau exerciţii la „paralele", imitând-o pe Nadia, săreau elasticul şi şotronul, desenat cu un ciob de cărămidă pe asfaltul din curte. Erau şi alte jocuri: „Nu te supăra, frate!", „Popa prostu"'… Jucam frecvent „de-a v-aţi ascunselea" şi „ prinsa", pentru care se făceau „numărători" celebre: *An/tan/te/dize/mane/pe/dize/mane/compane/an/tan/te/În/Oceanul/Pacific/locuia/un/peşte/mic/şi/pe/coada/lui/scria/ieşi/afară/dumneata!;* „fazanu'", „leapşa", „de-a indienii şi cowboy-ii" cu pistoalele de jucărie cu capse, cu soldăţeii şi indienii de plastic pe care, înainte să plec în casă, îi număram, ca nu cumva să lipsească vreun căluţ sau vreun soldăţel, pocneam cu bolovanul capsele sau le puneam pe linia de tramvai. Pe linii mai puneam monede, ca să ne distrăm.

După ce l-am citit pe Karl May, ne-am făcut toţi arcuri cu săgeţi, la săgeţi înveleam vârful în sârmă de cupru moale. Se mai juca „fotbalul cu nasturi" pe terenuri decupate din cartoane, fiecare nasture avea un nume.

Seara, cu mama mergeam în Centru, la grădina de vară, unde luminile străluceau, iar lumea era veselă în jur; eu serveam o îngheţată, iar mama, o cafea. Iarna – cu sania pe podul de la gară, oameni de zăpadă, căsuţe în zăpadă, cozonaci, Crăciun, revelion, colinde. Îmi amintesc cum îmi curăţam ghetuţele şi aşteptam să apară Moşu' (Nicolae, Gerilă). Totul s-a năruit când au apărut blocurile.

Într-o dimineaţă am mers la unchiul Milan şi, în locul grădinii, am găsit o groapă, adâncă de patru metri, chiar lângă casă. Erau demolări, erau construcţii noi, şantierul devenind, mai apoi, un imens teren de joacă pentru celebrul „Pac-Pac", „Hoţii şi vardiştii", „Pitita"; suflam cornete de hârtie prin ţevi de plastic.

În fiecare dimineaţă, înainte de a pleca la şcoală, înghiţeam dumicaţii de pâine integrală unsă cu unt sărat, din care ţâşneau broboane de apă, sau biscuiţii cu marmeladă, după care mă spălam pe dinţi cu pasta de dinţi „Optima" cu aromă de banane. Îmi puneam ghiozdanul de carton în spate, în care, pe lângă cărţi şi caiete, se afla punga cu sandvişul cu parizer prăjit şi brânză, mere; ultimul ritual, înainte de a ieşi pe uşă, era cheia agăţată de gât.

În România socialistă, după-amiaza, străzile şi cartierele de blocuri erau populate aproape exclusiv de copii. Cheile erau cea mai de preţ avuţie a noastră; ascunse pe sub haine, nimeni nu trebuia să afle că le purtăm legate de gât. Pe atunci era normal să ai la gât „medalia de la casă", aşa cum azi e normal să-ţi atârne de grumaz un mobil... Am mulţi prieteni care au crescut cu cheia de gât; şi eu, cu sfoara agăţată în jurul gâtului, eram speriat de scenarii în care hoţii de apartamente atacau chiar în faţa uşii, dar şi cu îndemnurile mamei mele de tipul: „Fii atent cu cine te joci!" şi „Ai grijă să nu-ţi neglijezi temele!"; acestea erau surse mai degrabă de bucurie decât de îngrijorare. Trăiam tot timpul cu spaima că „am pierdut cheia!", iar când se întâmpla asta, aşteptam ore întregi ca mama să vină de la serviciu, să pot intra în casă. Şnurul făcea diferenţa: cei mai săraci aveau şnur de aţă groasă de cânepă, care te tăia la gât; sportivii aveau şnur de tricolor, amintind, într-un fel, de medaliile luate de Nadia Comăneci; fetele aveau şnururi roşii.

În clasa a II-a am devenit pionier şi mi-aduc şi acum aminte cât de solemn a fost momentul. Săptămâna, inclusiv sâmbăta, era austeră (şcoală, lecţii); am fost stegar şi-mi pierdeam duminicile pe la şcoală, la muncă voluntară: măturatul aleilor din parcuri (duminica dimineaţa lumea, îmbrăcată frumos, mergea în vizite, la teatru sau se plimba prin parc, iar eu mă întorceam acasă, trecând prin Centru, murdar de praf pe faţă, mâini, haine, pantofi), colectam şi căram la şcoală kilograme de maculatură, fier vechi, castane şi borcane de sticlă. Vara mergeam în câte-o tabără de pionieri, unde ne făceam singuri gazeta de perete, foc de tabără în care aruncam sare, câte un tub de deodorant sau un cauciuc de maşină. Jucam „ţară, ţară, vrem ostaşi!", „ţările" (cu mingea); mai era un joc, în care se schiţa harta pe pământ: aruncai cu cuţitul, şi acolo unde se înfigea cuţitul, ţara aia era a ta. Am mers destul de des la mare sau la munte, cu mama. Biletele erau accesibile în vremea aceea, iar cu tovarăşul învăţător am mers în numeroase locuri din ţară în excursie.

La şcoală jucam fotbal. Aveam campionate şi etapele se disputau în pauze. Mai era şi „lapte gros", un joc numai pentru cei puternici, dar şi alte genuri de distracţii: praştia mică de buzunar, făcută din sârmă izolată şi cu elastic subţire de chiloţi, cu proiectile făcute din ace cu gămălie, răsucite în

formă de „U”, ţintele preferate fiind picioarele şi fusta fetelor; pungile cu piuliţe cu şurub, pe care se punea fosfor de la chibrite şi care, la contactul cu solul, pocneau; aruncatul cu pungi de apă de la balcon, mingea de ping-pong făcută fumigenă şi aruncată pe geamuri. În şcoală, holurile ude erau transformate în veritabile patinoare. Profesorii şi învăţătorii făceau razii şi percheziţii corporale, ca să mai stopeze din avalanşa de năzbâtii…Am fost printre primii, din generaţia mea, cu nota scăzută la purtare (în perioada în care profesorilor diriginţi li se scădea salariul, dacă aveau copii cu nota scăzută la purtare)!

Nu toţi eram elevi străluciţi. Premianţii clasei primeau cărţi şi li se puneau pe cap coroniţe din garofiţe. Toţi deveneam vedete la serbări. În timpul orelor, foloseam toc cu cerneală; aveam sugativă şi pic, cu care ne ştergeam singuri greşelile.

„Bic”-ul copilăriei noastre

În pauzele de şcoală treceam drumul, la Alimentara, de unde cumpăram biscuiţi „Voinicel”, grisine, rahat, caramele, bomboane „Cip” şi mentosane, împărţeam o sticlă de suc între prieteni. De la colţ cumpăram ,,popcorn” făcut pe cărbuni de vânzător, langoşi sau îngheţată „Polar” (simplă sau cu glazură de ciocolată). După ore mă opream la cofetărie, de unde îmi cumpăram ori îngheţată, ori o prăjitură şi unde, o vreme, s-a găsit ,,Pepsi”, înlocuit, mai târziu, de „Cico”, „Brifcor”, „Zmeurată” sau suc la tec. Acasă îmi făceam suc din sirop „Bem-Bem”, cu sifon, apă minerală sau chiar cu apă de la robinet şi era foarte bun! Lângă şcoală era şi chioşcul de ziare, de unde îmi cumpăram ,,Arici Pogonici”, care a devenit ,,Luminiţa”, ,,Cutezătorii” şi, rareori, ,,Pif” sau ,,Rahan”. Pe ultimele două le cumpăram, de obicei, la suprapreţ din piaţă, duminica! Pentru o revistă ,,Pif” sau ,,Rahan”, la schimb, primeai două maşinuţe de fier! În pauze sau chiar în timpul orelor, se completau cu ,,amintiri” oracole pline de poze decupate din almanahul „Cinema", sperând că iubitul sau iubita va citi la rubrica „De cine îţi place? ”. Primeam/trimiteam bilete în care ni se cerea/ceream prietenia, iar persoanei iubite îi trimiteam lungi scrisori de dragoste.

La chefuri, cel mai popular joc era „Sticla”, un bun pretext să pupăm

pe gură pe cine „iubeam”! Ascultam muzică la maguri (magnetofoane) şi casuri (casetofoane) aduse de la ruşi şi înregistram melodii străine de la „Vocea Americii” (Abba, Boney M.).

În vacanţele şcolii primare (pe 15 iunie, ne smulgeam matricolele cusute de pe braţul uniformei şi alergam bezmetici, ca fluturii în sticlă, bucuroşi că ,,A venit vacanţa, cu trenu’ de Franţa!”), hoinăream toată ziua prin oraş, mergeam des la cinema. Nu erau săli cu sunet dolby, la filmele bune, se făceau cozi imense. Bişniţarii câştigau enorm, vânzând bilete la suprapreţ. Biletul era 2 lei, apoi a ajuns 6 lei. La bişniţari, biletele erau de la 10 lei în sus!

Ca să avem bani, strângeam sticle, le spălam şi le duceam la centrele de colectare I.C.V.A. Cel mai mult mă enervau sticlele de ulei, care se spălau foarte greu.

Televizorul, pe care stătea peştele de sticlă, era atracţia cea mare în anii ‘70, mai ales sâmbăta seara, când erau seriale de acţiune (*Sfântul*, *Mannix*, *Kojak*, *Colombo* etc., *Dallas* spre final); mari filme western, seriale de desene animate (*Sindbad marinarul*, *Heidi*, *Cuore*, *Kum-Kum*) ; la emisiunea de sâmbătă, de la ora 13,30, *La sfârşit de săptămână*”, dădeau *Gala desenului animat* (mereu câte 5-10 minute) ; în fiecare zi, la 18,20, *Mihaela si Azorel*, *Lolek şi Bolek*, *Nu pagadi* (erau extraordinar de haioase păţaniile cu iepurele şi lupul, un fel de *Tom şi Jerry* rusesc). Duminică dimineaţa se transmiteau seriale precum *Daktari*, *Flipper*, *Pistruiatul*, *Roşcovanul*, *Toate pânzele sus!*, *Arabela* (cu Pane Rumburaku), *Cireşarii* şi *Vizitatorii*, iar în cadrul emisiunii *Album* d*uminical*, care începea la ora 13,30, *Cascadorii râsului* (comici gen Charles Chaplin, Stan si Bran, Buston Keaton), desene animate cu Tom şi Jerry, ciocănitoarea Woody, Andy Panda, seriale de genul *Ce vrăji a mai făcut nevastă- mea?*. Şi acum mai îmi aduc aminte cum stăteam în curte şi auzeam de la vecini, cum era dat tare televizorul, transmisia finalei de la Wimbledon, în care juca Ilie Năstase. Am ieşit pe stradă, nu era picior de om. Când se transmitea un eveniment sportiv, tot cartierul era în faţa televizorului sau al aparatului de radio. Băieţii îşi scriau cu pixul sau cu pastă de dinţi pe tricouri numele şi numărul fotbalistului preferat.

După serialul *Dallas* se inventase un joc, în care număram în engleză: "Uan, ciu, sfri/ Pamela vrea copii/ Şi Bobby nu o lasă/ că este prea frumoasă!”.

Vara. Iulie sau, şi mai bine, august târziu. E duminică. Oră de prânz, soarele arde. Miroase a salată de vinete, de undeva se aude un tocător, mărunţind. Din altă parte se simte miros de chiftele. Nimeni nu e cu mine în

curte. Şutez cu mingea în bară. La un moment dat, mişcare la etaj, se deschide o uşă şi aud vocea mamei mele: „Jerryyyy!!! DESENE ANIMATEEE!!”. Din plin gustam, e drept, mai rar, desenele animate făcute de Walt Disney, în principal *Mickey Mouse* şi *Donald Duck*.

Când programul la televizor s-a redus la două ore, timpul liber l-am folosit să citesc mult (cărţile le împrumutam) sau să practic rugby-ul. Ne uitam la diafilme proiectate pe perete; pe acelaşi ,,ecran”, în serile în care se oprea curentul, umbrele mâinilor închipuiau diferite forme stranii.

Aveam 12 ani când am auzit cuvântul „criză”. În curte. Auzisem vecinele că „s-a băgat” nu ştiu ce la alimentara şi toată lumea a fugit repede, să cumpere. Au apărut apoi cozile la zahăr, ulei, unt, carne. Stăteam la cozi… „înaintaşii” care ţin rândul. Noi, copiii, ne călcam pe bătături cu pensionarii, noi făceam cu rândul, în timp ce ne jucam pe lângă coadă.... Aveam la colţ de stradă telefoane cu fise, cu receptoare prinse-n furcă, şi dădeam telefoane, ca să aflăm ora exactă. Apoi am stăteam în frig şi-n întuneric şi primeam cartele pentru alimentele de bază.

Lapte de regim

La şcoală se învăţa destul de mult şi era diabolic de greu, am prins examen de admitere în liceu, examen treapta a II-a (adică să treci în clasa a XI-a), bacalaureat, admitere la facultate sau armata!

Când am ajuns în clasa a IX-a, am fost obligat ca, după înscriere, să vin la practică în vacanţă (era în 1982). S-a găsit ceva de făcut la liceu (măturat aleile liceului, săpat în jurul pomilor, curăţenie la cantină). După ce am început anul şcolar, am devenit UTC-ist şi, după 3 săptămâni de şcoală, de la 15 octombrie la 1 noiembrie, am plecat la cules de struguri (practica agricolă). Acolo ne plăcea, făceam o cură de struguri nespălaţi, ne murdăream mâinile (aveam degetele mov, lipicioase şi unghiile negre), apă de băut nu era suficientă, iar de spălat... abia acasă.

În vacanţa mare, pentru înscriere la liceu, am prestat, cu vreo 100 de colegi, 2 săptămâni la depănuşat porumb (porumbul era în grămezi, sub care se ascundeau şoricei orbi, abia fătaţi!). În anul următor, pentru că eram sportiv, am participat la demonstraţia de 23 august!

La demonstraţii de 23 august am mai participat, când eram mic, dus

de mama şi am manifestat cu „intreprinderea”. Diferenţa între manifestarea sportivă şi cea cu muncitorii era că la ultima se spuneau bancuri cu Bulă din conducerea ţării şi bancuri despre viaţa noastră… proletară (până se ajungea în faţa estradei unde erau oficialităţile locale):

1. Buletin meteorologic difuzat la Europa Liberă:
   În Bulgaria: cer senin, în Ungaria, cer noros, în România, cer mâncare.

2. Un om intră într-un magazin:
- Nu vă supăraţi, n-aveţi lapte?
- Nu, aici n-avem pâine! La magazinul din colţ n-au lapte.

3. Ceauşescu la o conferinţă internaţională de presă. Se ridică un ziarist francez şi întreabă :
- Primim tot mai multe ştiri că poporul român o duce din ce în ce mai greu, majoritatea alimentelor sunt raţionalizate, românii suferă de foame. E adevărat?
- E adevărat, dar n-a murit încă nimeni din asta.
- Încercaţi cu cianura…

4. Întrebare: E adevărat că se poate muri de cancer la gât?
   Radio Erevan: E adevărat, dar n-are!

5. Afară-i frig,
   în casă-i frig,
   deschid fereastra larg şi strig:
   „Îţi mulţumesc partid iubit,
   că m-ai călit! ”

Cîntec de 1 Mai

Ride iară primăvara
Peste cîmpuri, peste plai;
Veselia umple țara
C-a venit întîi de Mai.

Muncitorii au pornit
Și-ntr-un gînd s-au înfrățit
Și ei azi sărbătoresc
1 Mai — muncitoresc.

Înfrățiți azi cu țăranii
Muncitorii-n joc și cînt
Prăznui-vor în toți anii
Libertatea pe pămînt.

Peste mări și peste țări
Se adună pe cărări
Lumea toată în *alai*
Pentru-al nostru-ntîi de Mai.

de *Maria Rantes*

Cuvinte : *a prăznui* = a sărbători;
alai = mulțime de oameni care ia parte la o demonstrație.

Întrebare : Ce se sărbătorește în fiecare an de 1 Mai?

Temă : Învățați acest cîntec, a cărui melodie a fost compusă de Ciprian Porumbescu.

120

Fără cuvinte

Familia mea asculta frecvent radioul, iar la sfârşit de săptămână, mama se chinuia să prindă ,,Europa Liberă", ,,BBC-ul" şi ,,Vocea Americii", care erau bruiate.

Vă mai aduceţi aminte de adunările festive, cu prezenţa obligatorie, în care, pentru desfătarea dragilor noştri conducători, eram pregătiţi şi aliniaţi milităreşte? Eram la liceu, în clasa a X-a, şi prin '84, Nicolae Ceauşescu a venit la Timişoara. Era iunie, cald; am fost aduşi la liceu duminica, dar am plecat acasă la un coleg şi am jucat poker pe chibrituri. A doua zi, dimineaţa, echipa (făceam rugby) a fost chemată să prezinte, alături de alte echipe sportive, un moment de virtuozitate şi îmi aduc aminte că au venit doi tipi cu ochelari de soare şi au verificat mingea, să vadă dacă nu e o bombă! La prânz, autorităţile au scos pe traseu, alături de intreprinderi, elevii din şcoli şi licee cu steaguri (roşii şi tricolore). Am fost aliniaţi de-a lungul drumului, lângă Hotelul ,,Continental" şi am stat în soare, ore în şir, fără apă! Aveam colegi şvabi cu gândul la emigrare şi printre noi, în ziua aceea, s-a inventat un nou slogan: „Ceauşescu P.C.R., lasă-ne în R.F.G.! ".

Ne-am mutat la un bloc care era încă neterminat; una din amintirile mai triste ale copilăriei este lampa de petrol, la care-mi făceam temele seara (se făcea economie forţată la curent). Tot în categoria asta intră şi cărămizile puse în cuptorul de la aragaz, iarna, ca să se încălzească tot apartamentul. Peisaj de evul mediu, dar la bloc… Asta s-a tradus, ulterior, prin învăţat în trei schimburi, la şcoală, şi apariţia tenişilor de Drăgăşani, ca accesoriu la uniforma de pionier sau de şcoală!

„Raza de lumină"

Din clasa a XI-a făceam practică la liceu (dădeam cu pila şi măsuram cu şublerul), dar şi la Uzina „Electromotor" din Timişoara, de unde

ajungeam acasă cu mirosul de email intrat şi în piele, nu numai în haine.

Privitul la televiziuni din ţările vecine era o îndeletnicire de bază; reclamele de pe posturile străine ne înnebuneau şi abia aşteptam să vină şi la noi îngheţata „Magnum" sau puştile alea absolut superbe de apă. Noi am purtat adidaşi „originali" (aveau trei dungi laterale), jeanşi elastici, pantaloni evazaţi, geci de blugi uzate, tricouri sau pălăriuţe cu inscripţia „Mamaia 83", „84", iar cine avea blugi de firmă, gen „Lee" sau „Diesel" era deja lider de gaşcă. Multe dintre fete erau preocupate de desen şi creaţie vestimentară; majoritatea femeilor erau tot timpul ocupate să-şi facă singure haine, să le modifice, să le îmbunătăţească, să mai coasă o paietă, o dantelă, ceva aparte faţă de toate „uniformele" din comerţ; fetele îşi coseau pe blugi steluţe şi inimioare.

Într-un sfârşit de săptămână s-a întâmplat marea revoluţie rock din viaţa mea, cu un festival „Tim-Rock", cu trupe gen *Pro Musica, Celelalte cuvinte*. Apoi *Iris, Compact*, muzică străină gen *AC/DC, Iron Maiden, Van Halen, Bijelo Dugme, Bajaga* sau *Riblja Čorba*. Ca o paranteză, muzica străină se obţinea pe canale neoficiale pe atunci, nu exista pe piaţă, dar făceam rost, aveam prieteni care aveau, la rândul lor, prieteni şi eram la zi cu apariţiile.

Sunt multe detalii şi alte întâmplări, pe care, din lipsă de spaţiu, nu le-am amintit. Toţi ne văitam că nu se găseşte mâncare, dar, până la urmă, te descurcai; nu banii erau problema principală. Ăsta a fost marele avantaj al copilăriei mele comuniste, care mi-a permis să-mi consum din plin boemia.

Adrian Kali

COLABORATORI:

Stéphane Courtois, istoric, cercetător, Centrul Naţional de Cercetări Ştiinţifice, Paris, Franţa

Laurenţiu Mioc, profesor de istorie, Timişoara

Silviu B. Moldovan, istoric, cercetător dr., Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti

Bogdan Murgescu, istoric, profesor dr. la Universitatea din Bucureşti

Victor Neumann, istoric, profesor dr. la Universitatea de Vest din Timişoara

Traian Orban, dr., preşedintele Memorialului Revoluţiei din Timişoara

Alexandru Zub, istoric, academician, director al Institutului „A.D. Xenopol" din Iaşi al Academiei Române